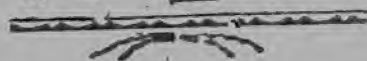

ମିତ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧ ।

ଶ୍ରୀ ରାଜକିଶୋର ମହାନ୍ତି

NITI PRABANDHA.

BY

RAJ KISHORE MAHANTY.

ନୀତି ପ୍ରବନ୍ଧ ।

“ରଘୁବଂଶ, ବଞ୍ଚନାଶ୍ରୀ ଓ ଆଦର୍ଶବିଦ୍ୟା” ପ୍ରଭୃତ

ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଣେତା ।

ଶ୍ରୀ ରାଜକଶୋର ମହାନ୍ତି ପ୍ରଣୀତ ।

ଶ୍ରୀ ଭେଳାନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଦ୍ଵାରା

ପ୍ରକାଶିତ ।

ଅବୁଗୋଦୟ ଯନ୍ତ୍ରାଳୟର ମେସିନ୍-ଯନ୍ତ୍ରେ ମୁଦ୍ରିତ ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ।

CUTTACK

PRINTED BY N. K. SAHOO

AT THE ARUNODAYA PRESS

1925

ମୂଲ୍ୟ ବାରିଅଣ ମାତ୍ର ।

ମ ଫସ୍ତରା—

ଭୂମିକା ।

ସମ୍ପ୍ରତି ସଦାଶୟ ସରକାର ବାହାଦୁର ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ
ନୀତିଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଚଳନ ପାଇଁ ଉତ୍ତମ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଅଛନ୍ତି ।
ମାତ୍ର ଉକ୍ତ ଶିକ୍ଷାର ଉପଯୋଗୀ ପୁସ୍ତକ ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଅତି
ବିଳମ୍ବରେ ଅବୁଲ୍ଲ ହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଭଗବତ୍‌ଗୀତା
ଓ ଶାଙ୍ଖ୍ୟଦର୍ଶନ ପ୍ରଭୃତି ଶାସ୍ତ୍ରର ସାହାଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରି ଏସ୍ତପୁସ୍ତକ
କେତେଗୁଡ଼ିଏ ନୀତିମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲି । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ
ଅଂଗୋଷ୍ଟି ପ୍ରବନ୍ଧ “ମୁକୁର” ମାସିକପତ୍ରରେ ସମୟେ ସମୟେ
ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ହତାକାଞ୍ଚିକା
କେତେଜଣ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ଅନୁରୋଧରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏକତ୍ର କରି
ଏହି ପୁସ୍ତକ ଖଣ୍ଡିତ ପ୍ରକାଶ କଲି । ଏଥିରେ ଦଶଗୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ
ସମ୍ଭବିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ କାଗଜର ମୂଲ୍ୟ ଅତି ଅଧିକ
ଓ ମୋର ଅବସ୍ଥା ଅତି ସ୍ୱଳ୍ପ ନ ଥିବାରୁ ଆଉ ବେଶିସଂଖ୍ୟକ
ପ୍ରବନ୍ଧ ଦେବାପାଇଁ ସାହସୀ ହୋଇ ପାରିଲି ନାହିଁ । ଯେବେ ଏତ-
ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ପାଠକଙ୍କର କିଛିମାତ୍ର ଉପକାର ହେବ ଓ ସର-
କାର ବାହାଦୁରଙ୍କର ସୁଦୃଷ୍ଟି ତତ୍ପ୍ରତି ଅଳ୍ପ ହେବ, ତେବେ
ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣରେ ଆଉ କେତେଗୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ଦେବାକୁ
ଅଭିଳାଷ କରିଅଛି । ପୁସ୍ତକର ଦୋଷାଦୋଷ ବୁଝିବାକୁ କୃତ-
ବିଦ୍ୟ ପାଠକଗଣ ଦାୟୀ ଅଟନ୍ତି । ମୁଁ ସେହିମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ
ପୁସ୍ତକ ଖଣ୍ଡି ଅର୍ପଣ କରି ମୋର ନିବେଦନ ଶେଷ କଲି ।

୨ୟ ସଂସ୍କରଣ । ବିଜ୍ଞାପନ ।

ଜଗଦୀଶ୍ଵରଙ୍କ କୃପାରୁ ବ ୨ ଶ ପରେ ଏହି ପୁସ୍ତକର ଦ୍ଵିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ଭୂମିକାରେ ଆଉ କେତେଗୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ନୂତନ ସନ୍ଧିବେଶ କରିବାକୁ ଅଙ୍ଗୀକାର କରିଥିବାରୁ ଅର୍ଥାଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହି ସଂସ୍କରଣରେ ଦୁଇଗୋଟି ନୂତନ ପ୍ରବନ୍ଧ ଦେଇଅଛୁ । ପୁଣି ପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରତି ମାନନୀୟ ବିଶ୍ଵବିଦ୍ୟାଳୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷମାନଙ୍କର ସୁଦୃଷ୍ଟି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଥିବାରୁ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୃତଜ୍ଞ । ଯଦି ସେହି ଅନୁକୂଳଦୃଷ୍ଟି ପୁନଃ ପ୍ରକାଶିତ ଏହି ପୁସ୍ତକ ଉପରେ ପଡ଼ିତ ହୁଏ, ତେବେ ପରମ ଉପକୃତ ହେବି । ପୁସ୍ତକର ଆକାର ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ଫର୍ମା ବଢ଼ିଥିବାରୁ ବ୍ୟୟର ବିବେଚନାରେ ମୂଲ୍ୟ ଆଉ ଦୁଇଅଣା ବଢ଼ାଇବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲି ।

ଶ୍ରୀ ରାଜକିଶୋର ମହାନ୍ତି ।

ପୂର୍ବ ।

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା ।
୧ । ଅଧୁନିକ ଛବି	୧
୨ । ଗୁରୁ ଦକ୍ଷିଣା	୧୭
୩ । ଜ୍ଞାନ ଓ ସଂସାର	୨୭
୪ । ରାଜଭକ୍ତି	୪୧
୫ । ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ	୪୫
୬ । ଭାଗ୍ୟ ଓ କର୍ମ	୫୩
୭ । ବିଷୟ ଓ ସଂସାର	୬୫
୮ । ସ୍ୱଧର୍ମ ଓ ପରଧର୍ମ	୮୪
୯ । ପ୍ରକୃତି ଓ ନିକୃତି	୯୭
୧୦ । ତପସ୍ୟା	୧୦୫
୧୧ । ବିଶ୍ୱରୂପ	୧୧୭
୧୨ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନ	୧୩୧

ମାତ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧ ।

ଆଧୁନିକ ଛାତ୍ର ।

ଅମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରାଚୀନ ଶୁଦ୍ଧଜୀବନ ସଙ୍ଗେ ଆଧୁନିକ ଶୁଦ୍ଧ-
ଜୀବନକୁ ତୁଳନା କଲେ ବହୁତ ପ୍ରଭେଦ ଅନୁଭବ କରୁଥାନ୍ତୁ ।
ତାହାର କାରଣ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ସହଜସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ ।
ତଥାପି ତତ୍ତ୍ୱସମ୍ବନ୍ଧେ କେତେ ଗୋଟି କଥା ମନରେ ଭିତର
ହେଉଅଛି । ବିଦ୍ୟାକ୍ଷେତ୍ର ଶୁଦ୍ଧମାନଙ୍କର ନିବାସଭୂମି । ସେହି
କ୍ଷେତ୍ରର ଅବସ୍ଥା ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବା ଯୋଗୁଁ ବୋଧହୁଏ ଶୁଦ୍ଧ-
ଜୀବନରେ ବହୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟୁଅଛି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଦେଶବାସୀ
ପିଲାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମତଳବାସୀ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ତୁଳନା କଲେ
ଦେଖାଯାଏ, ପ୍ରଥମୋକ୍ତ ପିଲାମାନେ କଷ୍ଟସହ୍ୟ, ସାହସୀ
ଓ ନିର୍ଦ୍ଦୀକ ଅଟନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଶେଷୋକ୍ତ ପିଲାମାନେ ଭୋଗ-
ବାସନାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୁଅନ୍ତି । କ୍ଷେତ୍ରର ଅବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ
ମନୁଷ୍ୟର ଚରଣ ଗଠିତ ହୁଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଦ୍ୟାକ୍ଷେତ୍ରର
ଅବସ୍ଥା ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଅଛି ବୋଲି କପରି ଜଣାଯିବ,
ତାହା ଅଲୋଚନା କରାଯାଉ । ପ୍ରଥମତଃ ବିଦ୍ୟା ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ
ନିରୂପଣ କଲେ ଦେଖାଯାଉଅଛି, ବିଦ୍ ଧାତୁର ଅର୍ଥ
ଜାଣିବା । ଜଗତରେ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ଅତି ପ୍ରଧାନର ବିଷୟ
ଜାଣିବାକୁ ଚାହେଁ । କିନ୍ତୁ ଅପ୍ରଧାନ ଅର୍ଥାତ୍ ଜାତର ବିଷୟ
ଜାଣିବାକୁ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯେ ନିତ୍ୟ ଏକଜୀବରେ

ବିଚ୍ଛିନ୍ନ, ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟସମ୍ପର୍କ ଓ ଯାହାକୁ ଅଶ୍ରୟ କଲେ ଅଶ୍ରୁତ
ଲୋକ ଅନନ୍ତ କାଳ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ରହୁ ପାରିବ, ତାହାକୁ
ପ୍ରଧାନ ବୋଲାଯାଏ । ଧନବଳ, ଜନବଳ ଓ ଯୌବନ-
ବଳ ପ୍ରଭୃତି କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ, ସେମାନଙ୍କୁ ଅଶ୍ରୟ କଲେ ଲୋକ
କଦାପି ନିରାପଦ ହୋଇ ନ ପାରେ, ସେମାନଙ୍କର
ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଙ୍ଗେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବ । ଅତଏବ
ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଅପ୍ରଧାନ ମଧ୍ୟରେ ପରିଗଣିତ । ସ୍ମୃତରାଂ
ବିଦ୍ୟାର ଅର୍ଥରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ବୁଝିପାରୁଅଛୁଁ, ଯେ
ଜଗଦ୍‌ଭରକୁ ଜାଣିବା ପାଇଁ ପଥ ଦେଖାଏ ଅର୍ଥାତ୍
ସତ୍‌ପଥରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଚଳାଏ, ସେ ବିଦ୍ୟା । ସେହି ହେତୁରୁ
ଜଣେ କବି କହୁଅଛନ୍ତି, “ହା ବିଦ୍ୟା, ଯା ତୁ ଦର୍ଶିତେଶ୍ଵର ।”
ଅର୍ଥାତ୍ ଯେ ଭବିଷ୍ୟକୁ ଦେଖାଏ, ସେ ବିଦ୍ୟା । ତତ୍‌ବ୍ୟତୀତ
ମନୁଷ୍ୟମନରେ ଯେ ଅନ୍ତର ବିଷୟବାସନାକୁ ଉଦ୍ଘେଳିତ
କରେ ଅର୍ଥାତ୍ ମନୁଷ୍ୟକୁ ବିପଥଗାମୀ କରେ ସେ ଅବିଦ୍ୟା ।
ପୂର୍ବେ ବିଦ୍ୟା ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା ।
ଅତଏବ ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ଛନ୍ଦ ବାସ କରୁଥିଲେ
ସେମାନଙ୍କର ସ୍ଵଭାବ କଷ୍ଟସହଷ୍ଟ, ସନ୍ଦତ ଓ ନମ୍ର ହୋଇଥିବା
ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ଭବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଦ୍ୟାର ଅର୍ଥ ବିଷୟ-ବିଜ୍ଞାନରେ
ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ସ୍ମୃତରାଂ ଦ୍ଵିତୀୟ କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରଥମ କ୍ଷେତ୍ରଠାରୁ
ପୃଥକ୍ ହେବା ସ୍ଵାଭାବିକ । କ୍ଷେତ୍ରର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଙ୍ଗେ ଛନ୍ଦ-
ଜୀବନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବା ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ । ପୂର୍ବେ ଯେ ବିଷୟ-
ଚର୍ଚ୍ଚା ନ ଥିଲା ତାହା କୁହା ଯାଇ ନ ପାରେ । ସେତେବେଳେ

ବିଦ୍ୟା ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା, ଅବିଦ୍ୟା ତାହାର ଅଙ୍ଗରୁପେ
ଅବଶ୍ୟକ ପରିମାଣରେ ଗୃହୀତ ହେଉଥିଲା । ସମ୍ପ୍ରତି
ତାହାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଚାରୀୟ ଘଟିଅଛି । ଅବିଦ୍ୟା ପ୍ରଧାନ
ଲକ୍ଷ୍ୟ, ବିଦ୍ୟା ତାହାର ଅଙ୍ଗରୁପେ କିଛିତ୍ର ଗୃହୀତ ହେଉ-
ଅଛି । ସେଥି ସଙ୍ଗେ ଛବିଜୀବନ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ
ହେଉଅଛି ।

ଯେପରି ପାଖାପାଖି ପିଲାମାନେ କଷ୍ଟସହସ୍ତ ଓ ସାହସୀ
ହେବାପାଇଁ ପିତାମାତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅନୁକ୍ଷଣ ବନେ ବନେ
ଗୁଲୁଥାନ୍ତି, ସେହିପରି ପ୍ରାଚୀନ ଛବିମାନେ ସ୍ୱଳ୍ପ ଗୁଣମାନ
ଅଭ୍ୟାସ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦିବାସିନ୍ଧି ଗୁରୁଙ୍କ ସହିତ ବାସକରି
ତାହାଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରନ୍ତି । ପୁରା ଗୁରୁମାନେ ଅତି ନମ୍ର,
କଷ୍ଟସହସ୍ତ, ନିର୍ଭୀକ, ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ତୃଷ୍ଣାସ୍ଥାନ ଥିଲେ ।
ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଳ୍ପବୟସ୍କ ଛବିମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରି
ଜଳାକ୍ଷେପରେ କାଳଯାପନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉଥିଲେ ।
ବର୍ତ୍ତମାନେ ଛବିମାନଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ନାମ ଦେଇଅଛନ୍ତି ।
ବ୍ରହ୍ମଚାରୀର ଅଭ୍ୟାସପାଇଁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ନିୟମ ବାନ୍ଧି
ଅଛନ୍ତି । ସେହି ନିୟମ ପାଳନକଲେ ପ୍ରକୃତ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଲାଭ
କରିଯାଏ । ପ୍ରକୃତ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ନ ପାରିଲେ ବିଦ୍ୟାର ଯଥାର୍ଥ
ଅର୍ଥ ସିଦ୍ଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହି ହେତୁରୁ ଗୀତାରେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
ଅଛି, “ଯଦଚ୍ଛନ୍ତୋ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀଂ ଚରନ୍ତି” । ଯେଉଁମାନେ
ନିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟାକ୍ଷେତ୍ରରେ ବାସ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଗୁଣ
ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ବଧୂ ଲବ୍ଧନ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ସୁଦେଶୀ ଗୁରୁମାନେ ଶୁଦ୍ଧ ହେଲେହେଁ ଶୁଦ୍ଧମାନଙ୍କର ଅନୁକରଣ-
ପାଇଁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ଗୃହଧର୍ମ ପାଳନ କରୁଥିଲେ ।
ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୁରୁ ଓ ଶିଷ୍ୟ ଉଭୟେ ତହିଁରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବଞ୍ଚିତ
କହିଲେ ଅତ୍ୟକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏପରି କି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ନାମ
କହିଲେ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କହିବେ ଯେ ତାହା
କେବଳ ରୂଷିମାନଙ୍କର କପୋଳକଳ୍ପିତ କଥା । କୌଣସି
କାଳେ ଲୋକେ ଉତ୍ତମରୂପେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବଧ ପାତ୍ର ନ ଥିଲେ ।
ଏପରି ସ୍ଥଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପରୂରପାରୁଁ, ଚକ୍ଷୁସ୍ଥାନ ଲୋକ
ଦିନରେ ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ଦେଖିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ହୋଇ ଯଦି କହିବ,
ପୃଥିବୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ଧକାରମୟୀ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ନାମ କେବଳ
କପୋଳକଳ୍ପିତ, ତାହା କି ଚକ୍ଷୁସ୍ଥାନ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱୀକାର
କରିବେ ? ସେହୁଘର ଅତି ଅକ୍ଷମ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ
ପ୍ରତି ଅବଶ୍ୟାସ କିପରି ସତ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ ହେବ ?
ତେବେ କାହିଁକି ଆମ୍ଭେମାନେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବଧ ଲାଞ୍ଚନ କରି
ଏପରି ଅଧୋଗତ ହେଲୁଁ ? ତାହାର ଉତ୍ତର ହୋଇପାରେ
ଆମ୍ଭେମାନେ କିମ୍ବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପିତୃପିତାମହ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର
ମନ କିଠିକି ପଥରେ ଗୁଲିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲାନାହିଁ ।
କେବଳ ସରଳ ଭୋଗମାର୍ଗକୁ ଅନୁସରଣ କଲୁ । ଏପରି
ସ୍ଥଳେ ରୂଷିମାନଙ୍କର ଦୋଷ ଦେଇ ନିଜେ ସାଧୁ ହେବା
କଦାପି ଉଚିତ ବୋଧ ହେଉ ନାହିଁ । ଭଲ ଭଲ ରୂଷିକର
ଭଲ ଭଲ ମତ ହେଲେହେଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳ ଗୋଟିଏ ।
ଅନେକେ ଭଲ ଭଲ ପଥ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି ସତ୍ୟ, 'ମାତ୍ର

ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ପୃଥକ୍ କରି ନାହାନ୍ତି । କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି କହୁ ନାହାନ୍ତି ଯେ, ବଦ୍ୟାର ଅର୍ଥ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଯଥାରୂପ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଓ ବିଳାସ ବାସନାକୁ ଉତ୍ତେଜିତ କରିବା । ସମସ୍ତଙ୍କର ମତ ବଦ୍ୟାର ଅର୍ଥ ଜଗଦ୍‌ସ୍ଵରକୁ ଜାଣିବା ଓ ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟପଣ ଅର୍ଜ୍ଜନ କରିବା । ଦ୍ଵିତୀୟ ଅର୍ଥକୁ ପାଳନ କରିବାକୁ ହେଲେ ତତ୍ତ୍ଵପ୍ରଦର୍ଶିତ ନିୟମରେ ଚଳିବାକୁ ହେବ । ପଥର, ଖୁସ୍ତି ହେଲେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରୂପେ ହୋଇ ଅବଦ୍ୟାକୁ ଅଶ୍ରୟ କରାଯିବ । ତେଣୁ ମନର ଗତି କଦାପି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏପରି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିପାରେ, ଯଦି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ଅଭ୍ୟୁଦୟର କାରଣ, ତେବେ ଜଣେ ଦୁଇଜଣ ନୁହେଁ, ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଛବି କାହିଁକି ସେଥିରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେଉଅଛନ୍ତି ? ଜଣେ ମାତ୍ର ଛବିର ମନ ତତ୍ତ୍ଵପୂର୍ଣ୍ଣ ଅକୃଷ୍ଣ ନ ହେବାର କେତୁ କଣ ? ଉତ୍ତରରେ ଲୋକେ କହୁ ପାରନ୍ତି, କେହି କେତେବେଳେ ଉକ୍ତ ନିୟମ ପାଳନ କରି ନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ତାହାର ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ଏପରି ଗୋଳମାଳିଆ ଯେ ଲୋକେ ତାହାକୁ ବୁଝି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ସରଳରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେବା ଉଚିତ ଥିଲା । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିୟମକର୍ତ୍ତାମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅପରାଧୀ । ଅମୃତମାନଙ୍କର ମତ ଏହି, ଛବିଜୀବନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ବିଷୟରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଚିନ୍ତନର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାୟିତ୍ଵ । ଯଥା—ପିତା, ମାତା ଓ ଶିକ୍ଷକ । ସେହି ଚିନ୍ତନର ସଙ୍ଗେ ଛବିର ସମ୍ବନ୍ଧ ଅତି ଘନିଷ୍ଠ । ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାରଦ୍ଵାରା ଛବି ଉଦ୍‌ବିଷ୍ଠତରେ ମନୁଷ୍ୟଜନ୍ମ ସାର୍ଥକ କରିପାରେ କିମ୍ବା

ପଶୁତୁଲ୍ୟ ସଦସଦ୍‌ବିଚାରଶୂନ୍ୟ ହୋଇପାରେ । ସୁତରାଂ
ଉକ୍ତ ଚିନ୍ତନଶକ୍ତିର କାର୍ଯ୍ୟ କପରି ହେବା ଉଚିତ, ତାହା
ଅଲୋଚନା କରାଯାଉ । ତାହାହେଲେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି
କାର୍ଯ୍ୟକ ଅଶକ୍ତା ଜନ୍ମିଲ, ତାହା ବୁଝାଯିବ ।

ଅଧୁନିକ ପିତା ଓ ମାତା ପ୍ରକୃତ ଉନ୍ନିଷିତ ନିୟମମାନ
ଲଙ୍ଘନ କରିବାରୁ ଅନୁମାନେ ତାହା ଛାଡ଼ିବାକୁ ବାଧ୍ୟ
ହୋଇଅଛୁ । ନିୟମକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ଦୋଷ ଦେଇ ନ ପାରୁ ।
କାରଣ ସେମାନେ ଉତ୍ତମ ବିଧି ସୃଷ୍ଟିକଲେ, ବିଧାତା ତାହାର
ସତ୍ୟତା ପ୍ରତିପାଦନ ବିଷୟରେ ବୁଦ୍ଧ ଓ ଶକ୍ତବିଚାରୀ ପ୍ରକୃତ
ମହାସାମାନଙ୍କୁ ଭ୍ରମଣ୍ଡଳକୁ ପଠାଇଲେ । ତଥାପି ଅନୁମାନେ
ତାହାକୁ ଅତି କଷ୍ଟ ସାଧ୍ୟ ମନେ କରି ସରଳ ପଥକୁ ତ୍ୟାଗ
କଲେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ହେଲେ । ବିଧାତା ମାନବ-
ଶରୀର ଗଠନ କରିବା ସମୟରେ ତହିଁରେ ବୃକ୍ଷପ୍ରକୃତ, ପଶୁ-
ପ୍ରକୃତ ଓ ମନୁଷ୍ୟପ୍ରକୃତ ଏହି ତିନି ଗୋଟିକୁ ସ୍ଥାପନ କରି-
ଅଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ଯଦିକଲେ ବୃକ୍ଷବତ୍ ସଦୃଶ ଓ ଅନିଷ୍ଟକାରୀ
ଉପକାର କରିପାରେ । ମନୁଷ୍ୟ ପଶୁପ୍ରକୃତର ବଶବର୍ତ୍ତୀ
ହେଲେ ପଶୁତୁଲ୍ୟ ବିପଥଗାମୀ, ଅଜ୍ଞାନ ଓ ଅବିବେକୀ
ହୋଇ ପାରେ । ମନୁଷ୍ୟ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଲାଭ
କରିପାରେ । ସମ୍ପ୍ରତି କାର୍ଯ୍ୟକ ପ୍ରକୃତର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟୁଅଛି,
ତହିଁରୁ କିଷ୍କତ ଅଲୋଚନା କରାଯାଉ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନୁମାନେ
ଦେଖୁଅଛୁ, ଅନେକ ଧନିଲୋକ ନିଃସନ୍ତାନ ହେଉଅଛନ୍ତି ।
ଯେଉଁମାନେ ପୁତ୍ରଲଭ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ କେବଳ

ମନୁଷ୍ୟର ରୂପ ମାତ୍ର ଦେଖୁଅଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ପୁଣି ବହୁତ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଅଛି । ତାହାର କାରଣ ବୁଝିବାକୁ ଗଲେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ କଥା ଭାବିବାକୁ ହେବ । ଶ୍ରୀତର ମତ ଏହି ‘ଅମ୍ଭା ବୈ ପୁଣ ନାମାସି’ ଅର୍ଥାତ୍ ପିତାଙ୍କର ଅମ୍ଭା ପୁଣିରୂପେ ଜନ୍ମେ । ପିତା ଓ ପୁଣର ପ୍ରଭେଦ ଗ୍ରାସ୍ତ ନାହିଁ । ପିତା ଯେପରି ଗୁଣବଶିଷ୍ଟ ଓ ଯେପରି ଶ୍ରେଣୀ ହେବେ ପୁଣ ଅବକଳ ସେହିପରି ହେବ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ମନୁଷ୍ୟ ପିତୃସ୍ଥାନ ପାଇବା ଅଗରୁ ଉପଯୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ହେବା ଅବଶ୍ୟକ । ତାହା ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟପୁଣି ଲାଭ ହେବ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ପଶୁପ୍ରକୃତିଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତରତ୍ୱ ପରିଗ୍ରହଣ କଲେ ଅମ୍ଭାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପଶୁରୂପେ ଦୂଷିତ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ଅମ୍ଭା କଦାପି ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜରେ ଜନ୍ମ ନ ପାରେ । ସେହି କେତୁରୁ ଗୀତାରେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅଛି, “ପ୍ରଲୀନସ୍ତମସି ମୂଢ଼-ଯୋନିଷୁ ଜାନ୍ୟତେ” ଅର୍ଥାତ୍ ତମୋଗୁଣ ପ୍ରଧାନ ଲୋକର ଅମ୍ଭା ପଶୁ କୁଳରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରେ । ମନୁଷ୍ୟସମାଜରେ ତାହାର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପଶୁପ୍ରକୃତିକ ଲୋକମାନେ ପୁଣିଲାଭରୁ ବହୁତ ହୋଇ କର୍ମରେ ଦୋଷ ଦିଅନ୍ତି । କର୍ମର ଅର୍ଥ ନିଜକୃତ ବ୍ୟବସାୟ, ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ଯେଉଁମାନେ ଅବା ପୁଣି ପାଉଁଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ପ୍ରକୃତ ପୁଣିଲାଭରୁ ବହୁତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ସେ-ପୁଣିମାନେ ସମ୍ୟକ୍ ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇ ପାରୁ ନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ମନୁଷ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉ

ନାହାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଉପାଦାନରେ ପଶୁଭାବ ପ୍ରବଳ ଥିବାରୁ ସେମାନେ ପରଶେଷରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପଶୁତୁଲ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଜଗତରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଉଅଛନ୍ତି । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବହୁକାଳ ବ୍ୟାପୀ ଏହିପରି ଚଳିବାରୁ ଅମୃତମାନଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ଏପରି ବିକୃତ ହୋଇଅଛି ଯେ ପୁଣି ସତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅସାର ଓ କପୋଳ-କଲିତ ବୋଲି ଭାବିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଅଛନ୍ତି । ଯେପରି ଚନ୍ଦ୍ର-ସଂଯୋଗରେ ବିକୃତ ରସନା ଗୁମିଷ୍ଠ ପଦାର୍ଥକୁ ବିପକ୍ଷତ-ରସବଶିଷ୍ଟ ମଣେ, ଆମ୍ଭେମାନେ ସେହିପରି ବିକୃତ ଘୋର ସତ୍ୟକୁ ଅସତ୍ୟ ମଣୁଅଛୁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ବରୂପ କେତେଗୋଟି ବିଷୟ ଦେଖାଯାଉ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଘୋର ଅନ୍ଧକାରମୟ ପୃଣ୍ୟ କଂସର ବନ୍ଦୀଘରେ ଦେବଜ୍ଞଙ୍କର ଅଳ୍ପ ଅଳଙ୍କୃତ କରିଥିଲେ । ମହାତ୍ମା ଚୈତନ୍ୟ ଦେବ ନବଦ୍ବୀପରେ ଦଉଡ଼ି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରେ ଆବୃତ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ସଦାଶୟ ବିଦ୍ୟା-ସାଗର ମହାଶୟ ହୁଗୁଳ ଜିହ୍ବାରେ ଦଉଡ଼ି ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଘରକୁ ପସନ୍ଦ କଲେ, ଏ କଥାମାନଙ୍କରେ କି କିଛି ଅର୍ଥ ନାହିଁ ? ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେତେ ମହାପୁରୁଷଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ଧ୍ୟାନ କରୁଅଛୁ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବହୁତ ସଂଖ୍ୟା ଦଉଡ଼ି—କୁଟୀରକୁ ବିଭୂଷିତ କରିଅଛନ୍ତି, କାହିଁକି ? ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କଂସ କନ୍ୟା ଜଗସନ୍ଧି ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରତାପଶାଳୀ ରାଜାମାନଙ୍କ ଘରେ କି ଜନ୍ମି ଯାଇ ନ ଥାନ୍ତେ ? ଚୈତନ୍ୟପ୍ରଭୃତି ରାଜା କନ୍ୟା ଜମିଦାର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଘରେ ଜନ୍ମିଥିଲେ କି କିଛି କ୍ଷତି ହୋଇ ଥାନ୍ତା ? ତାହା ନ ହେବାର କାରଣ କଣ ? ଏଥିରୁ ଜଣା

ଯାଉଅଛି, ସମସ୍ତ ପିତା ସୁପୁତ୍ରର ଅଧିକାରୀ ନୁହନ୍ତି । ସର୍ବତଃ
ପାଣିପାଦ ସର୍ବତୋଃସିନ୍ଧିରେମୁଖ ବଧାତା ଅହରହ ମନୁ-
ଷ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟର ଫଳକୁ ସୁବିଚାର କରି ଯାହାର ଅସ୍ତ୍ରକୁ
ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟ ମନେ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ମନୁଷ୍ୟ ପୁଣି,
ଦେଉଅଛନ୍ତି । ତାହାଙ୍କର ବିଚାର ଭୂମିରେ ଧନୀ ଦରିଦ୍ରର
ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ, ବଳୀୟର ଓ ରଜତବନର ପ୍ରଭେଦ
ନାହିଁ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ପ୍ରାଚୀନ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଉପରେ ସବୁ
ଦୋଷ ଅଭେଦ କରି ନିଜେ ନିଜେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ହେବା
ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ବୋଧ ହେଉନାହିଁ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଯେବେ
ଯଥାର୍ଥ ମନୁଷ୍ୟ ହେବା ତେବେ ସଦୁକ୍ତିମାନ କଦାପି ମିଥ୍ୟା
ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ ହେବ ନାହିଁ । ବିଜ୍ଞାନର ସ୍ଥାନାବରେଧକତା
ନିୟମାନୁସାରେ ଯେଉଁ ହୃଦୟରେ ବିଷୟବାସନା ପୁଣି ଅଧି-
କାର କରିଅଛି, ସେଠାରେ ସାଧୁଭାବ କଦାପି ସ୍ଥାନ ପାଇ
ପାରେ ନାହିଁ । ସେହି ହେତୁରୁ ଜଣେ ମହାତ୍ମା କହୁଅଛନ୍ତି,
ଏକ ମନୁଷ୍ୟ ଦୁଇ ପ୍ରଭୃତି ଦାସତ୍ୱ କରି ନ ପାରେ । ପୁଣି
ଲୋକମାନଙ୍କର ବିଷୟବୃତ୍ତା ନିତାନ୍ତ ଅଳ୍ପ ଥିଲା ! ଇତିହାସରୁ
ପ୍ରମାଣ ମିଳୁଅଛି, ପୁରୀକାଳରେ ଲୋକେ ଚାନ୍ଦି ପ୍ରଭୃତି
ବ୍ୟବହାର କରୁ ନ ଥିଲେ । ସୁତରାଂ ସେମାନେ ବିଷୟ ପ୍ରତି
ଅନାସକ୍ତ ଥିଲେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ
ସାଧୁଭାବର କ୍ଷେତ୍ର ଥିବା ବିଚିତ୍ର ନୁହେଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ
ଅମ୍ଭେମାନେ ଲୁହା ସିନ୍ଦୂରରେ ବହୁତ ମଜବୁତ ଚାନ୍ଦି
ଲଗାଇଲେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିରାପଦ ହୋଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ଏହି

ଦଃନାରୁ ଦେଖା ଯାଉଅଛି, ଅଜ୍ଞତ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟରେ କେତେ ପ୍ରଭେଦ ପହଞ୍ଚିଲାଣି । ସୁତରାଂ ଶୁଦ୍ଧଜୀବନରେ ପ୍ରଭେଦ ଦେବା ଅସମ୍ଭବ କାହିଁକି କୁହାଯିବ ? ଅଜ୍ଞତର ସତ୍ୟତା-ପ୍ରତିପାଦନ ବସନ୍ତରେ ପ୍ରଥମତଃ ସୁପିତା ଅବଶ୍ୟକ । ଅମ୍ଳେ-ମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ ପିତୁସ୍ଥାନ ନ ପାଇଲେ କଦାପି ଉପଯୁକ୍ତ ପୁଣି ପାଇ ପାରନ୍ତା ନାହିଁ । ପଣ୍ଡିତ ବସୁନ୍ଧରୀ କହୁଅଛନ୍ତି, ‘ପିତୃ ଦୋଷେଣ ମୂର୍ଖତା’ ମୂର୍ଖତାର ଅର୍ଥ ପଶୁନ୍ତୁ । ପୁତ୍ର-ମାନେ କେବଳ ପିତୃ ଦୋଷରେ ପଶୁତୁଲ୍ୟ ଅଚରଣ କରୁ-ଅଛନ୍ତି । ଶୁଦ୍ଧର ଜୀବନକୁ ସମ୍ବୋଧନ କରିବା ଆମରୁ ପିତୃ-ଜୀବନ ସମ୍ବୋଧନ କରିବା ସର୍ବାଦୌ ବିଧେୟ । ତାହାହେଲେ ଅଜ୍ଞତ ଭାବ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିବ ଓ ଅଜ୍ଞତ ନିୟମ ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରତିଭୂତ ହେବ ।

ପୁତ୍ରର ଜୀବନ ଉପରେ ପିତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଯେପରି ମାତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି । ମାତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ କିଛି ଅଲୋଚନା କରିବା ଉଚିତ । ପୁତ୍ର ଲୋକମାନେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟରୁ ବାହାର ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଲାଭ କରି ବୃହସ୍ପତିପରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଥିଲେ । ଯେଉଁ କନ୍ୟାକୁ ସହଧର୍ମିଣୀ କରିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହ୍ୟୁକ୍ତ, ବରର ଅଭିଭାବକ-ମାନେ ସେହି କନ୍ୟାର ମୌଳିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ସ୍ୱଭାବ ପ୍ରକୃତ ଉତ୍ତମ ଚର୍ଯ୍ୟବେଶଣ କରୁଥିଲେ । କନ୍ୟାକର୍ତ୍ତ୍ରମାନେ ମଧ୍ୟ ବରର ସେହି ସମସ୍ତ ଗୁଣ ଉତ୍ତମରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ସେହିସେତୁରୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ଉକ୍ତି ଅଛି—

“କନ୍ୟା ବରଯୁକ୍ତେ ରୂପଂ ମାତା ବିଭଂ ପିତା ଶ୍ରୁତଂ,
ବାନ୍ଧବାଃ କୁଳମିଚ୍ଛନ୍ତି ମିଶ୍ରାଲମିତରେ ଜନାଃ ।”

ଅବଶ୍ୟକ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଅଲୋଚନାପୂର୍ବକ ପରିଶ୍ରମ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବାରୁ ଗୃହଧର୍ମ ଅତି ପବିତ୍ର ହେଉଥିଲା । କନ୍ୟା ସହଧର୍ମିଣୀ ନାମ ସାର୍ଥକ କରୁଥିଲା । ଦମ୍ପତି ମଧ୍ୟରେ କେତେବେଳେ ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଦେଖା ଯାଉ ନ ଥିଲା । ଗୃହ ଦେବତ୍ତମି ଭୂଲ୍ୟ ଚର ଅନନ୍ଦମୟ ଥିଲା । ପୁତ୍ରସଂ ସନ୍ତାନ-ମାନେ ଅତି ଶୈଶବରୁ ଉତ୍ତମ ଗୁଣମାନ ଅନୁକରଣ କରି କାଳକ୍ରମେ ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟ ହେବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉଥିଲେ । ଯେଉଁଦିନଠାରୁ ପୂର୍ବଭାବ ଲୋପ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା, କେବଳ ଜନ୍ମପତ୍ତିକା ଓ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟରେ ବିବାହକୃତ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା, ସେହିଦିନ ସ୍ୱାମୀ ଓ ସ୍ତ୍ରୀର ପବିତ୍ର ବନ୍ଧନ ଶିଥିଳ ହେଲା । ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାମୀକୁ କେବଳ ବିଳାସର ପୁତ୍ତଳୀ କରିବାକୁ ନିରନ୍ତର ବ୍ୟସ୍ତ ରହୁଥିଲେ । ଅଭାବରୁ ହେଉ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣରୁ ହେଉ ସ୍ତ୍ରୀର ଇଚ୍ଛା ହାତୁ ଫଳ-ବତୀ ନ ହେଲେ ସେ ରାକ୍ଷସୀର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରି ସ୍ୱାମୀର ହୃଦୟରେ ଘୋର ଅଶାନ୍ତି ଜନ୍ମାଇଲେ । କ୍ରମେ ଘର ପିଣ୍ଡାଚର ଭୂମିରେ ପରିଣତ ହେଲା । ପୁତ୍ରସଂ ସ୍ତ୍ରୀ ଶିଶୁ-ମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ବିପକ୍ଷତ ପଥରେ ଚାଲିବାକୁ ଅନୁକରଣ କଲା । ପରିଶେଷରେ ଶିଶୁ ସମାଜରେ ନିତାନ୍ତ ଅମନୁଷ୍ୟ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲା । ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ କାର୍ଯ୍ୟକ ହେଲା ? ତାହାର ପ୍ରକୃତ ତଥ୍ୟ ନିରୂପଣ କରିବା ସହଜସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ଏତିକି ମାତ୍ର କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ, ସୃଷ୍ଟିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ
ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ଅବନତି କମ୍ପା ବିପଦର ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ
ପ୍ରକୃତ ନିଜେ ବଦଳି ଯାଏ । ସେହି କାରଣରୁ ଲେଖାଅଛି—

“ସ୍ତ୍ରୀମୁଃ ସମାସନ୍ନ ବିପତ୍ତିକାଳେ

ଧୈର୍ଯ୍ୟେଽପି ପୁଂସାଂ ମଳିନା ଭବନ୍ତି”

ଅତି ସାଧୁ ଯୁବକ ବୟସ ପରିଣତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅସାଧୁତା
ଅଶୟ କରୁଅଛନ୍ତି । ଅତି ଅସାଧୁ ଯୁବକ ବୃଦ୍ଧ ବୟସକୁ
ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାଧୁ ହୋଇ ଜଗତକୁ ବହୁତ ଉଦାହରଣ ଦେଖାଇ-
ଅଛନ୍ତି । କାଳଚକ୍ରର ପରିବର୍ତ୍ତନ ନିୟମରେ ଅନୁମାନଙ୍କର
ଗୁଣସ୍ତାପନ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବା ସ୍ବାଭାବିକ । ସମ୍ପ୍ରତି ଅନୁ-
ମାନେ ଅନ୍ତରଂସ ଘୋର ଅନ୍ଧକାରେ ଭସୁଥିବାରୁ ଅଲୋକ
ମିଥ୍ୟା ବୋଲି ପ୍ରକଟ ହେଉଅଛି । ଯେତେବେଳେ ଅନୁ-
ମାନଙ୍କର ହୃଦୟରେ ପୁନରପି ଜାଗ୍ରତ ହେବ ଯେ ବାହ୍ୟ
ସମ୍ପନ୍ନ କେବଳ ଅମୋଦପାଇଁ ନୁହେଁ, ଉପଯୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟର
ସଖ୍ୟା ବଢ଼ାଇବାପାଇଁ ଅଭିପ୍ରେତ, ସେତେବେଳେ ଅନୁ-
ମାନଙ୍କର ନୟନପଥରୁ ନିବିଡ଼ ଅନ୍ଧକାର ଅପସୃତ ହେବ ।
ଅନୁମାନେ ଅଲୋକ ସାହାଯ୍ୟରେ ଗଳ୍ପବ୍ୟୟରେ ଗତି
କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବା ସମ୍ଭବ ନାହିଁ । ପୁଣି କେବଳ
ଗୁଣର ଅଦର ଯୋଗୁଁ ଗୁଣମାନେ ତପସ୍ବୀ କନ୍ୟାକୁ ବିବାହ
କରୁଥିଲେ ଓ ଗୁଣକନ୍ୟାମାନେ ତପସ୍ବୀ ମାନଙ୍କ ବିବାହ କରୁ-
ଥିଲେ । ଗୁଣର ଅଦର ବୃଦ୍ଧି ହେଲେ ସମସ୍ତ ପରିବର୍ତ୍ତିତ
ହେବ । ଅତଏବ ଗୁଣମାନଙ୍କର ସ୍ବଭାବ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ

ଯଦି କରବା ଅଗରୁ ପିତା, ମାତା ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ସଙ୍ଗତୋପାଦେ ଉଚିତ । ସେହିପରି ଶିଶୁମାନେ ଘରେ ପିତା ଓ ମାତାଙ୍କଠାରୁ ଦେଖିବାପରି ଗୁଣ-ମାନ ଅନୁକରଣ କରିବେ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷକମାନେ ପ୍ରାଚୀନ ଭାବକୁ ଅନୁସରଣପୂର୍ବକ ପୋଷାକ, ପରିଚ୍ଛଦ ଓ ବିଷୟ ଲାଳସାରେ ନ ଭୁଲି ବିଦ୍ୟାର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥକୁ କାୟ-ମନୋବାକ୍ୟରେ ପ୍ରତିପାଳନ କରିବେ ଏବଂ ଶୁଦ୍ଧମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ତାହା ଦୃଢ଼ୀଭୂତ କରାଇବେ, ସେହି ଦିନୁ ଶୁଦ୍ଧ ଜୀବନ ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ବିଷୟ ଉପାଦାନ କରିବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଆମେମାନେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ନାମ ବହୁତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଲୁଁ ଓ ତାହାର ଶୃଙ୍ଖଳା ପ୍ରଣାୟା ମଧ୍ୟ କଲୁଁ । ସମସ୍ତ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଅର୍ଥ ଦେଖିବା ଉଚିତ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ବିଦ୍ୟାରତ୍ନ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟାରତ୍ନ ହେଉଅଛି । ତଥାପି ଶୁଦ୍ଧ-ସ୍ୱଭାବ ବଦଳୁ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ପୁଣି ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିଧି ବନ୍ଧନ କରିଅଛନ୍ତି । ଯଥା—ଗୁରୁସମ୍ମୁଖେ, ଗୁରୁଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅନୁକରଣ, ବିଳାସ ବସ୍ତ୍ରର ଅଭାବ, ପଠନରେ ଅଭିନବିଶେଷ, ଗୁରୁସମ୍ମୁଖେ ଦୁଷ୍ଟସଙ୍ଗ ପରିତ୍ୟାଗ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯମ ଓ ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଅଦବ । ପ୍ରକୃତ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ଉକ୍ତ ନିୟମ ଗୁଡ଼ିକ ଅତି ଆବଶ୍ୟକ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୁରୁସମ୍ମୁଖେ ବାସ କରିବାର ବିଧାନ ଅଛି—ତାହାର ନାମ ବୋଡ଼ଂ ଓ ମେସ୍, ତେବେ ଯୁକ୍ତା ଶୁଦ୍ଧ—ଜୀବନରେ

ପରବର୍ତ୍ତନ ନ ଘଟିବାର କାରଣ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟିତ ୩, ୭, ୨ ଓ ୮ ବଧୂର ପାଳନପାଇଁ ଅନୁକରଣର ଅଭାବ ଘଟୁଅଛି । ଶୁଦ୍ଧମାନେ ଅତି ପିଲାସମୟରୁ ପିତା ମାତା ପ୍ରଭୃତିକୁ ବଳାସୀ, ଅସତ୍ୟବାଦୀ, ଦୁର୍ବଳ ଓ ଅସଂଯତ ଦେଖିଲେ; ପରେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ ଦେଖିଲେ, ବିଦ୍ୟାକୁ ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କଲେନାହିଁ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନୈତିକ ଜୀବନଶୂନ୍ୟ ହୋଇ କାଳକ୍ରମେ ମନୁଷ୍ୟ ହ୍ରାସିଲେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଦୋଷଦୃଷ୍ଟି ଭାବ ନିୟମକର୍ତ୍ତାଙ୍କଠାରେ ଦୋଷାବେଦ କରି ପରତୁଷ୍ଟ ହେଲୁଁ । ସଂଶୋଧନ ହେବ କିପରି ? ସମସ୍ତ ସୂଚକ ବର୍ତ୍ତମାନର, ସେଥିରେ ଅତୀତର କିଛି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ ।

ଭଲ ଭଲ ଭାଷା ଓ ଭଲ ଭଲ ବିଷୟ ଅଧ୍ୟୟନ କଦାପି ଅଶୁଭ ଫଳପ୍ରସ୍ତ ନୁହେଁ । ତେବେ ଅଧୁନିକ ଶୁଦ୍ଧମାନେ କାହିଁକି ବିପଥଗାମୀ ହେଉଅଛନ୍ତି ? ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଆମ୍ଭେମାନେ କହିପାରୁଁ, ପ୍ରଥମତଃ ସମାଜରେ ଉତ୍ତମ ଉଦାହରଣ ଅଦୌ ନାହିଁ । ଯାହା ଅଛି ସେ କେବଳ ପୁସ୍ତକଗତ ଅର୍ଥାତ୍ ପରୋକ୍ଷ । ଉଦାହରଣ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ନ ହେଲେ ଶୁଭଫଳ ଦେଇ ନ ପାରେ । ପରାସାଦ୍ୱାରା ସିଦ୍ଧି ନ ହେଲେ ଲୋକେ ବିଜ୍ଞାନକୁ ମାନନ୍ତି ନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ୟକ୍ ପଦ୍ଧତି ଅବସ୍ଥାକୁ ଯାଉନାହିଁ । ନାନାବିଧ ପ୍ରତିବନ୍ଧକଦ୍ୱାରା ବାଟ ଦୁର୍ଗମ ହେଉଅଛି । ଶିକ୍ଷା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥାକୁ ନ ଗଲେ ଅତି ବଳମୟ ହୁଏ । “ବିଦ୍ୟା ଦଦାତି ବିନୟଂ ବିନୟାତୁ ଯାତି ପାତ୍ରତାଂ” ଇତ୍ୟାଦି ଅର୍ଥବଚନ ଅଦୌ ସଫଳ ହୁଏନାହିଁ । ଅଳ୍ପବିଦ୍ୟା ଲୋକ

ନିତାନ୍ତ ଅହମ୍ମତପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପଶୁ ଭୂଲ୍ୟ ଭବତ, ଅନମ୍ର ଓ ହଂସସ୍ଵଭାବ ହୁଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଭାବ ଅଧିକ ଦେଖା ଯାଉଅଛି । ସମାଜର ସମ୍ଭାର ବା ପରିବର୍ତ୍ତନ ବାହ୍ୟମୟ । ଯେବେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅଭିପ୍ରେତ, ତେବେ ଉଚ୍ଚସୋପାନକୁ ଉଠିବା ଭଲ । ନିମ୍ନସ୍ତରକୁ ଅସିବା ଉଚ୍ଚତ ନୁହେଁ । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କିମ୍ବା କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ କେହି ନିମ୍ନଶ୍ରେଣୀକୁ ଅସିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଦେଖୁଅଛୁଁ ସମାଜ ଯାହା ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଉଅଛି, ତାହା ମନୁଷ୍ୟତାଦ୍ଵାରା ସାଧିତ ହେଉନାହିଁ । କେବଳ ବହୁ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ ଓ ସଫ୍ଟ୍‌ସ୍ପ୍ ପୂର୍ବକ ନାନାବିଧ ବିଳାସ ଉପଭୋଗ କରି ଦ୍ଵିତଳ ଶ୍ରେତଳ ପ୍ରାସାଦରେ ବାସ କଲେ ସମାଜ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା ବୋଲି ବୋଲାଯାଇ ନ ପାରେ । ତାହା ବହୁଃସ୍ଥ ଉଚ୍ଚତ । ସେଥି ସଙ୍ଗେ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଉଚ୍ଚତ ଅତି ଆବଶ୍ୟକ । ବହୁଃସ୍ଥ ଉଚ୍ଚତ ନଷ୍ଟର । ବହୁଃସ୍ଥ ଓ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଉଚ୍ଚତର ସଂଯୋଗରେ ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ, ତାହା ପ୍ରକୃତ ପରିବର୍ତ୍ତନ । ଉପଯୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ହେବାପାଇଁ ଘରେ ଶିଶୁକୁ ଉତ୍ତମ ଆଦର୍ଶ ଦେଖାଇବା ଉଚିତ । ସମାଜର ଉଚ୍ଚତପାଇଁ ଛବିର ଜୀବନକୁ ଯଥାବିଧ ଜଗିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଅମ୍ଭେମାନେ ଶ୍ରୀରାଜିତ ହେଉଅଛୁଁ, ସେମାନଙ୍କର ବାଲ୍ୟଜୀବନ ଚର୍ଚ୍ଚା କଲେ ଦେଖାଯିବ, ସେମାନେ ଉତ୍ତମ ଆଦର୍ଶର ଅନୁକରଣରେ ନିଜର ଜୀବନ ଗଠନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଛବି ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହେଲେ ସମାଜରେ କଦାପି ମଙ୍ଗଳ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବାଉଁଶକୁ ବହୁ ପରିଶ୍ରମଦ୍ଵାରା ବାନ୍ଧି ଯଦୁପୁରୀ

ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ କଲେ ଅମ୍ଭେମାନେ ଯାଇଁ କାହିଁକି କଦାପି ଦେଖନ୍ତେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଉନ୍ନତତାଙ୍କ ମୂଳରୁ ସାବଧାନ ହେବା ଉଚିତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସରକାର ବାହାଦୁର ଶ୍ରଦ୍ଧମାନଙ୍କର ନୈତିକ ଜୀବନରେ ଦୋଷ ଦେଖି ନୀତିଶିକ୍ଷା ବିଧାନର ପ୍ରସ୍ତାବ ନିରାପେକ୍ଷ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କୃପାରୁ ସଦାଶୟ ସରକାର ବାହାଦୁରଙ୍କ ସ୍ମୃତି ତତ୍ପ୍ରତି ପୂର୍ଣ୍ଣଜ୍ଞତାରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଉ, ଅତିରେ ସମସ୍ତ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବ । ଘରେ ଘରେ ଉତ୍ତମ ଆଦର୍ଶ ସୂଚକ ହେଉ, ପ୍ରାଚୀନ ଶୁଦ୍ଧ ଜୀବନ ସତ୍ୟ ବୋଲି ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଜାଗ୍ରତ ହେଉ, ଅଧୁନିକ ଶ୍ରଦ୍ଧମାନେ ଉପଯୁକ୍ତରୂପେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ବିଧି ପାଳନ କରି ସମାଜର ହିତ ସାଧନ କରନ୍ତୁ, ପିତା ମାତା ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ନୀତିମୟ ହେଉ, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ଏତିକି ପ୍ରାର୍ଥନା ।

ଗୁରୁଦକ୍ଷିଣା । *

ପୁରୀ ଅଧ୍ୟାପକଗଣ ଶ୍ରବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକ ଶ୍ରବବର୍ଷ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଜାତୁଣ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ, ତାହା ଦେଖାଇବା ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଅଧୁନିକ ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ଶ୍ରବମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି କଥା କହିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ମହାଭାରତସ୍ତୁ ଯୁଗରେ ଅବନ୍ତୀନଗରରେ ସାନ୍ନୀପନ ନାମକ ଜଣେ ତପସ୍ବୀ ଥିଲେ । ଉକ୍ତ ମୁନି ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିପାତ୍ନ ଥିଲେ, ବାରଣ ସେ ନିଜେ ଗୃହ୍ୟ ଥିଲେ । ପ୍ରକୃତରେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ଅତି ପବିତ୍ର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଶ୍ରମର ଉପକାଶ । ଏହି ଉକ୍ତିର ଯାଥାର୍ଥ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନ ନିମିତ୍ତ ଦୁଇ ଗୋଟି ମହାଜନୋକ୍ତି ନିମ୍ନରେ ଉଦ୍ଧାର କଲୁ । ସତ୍ୟ ସାବିତ୍ରୀ ଦେବୀ କହୁଅଛନ୍ତି, “ତସ୍ମାତ୍ ସନ୍ତୋ ଧର୍ମମାହୁଃ ପ୍ରଧାନଂ” । ଧର୍ମର ଅର୍ଥ ଗୃହସ୍ଥ ବ୍ୟୟ । ମହର୍ଷି ମନୁ କହୁଅଛନ୍ତି—

“ଯଥା ମାତରମାଶ୍ରିତ୍ୟ ସର୍ବେ ଜୀବନ୍ତି ଜନ୍ତବଃ ।

ବର୍ତ୍ତନ୍ତେ ଗୃହସ୍ଥସ୍ତଦାଶ୍ରିତ୍ୟେତର ଅଶ୍ରମାଃ” ।

ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଶ୍ରମ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମକୁ ଅଶ୍ରମ କରୁଅଛନ୍ତି । ଉକ୍ତ ମୁନି ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ କେତେ ଦୈନିକ ଶ୍ରେଣୀ କଲ ଉତ୍ତରେ ତାହାଙ୍କର ମଧୁମଙ୍ଗଳ ନାମକ ଗୋଟିଏ ପୁସ୍ତକ ଜାତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ବ୍ୟାତାଙ୍କର ଶ୍ରାବନାନୁସାରେ ଉକ୍ତ ଋଷିପୁତ୍ର କେତେକ ଦିନ ପରେ ଶ୍ରୀଜୀଉର କବଳରେ ପଡ଼ି ରହି ଜଗତ ପରିତ୍ୟାଗ

କଲେ । ଶୁଭରଂ ଶୁଭସୁଜନୋଚିତ ମୋହିତାସି ମୁନି ଓ
ମୁନିପତ୍ନୀ ପୁଣ୍ୟଶୋକରେ କିଞ୍ଚିତ୍ କାଳ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ
ପରେ ସଂଯମ ବଳରେ ସ୍ବକର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ । ଉକ୍ତ
ମୁନିଙ୍କୁ ଗୁରୁପଦରେ ବରଣ କରି କେତେକ ଜଣ ଶୁଣ ବଦ୍ୟା-
ଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲେ । କିଛି କାଳ ଗତ ହେବା ପରେ ଦେବଜ୍ଞ-
ନନ୍ଦନ କୃଷ୍ଣ ଓ ତପାସୁ ଭ୍ରାତା ବଳରାମ ପିତାମାତାଙ୍କର ଅଦେଶ-
ଅନୁସାରେ ଉକ୍ତ ମୁନିଙ୍କୁ ଗୁରୁପଦରେ ବରଣ କଲେ । ସେହି
ବାଳକଦ୍ବୟ ଶିଷ୍ୟ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଗୁରୁ ଓ ଗୁରୁପତ୍ନୀ ତାହାଙ୍କର
ଶରୀର-ଲବଣ୍ୟ ଓ ତେଜସ୍ବିତା ଦେଖି ମୋହିତ ହୋଇ
ଅତି ଆଦର ସହିତ ତାହାଙ୍କୁ ଶିଷ୍ୟଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ଗୁରୁ ଓ ଶୁଣକର ଅବତାରଣା କରାଗଲା । କେଉଁ-
ମାନଙ୍କୁ ଶୁଣ ବୋଲିଯାଏ, ତାହାର କିଛିତ ନିଦର୍ଶନ ଦେବା
ଉଚିତ । ପରମହଂସ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ମାଳିକାରେ
ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି, “ଶିଷ୍ୟସ୍ତୁ କୋ ଯୋ ଗୁରୁଭକ୍ତ
ଏବ” ଅର୍ଥାତ୍ ଯେ ଗୁରୁଙ୍କର ପ୍ରଧାନଭକ୍ତ ତାହାଙ୍କୁ
ଶିଷ୍ୟ ବୋଲିଯାଏ । ପ୍ରାଚୀନ ର୍ଷିମାନେ ଶିଷ୍ୟର
ପ୍ରତିଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଶୁଣ ଶବ୍ଦଟି ବ୍ୟବହାର କରିଅଛନ୍ତି । ସେହି
ଶବ୍ଦଟି ଛଦ୍ ଧାତୁରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ । ସେହି ଧାତୁର ଅର୍ଥ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ
ଭାବରେ ରଖିବା । ଯେ ଗୁରୁଙ୍କର ଦୋଷ ସକଳ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ-
ଭାବରେ ରଖନ୍ତି, ତାହାଙ୍କୁ ଶୁଣ ବୋଲିଯାଏ । ଏହାର
ପ୍ରକୃତ ପ୍ରମାଣ ଉକ୍ତ ବାଳକଦ୍ବୟ ଅସାଧାରଣଭାବରେ
ଦେଖାଇଥିଲେ ।

ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଅଧ୍ୟାପନା କର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ହେଲେ । ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କର ବାଳକୋଚିତ ଚପଳତାର ଅଭାବ, ପ୍ରତିଭା ଓ ମନସ୍ଥିତା ଦେଖି ଗୁରୁ ଅତି ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ଉକ୍ତ ବାଳକଦ୍ବୟ ଅତି ଅଳ୍ପ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କଲେ । ଯାହା ପଢ଼ିବାକୁ ଅରମ୍ଭ କରୁଥିଲେ ତାହା ଏପରି ଅଭିନବେଶ ସହଚ ପଢୁଥିଲେ ଯେ, ସମସ୍ତ ପାଠ ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟପତ୍ତରେ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଅଙ୍କିତ ହେଉଥିଲା । କ୍ଷମେ କ୍ଷମେ ସମସ୍ତ ବିଦ୍ୟା ଅଧ୍ୟୟନ କରି ସେମାନେ ତହିଁରେ ସମ୍ୟକ୍ କୃତଜ୍ଞ ଲାଭ କଲେ ।

ଏକଦା ଗୁରୁ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟାନୁବେଧରେ ସ୍ଥାନାନ୍ତରକୁ ଗମନ କଲେ । ଗୁରୁପତ୍ନୀ ଗୃହରେ କାଷ୍ଠର ଅଭାବ ଦେଖି ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଅନୁରକ୍ତ ଭାବ କଲିବାପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ, ବନ୍ଧୁ ! ତୁମ୍ଭେମାନେ ବନକୁ ଯାଇ କିଛି କାଷ୍ଠ ସଂଗ୍ରହ କର, ନୋହଲେ ତୁମ୍ଭର ଗୁରୁଦେବ ଓ ଅମ୍ଭେମାନେ ସମସ୍ତେ ଉପବାସ ରହୁବା । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏପରି ଅର୍ଥ ବଳ ନାହିଁ ଯେ, କାଷ୍ଠ କିଣି ପାରିବା । ଯେପରି ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅଭାବୁଚି ହୁଏ ସେହିପରି କର । ଉକ୍ତ ଅଦେଶ ପାଇବା ମାତ୍ରେ କୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ କାଷ୍ଠ ଅଣିବାପାଇଁ ପ୍ରଥମତଃ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । କ୍ଷମେ ସମସ୍ତ ଶିଷ୍ୟ ତାହାଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କଲେ । ବାଳକମାନେ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ବିଜନ ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଘୃହଣ୍ଣଲେ । ସେଠାରେ ଫଳ ମୂଳ

ପ୍ରଭୃତି ଶ୍ରେୟନ ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଜଳ ପାନ କରି ଶୁଧା ବୃକ୍ଷା ନିବାରଣ କଲେ । ତହିଁଉତ୍ତରୁ ମାଲୁକଲୁ ଗୁରୁପତ୍ନୀଙ୍କର ଅଦେଶକୁ ସ୍ମରଣ କରି କୃଷକଲଗ୍ନପ୍ରମୁଖ ଶୁଦ୍ଧଗଣ ଅତି ଅନଳରେ କାଷ୍ଠ ସଂଗ୍ରହ କଲେ । ତାହାପରୁ ମସ୍ତକରେ ବହନ କରି ଅତିପ୍ରୟତ୍ନମାନରେ ଅଶ୍ରମକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗତ ହେଲେ । ସେତେବେଳେ ଦିନ ଶେଷ ପ୍ରାୟ, ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ କେତେକ ପରିମାଣରେ ସୁଖପ୍ରଦ ହୋଇଅଛି । ଏହି ସମୟରେ ଜଳଦ ଅକ୍ଷୟାତୁ ଜଳ ବିନ୍ଦୁ ପାତନ କଲେ । ପବନ ଅତି ଶୁଷ୍କ ବେଳରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଲା । ତତ୍ପରେ ବାଳକମାନେ କଷ୍ଟଲାଭ ବିମୁଖ ନ ହୋଇ ଅନାୟାସରେ ସଂକଟରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଁ ଏକ ବାକ୍ୟରେ “ଗୁରୁଦେବ ! ଉଦ୍ଧାର କର” ଏହା ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ । ଚାରିଶ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଏପରି ଭାବ ପୁରୁଷ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହୋଇଥିଲା ଯେ, ଗୁରୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ଉଦ୍ଧାର । ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ଯିବା ମାତା ଯେପରି, ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଗୁରୁ ସେହିପରି ଦେବକଲ୍ । କୌଣସି ବିପଦରୁ ଉଦ୍ଧାର ଲାଭ କରିବାପାଇଁ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଗୁରୁଦେବ ବିନା ଅନ୍ୟ ଦେବତାକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ତାହାର କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ମେଘମାଳା ଅଙ୍କିତ ଅତିନୃପ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଅକାଶ ଅତି ନିର୍ମଳ ହେଲା । ତନ୍ତ୍ର କିରଣ ଅଧିକତର ମନୋହର ହେଲା । ଉକ୍ତ ବନରେ ହଂସ ଜନ୍ତୁମାନେ ତପଃ ପ୍ରଭାବରେ ସୁଖାନ୍ତି ଲାଭ କରିଥିବାରୁ ବନ ନିରୁପଦ୍ରବ ହୋଇଥିଲା । ସୁଜ୍ଞାତ ବାଳକମାନେ ଶିକ୍ଷିତ ଉକ୍ତ ବନରେ ଯାତନ କଲେ ।

ସମ୍ପ୍ରତି ଗୁରୁଦେବଙ୍କର ଅଶ୍ରମର ଘଟନା କିଛି କହବା
ଉଚିତ । ମୁନି କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପନ କରି ଅଶ୍ରମରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ
ଦେଖିଲେ ଯେ, ତତୁଷ୍ଠୀଠାଁ ଗୁହ ଶିଷ୍ୟଶୂନ୍ୟ ହୋଇଅଛି ।
ସଦ୍ୟମିଶ୍ରୀ ସ୍ବାମୀକୁ ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁ ନିବେଦନ କଲେ । ମୁନି
କଷ୍ଟଲାଭ ଚନ୍ଦ୍ରାକୁଳ ହୋଇ ମନେ କଲେ, ଯେବେ ଶିଷ୍ୟ-
ମାନଙ୍କର ଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଚଳା ଭକ୍ତି ଥିବ ତେବେ ସେମାନେ
ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁରୁ ଉଦ୍ଧାର ଲାଭ କରିଥିବେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ରାତି ପ୍ରଭାତ ହେଲା, ପକ୍ଷୀମାନେ ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ବଧାତାଙ୍କର
ଶୁଣୁରୁ ବଧାନର ମହତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ।
ମୁନି ବ୍ରାହ୍ମମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଶଯ୍ୟା ତ୍ୟାଗ କରି ଉକ୍ତ ଜାଣିନକୁ ସମ୍ୟକ୍
ପରିପୁଷ୍ଟ କଲେ । ତହିଁ ଉତ୍ତରେ ନିତ୍ୟକର୍ମ ସମାପନ କରି
ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ଅଶ୍ରମରୁ ନିସ୍ତ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ ।
ଗୁରୁ କିଛି ଦୂର ଯାଇ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଶିଷ୍ୟମାନେ କାଷ୍ଠଭର
ମସ୍ତକରେ ବନ୍ଧନ କରି ଅତି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ମନରେ ଆଶ୍ରମାଭିମୁଖରେ
ଆସୁଅଛନ୍ତି । ଶିଷ୍ୟଗଣ ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ମାତ୍ରେ
ସୁପ୍ରଭାତ ବୋଲି ମନେ କରି ନିଜ ନିଜ ମସ୍ତକରୁ କାଷ୍ଠଭର
ଭୂମି ଉପରେ ରଖି ମୁନିଙ୍କର ଶ୍ରୀପାଦପଦ୍ମରେ ଭୂମିଷ୍ଠ ପ୍ରଣାମ
କଲେ । ଗୁରୁଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣାନନ୍ତର ଉଠି କାଷ୍ଠଭର
ସ୍ବ ସ୍ବ ମସ୍ତକରେ ପୁନରପି ଅକୃଷ୍ଟିତ ଭାବରେ ବଦନ କଲେ ।
ଏହି ସମସ୍ତ କର୍ମରେ କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଦ୍ବୟ ଅଗ୍ରସର । କାରଣ
ସେ ଦୁହେଁ ତତୁଷ୍ଠୀଠାଁରେ ବଡ଼ଗୁଡ଼ ଥିଲେ । ଧୂତରାଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ
ଶ୍ରଦ୍ଧାଙ୍କର ଅଦର୍ଶସ୍ବରୂପ ହୋଇଥିଲେ । ସଶିଷ୍ୟ ଗୁରୁଦେବ

ଅଶ୍ରମରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ, ବାଳକମାନେ ଗୁରୁପତ୍ନୀଙ୍କୁ ଭୂମିଷ୍ଠ ପ୍ରଣାମ କରି ସ୍ବସ୍ଥ୍ୟସ୍ଥାନ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ମାତୃକାଙ୍କ ଗୁରୁପତ୍ନୀ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଦେହରୁ ଧୂଳି ଝାଡ଼ି ଦେଲେ ଏବଂ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ନାନାପ୍ରକାର ମଧୁର ବାକ୍ୟ କହିଲେ । ଗୁରୁପତ୍ନୀଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଦେଖି ଓ ମଧୁର ବଚନ ଶୁଣି ଶିଷ୍ୟମାନେ ନିଜ ନିଜ ଜନନୀଙ୍କର ସ୍ନେହ ବିସ୍ମରଣ କରିଥିଲେ । ଗୁରୁ, ଗୁରୁପତ୍ନୀ ଏବଂ ଶିଷ୍ୟଗଣ ଅଶ୍ରମରେ କେତେକ ଦିନ ଅତି ଅନନ୍ଦରେ ଯାପନ କଲେ । ଅନେକ ଘଟଣାରେ ଶିଷ୍ୟମାନେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଭକ୍ତିର ପରୀକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ ।

କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କର ଅଶ୍ରମନ ଦିନଠାରୁ ମୁନି ତାହାଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଯେ, କୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କର ଅଲୌକିକ ବ୍ୟବହାର ଓ କ୍ଷମତା ଦେଖି ମୋର ମନରେ ଜନ୍ମିଅଛି, ସେ ଦୁହେଁ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । କାମରୂପୀ ମନୁଷ୍ୟ ରୂପଧାରୀ ଦେବତା ବିଶେଷ ଅଟନ୍ତି । ନୋହଲେ ଏତାଦୃଶ ସାମର୍ଥ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟଠାରେ ଦେଖା ଯାଆନ୍ତା ନାହିଁ । ମନେ ହେଉଅଛି, ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ସଦୃଶ । କାରଣ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଯେପରି ରାମରୂପୀ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁରୁ ଥିଲେ, ମୁଁ ସେହିପରି କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଗୁରୁ ହୋଇଅଛି । ଏହା ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ତପସ୍ୟାର ପ୍ରଭାବ, ନୋହଲେ ଅସମ୍ଭବ କପରି ସମ୍ଭବ ହୁଅନ୍ତା । ଦକ୍ଷିଣା ଦେବାକୁ ସେ ଦୁହେଁ ପ୍ରକାଶ କଲେ ସାବଧାନ ହୋଇ ମାରିବା । ଦେଖିବା ସେମାନଙ୍କର କପରି ଗୁରୁଭକ୍ତି ଅଛି ଓ ସେମାନେ କପରି ଗୁରୁଙ୍କ ନିମିତ୍ତ କଷ୍ଟ ସହ ପାରନ୍ତି ।

ଛମେ ଛମେ ଦୁଇ ତିନି ମାସ ଗତ ହେଲା । ଶରତକାଳର
 ପୁଣିମା ରଜନୀ, ଚନ୍ଦ୍ରକରଣ ଅତି ସ୍ୱଚ୍ଛ ହୋଇଅଛି । ଅଶ୍ରମ
 ତପୋବନରୁ ଚନ୍ଦ୍ରବାକ ପ୍ରଭୃତି ପକ୍ଷୀଦଳ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଚନ୍ଦ୍ରକା ଦେଖି
 ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ରବି ରବି ଉଚ୍ଛୁଅଛନ୍ତି । ମୃଗମାନେ ତପୋ-
 ବେଦିକା ପାର୍ଶ୍ୱରେ ନିର୍ଭୟମନରେ ବିଶ୍ରାମ କରୁଅଛନ୍ତି । କୃଷ୍ଣ
 ବଳରାମ ପ୍ରଭୃତି ବାଳକମାନେ ଏହି ସବୁ ଦେଖି ଦେଖି ଅତି
 ଧୃଷ୍ଟରେ କୁଶାସନରେ ବିଶ୍ରାମ କଲେ । ନିଦ୍ରାଦେବୀ ଧୀରେ ଧୀରେ
 ବାଳକମାନଙ୍କର ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ଅପହରଣ କରି ସମସ୍ତ ଶାନ୍ତି ଦୂର
 କଲେ । କୃଷ୍ଣ ସେହି ସନ୍ଧିରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି ଅଧୀର
 ହୃଦୟ ହେଲେ । ସେହି ସ୍ୱପ୍ନ ଏହି, ଦେବକୀ ବନ୍ଦ-ଭବନରୁ
 ଆସି ସେମାନଙ୍କର ଆସନରେ ବସି ଏବଂ ତାହାକୁ କୋଳରେ
 ଧରି ମୁଖ ରୁମ୍ଭନ ପୂର୍ବକ କହୁଅଛନ୍ତି, ଧନ ! ବହୁ ଦିନ ପରେ
 ତସୁ ଟିଟିଲା, ତର ଦରଦ୍ର ଅକସ୍ମାତ୍ ନିଧି ଲଭି କଲ । ବସ !
 ଅନ୍ନଯାଏ ମାତାକୁ ଛାଡ଼ି ବିଦେଶରେ ରହୁଅଛି । ପିତା ମାତା କି
 ବଳବ୍ରତରେ କଷ୍ଟ ଶ୍ରେଣ କରୁଥିବେ ? ବନ୍ଦ-ଯନ୍ତ୍ରଣା ନିରନ୍ତର
 ଶ୍ରେଣ କରିବାକୁ କି ବିଧାତା ଆମ୍ଭ କପାଳରେ ଲେଖି-
 ଅଛନ୍ତି ? ବାବୁ, ଆଉ ବଳି କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । “ଭୃମ୍ଭ-
 ମାନଙ୍କୁ ଦେଖୁଥିଲେ ବନ୍ଦଭବନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱର୍ଗର
 ନନ୍ଦନକାନନ ହେବ ।” ଶାକ୍ତ ଚତୁଷ୍ପାଦ ଉଠି ଅତି
 ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବରେ ‘ମା’ ‘ମା’ ବୋଲି ବାରମ୍ବାର ଡାକିଲେ,
 କିନ୍ତୁ କେହି ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ତହିଁ କୃଷ୍ଣ ବଳରାମଙ୍କୁ
 କହିଲେ, ଭାଇ ! ମାତା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଯିବାପାଇଁ କହିଗଲେଣି

ଏବଂ ଅମୃତାନନ୍ଦର ପତ୍ନୀ ଶେଷ ହେଲାଣି, ବିଦ୍ୟାର ମୂଲ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ଦକ୍ଷିଣା ନେବାକୁ ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ କାଲି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ଏବଂ ମଧୁରା ଯିବାକୁ ଅନୁମତି ମାଗିବା ।

ବଳରାମ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଲେ, ଯାହା କହିଲ ତାହା ସତ୍ୟ । ଗୁରୁଦେବ ଯାହା ମାଗିବେ, ସେଥିପାଇଁ ବରଂ ପ୍ରାଣ ଯିବ ତାହା ଦେବାକୁ ହେବ । ନୋହଲେ ଅମୃତାନନ୍ଦର ବିଦ୍ୟାଧର ନିରର୍ଥକ ହେବ, ଏବଂ ଶେଷରେ ଅମୃତାନନ୍ଦର ଅଧୋଗତ ହେବ । ମୁଁ ଶୁଣିଅଛି, ପୁରୀ କୌଣିନୀ ନାମକ ଜଣେ ଋଷିକୁମାର ବରତନ୍ତ୍ର ମୁନିଙ୍କଠାରୁ ବିଦ୍ୟା ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଗୁରୁଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣା ନେବାକୁ ବାରମ୍ବାର ଅନୁରୋଧ କରିବାରୁ ଗୁରୁ ଶୋଧରେ ଶିଷ୍ୟର ଧନ ବିଚାର ନ କରି ବିଦ୍ୟାର ମୂଲ୍ୟପାଇଁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ କୋଟି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମୁଦ୍ରା ମାଗିଲେ । କୌଣିନୀଙ୍କର ଅସାମାନ୍ୟ ଗୁରୁ ଭକ୍ତି ଥିବାରୁ ଗୁରୁଦେବ ତାହାଙ୍କୁ କୋଣଲେଷର ବଦାନ୍ୟବର ରତ୍ନକଦ୍ଦାର ରଣମୁକ୍ତ କରାଇଲେ । ଯେବେ ଶିଷ୍ୟ ଗୁରୁଭକ୍ତିକୁ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ହୃଦୟରେ ପୋଷଣ କରେ ତେବେ ବିଧାତା ଅତି କଠିନ କର୍ମ ମଧ୍ୟ ନିଜ ସାହାଯ୍ୟରେ ସମାଧାନ କରନ୍ତି । ଏହିପରି ବହୁତ ଉଦାହରଣ ଅଛି । କୃଷ୍ଣ ସମସ୍ତ କଥା ଶୁଣି ଭ୍ରାତାଙ୍କ କଥାରେ ସ୍ପୀକୃତ ହେଲେ ।

ସନ୍ଦି ପ୍ରଭୃତ ହେଲା । ମୁନି ନିତ୍ୟକର୍ମ ସମାପନ କରି ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶାଠିରେ ଉପବେଶନ କଲେ । ଶୁଦ୍ଧମାନେ ମଧ୍ୟ ପୁରୀ ଦିନ-ମାନଙ୍କପରି ସେ ଦିନ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ନିୟମାନୁସାରେ ବ୍ରାହ୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ନିତ୍ୟକର୍ମ ଶେଷ କରି ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶାଠିରେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଭୂମିଷ୍ଠ

ପ୍ରଣାମ କରି ଅଶୀର୍ବାଦ ଓ ଚନ୍ଦରେଣୁ ମସ୍ତକରେ ଧାରଣ କଲେ । କୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ କୃତାଞ୍ଜଳପୁଟରେ ଦ୍ଵାରଦେଶରେ ିଆ ହୋଇ ନିବେଦନ କଲେ, ଗୁରୋ ! ଅପଣଙ୍କ କୃପାକୁ ସମସ୍ତ ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା କଲୁଁ । ଗତ ଭବିରେ ସ୍ଵପ୍ନ ଦେଖିଅଛି ଯେ, ମାତା ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କୁ ଡାକୁଅଛନ୍ତି । ଅତଏବ ବିଦ୍ୟାର ମୂଲ୍ୟ ପାଇଁ ଦକ୍ଷିଣା ନେବାକୁ ନିବେଦନ କରୁଅଛି ଏବଂ ମଥୁରା ଯିବାପାଇଁ ଅନୁମତି ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଅଛି । ଯାହା ନେବାକୁ ଅନେକ କରବେ, ପ୍ରାଣପଣରେ ତାହା ଦେବାକୁ ସତ୍ୟ କରୁଅଛି । ଭ୍ରାତୃକଲ ସମସ୍ତ ସହପାଠୀଙ୍କୁ ଜଣାଉଅଛି ଯେ, ସମସ୍ତେ କୃପା କରି ଅମ୍ବୁ ଦୁହକୁ ସ୍ମରଣ ରଖିଥିବେ । ଦୈବାଦୃ ଘଟିତ ଦୋଷମାନ ମାର୍ଜନା କରବେ । ଏହି କଥା ଶୁଣି ସମ-ଦୁଃଖ-ସୁଖ ନିବିକାର ଗୁରୁଙ୍କର ନୟନଯୁଗଳ ସହସା ସଜଳ ହୋଇଗଲା । କାରଣ ପୂର୍ବେ ଗୁରୁମାନେ ଶିଷ୍ୟଗତପ୍ରାଣ ଥିଲେ ଓ ଶିଷ୍ୟମାନେ ଗୁରୁଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଭକ୍ତ ଥିଲେ ।

ମୁନି ସହଧର୍ମିଣୀଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ପରାମର୍ଶପୂର୍ବକ ସ୍ଵାୟଂ ଆସ୍ତଳ ମଧୁମଙ୍ଗଳର ପୁନଃନିବନ ଦକ୍ଷିଣା ମାଗିଲେ ଏବଂ ଶୀଘ୍ର ଦେବା-ପାଇଁ ଅନେକ କଲେ । କୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ଗୁରୁଙ୍କର ଅନେକ ଶିଷ୍ୟୋପାୟୀ କରି ଗୁରୁ ଓ ଗୁରୁପତ୍ନୀଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମପୂର୍ବକ ଅଶୀର୍ବାଦକୁ ଅଗ୍ରସର କରି ମଧୁମଙ୍ଗଳର ଉଦ୍ଧାରପାଇଁ ଅଶ୍ରମରୁ ବହର୍ଗତ ହେଲେ । ମନରେ ଭାବିଲେ ଯେବେ ଗୁରୁଭକ୍ତ ଅନନ୍ୟନିଷ୍ଠା ହୋଇଥିବ ତେବେ ବିଧାତା ମଧୁମଙ୍ଗଳକୁ ତତ୍ତ୍ଵଳ ପ୍ରଦାନ କରବେ । ତତ୍ତ୍ଵ “ଗୁରୁଦେବ ! ସାହାଯ୍ୟ କର” ଏହା

ସୁରଣ କରି ଗନ୍ତବ୍ୟ ପଥରେ ଚାଲିଲେ । ଖଣ୍ଡଦୂର ପଥରେ ଅଶୀରା ବାଣୀ ଶୁଣାଇଲା, ହେ ବାଳକଦ୍ରୁୟ ! ଗୁରୁଙ୍କ ଆଦେଶ ପାଳନ ପାଇଁ ଅନନ୍ୟମନା ହୋଇ ଦୃଢ଼ଭକ୍ତି ହୃଦୟରେ ପୋଷଣପୂର୍ବକ ଯେଉଁମାର୍ଗରେ ଯାଉଅଛ, ସେହି ମାର୍ଗରେ ଯାଅ । କିଛି ଦୂରରେ କାଳଭବନ ଦେଖିବ । ସେହିଠାରେ ମଧୁମଙ୍ଗଳ ବାସ କରେ । ସେ ସ୍ଥାନର ପରିଚୟ ସଙ୍ଗେପରେ ଶୁଣ, “ପଦ୍ମହବାର ଅଲକ୍ଷଣ ପୂର୍ବରୁ ଅତି ହାହାକାର ଧ୍ବନି ଶୁଣାଯିବ । ଦଣ୍ଡବଧାନପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବହୁ ଶ୍ରେଣୀ ସ୍ଥାନ ଦେଖିବ । ସେ ସ୍ଥାନବାସିମାନେ ଭୀମ ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି ଦଣ୍ଡଦମ୍ଭରେ ନାନାସ୍ଥାନରେ ବୁଲୁଥିବାର ଦେଖିବ । “ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରବଳ ଗୁରୁଭକ୍ତି ଦେଖି ଆମ୍ଭେ ମାର୍ଗ ଦେଖାଇଲୁ, ପ୍ରସନ୍ନ ମନରେ ସେହି ବାଟରେ ଯାଅ । ତହିଁ କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମ ଦ୍ବିଗୁଣ ବେଗରେ ଚାଲିଲେ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚି କାଳଦ୍ବାରା ସମାଦୃତ ହୋଇ ମଧୁମଙ୍ଗଳକୁ ସଙ୍ଗରେ ଆଣି ଗୁରୁଦେବଙ୍କର ଆଦେଶ ପାଳନ କଲେ । ମଧୁର ଯିବା ନିମିତ୍ତ ତାହାଙ୍କଠାରୁ ଅନୁମତି ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ଉପସଂହାର ସ୍ଥଳରେ ଏତକ ମାତ୍ର କହୁଅଛି ଯେ, ପ୍ରାଚୀନ କାଳର ଗୁରୁ ଓ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଳ୍ପ ମାତ୍ର ଦେଖାଇଲି । ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରାଚୀନ ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧର ପରିସର ଅକଥନୀୟ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୁରୁଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସ୍ଥୂଳତଃ ଏତକ ମାତ୍ର କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ଆଧୁନିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏକ ଦୋକାନ ବଣେଷ । ଅଧ୍ୟାପକ ବିଦ୍ୟା-ବସୁର

ବନ୍ଧେତା ଓ ଶୁଦ୍ଧଗଣ ଦେବୁ ସ୍ଥାନୀୟ । ସେମାନଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ
ପୁଷ୍ପ ପରି ସ୍ନେହ, ଭକ୍ତି ଓ ପ୍ରେମ ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଅର୍ଥଲୋଭ
ବିଶେଷ ପରିମାଣରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଅଜ୍ଞ
ବିଶେଷ କହୁବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ।

“ଅଜ୍ଞାନତମିରାନ୍ୟଂ ଜ୍ଞାନାଞ୍ଜନଶଳାକୟା ।

ତସ୍ମିନ୍ନାଳିତଂ ଯେନ ତସ୍ୟେ ଶ୍ରୀଗୁରବେ ନମଃ ।”

ଜ୍ଞାନ ଓ ସଂଯମ ।

ଅମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରୁ ଜ୍ଞାନର ଭୂସୂତ୍ରୀ ପ୍ରଣୟା
ପାଠ କରୁଅଛୁ, ଜ୍ଞାନସ୍ଥାନ ମାନବକୁ ପଶୁ ବୋଲି ଗୁଳ୍ମ କଷ୍ଟରେ
ସ୍ୱୀକାର କରୁଅଛୁ, କିନ୍ତୁ ଜ୍ଞାନ କି ପଦାର୍ଥ, ତାହା ପ୍ରତ୍ୟେକ
ମାନବ ଜାଣିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତତ୍ତ୍ୱସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି
ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ । ବ୍ୟାକରଣ ନିୟମାନୁସାରେ ଦେଖିଲେ
ଜ୍ଞାନ ଜ୍ଞା ଧାତୁରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ । ଜ୍ଞା ଧାତୁର ଅର୍ଥ ଜାଣିବା । ମନୁଷ୍ୟ
ଯାହାଦ୍ୱାରା ପରମାତ୍ମା ଓ ଆତ୍ମାର ସମ୍ବନ୍ଧ ଜାଣି ପାରେ, ତାହାର
ନାମ ଜ୍ଞାନ । ଜ୍ଞାନ ଜଗତରେ ପରମ ଉଚ୍ଚ ପଦାର୍ଥ, ତାହା ମାନବ
ଜାତିର ଅଭିଳଷିତ ବସ୍ତୁ । କେବଳ ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ମାନବସୃଷ୍ଟି
ଅପର ସୃଷ୍ଟିଠାରୁ ଉଚ୍ଚତର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଅଛି । ମନୁଷ୍ୟ
ଜ୍ଞାନସ୍ଥାନ ହୋଇ କେବଳ ଅଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ପରିଚ୍ଛଳିତ ହେବା

ଅତି ନିନ୍ଦନୀୟ ଅଟେ । ମାନବସମାଜର ଧୂବିଆପାଇଁ ପ୍ରାଚୀନ
ମନୁଷିଗଣ ଜ୍ଞାନ ସମୁଦରେ ବହୁ ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ।
ଭଗବଦ୍‌ଗୀତାରେ ଜ୍ଞାନବିଷୟକ ବହୁ ତତ୍ତ୍ୱ ଅଲୋଚିତ ହୋଇ-
ଅଛି । ତାହାକୁ ପାଠକଲେ ଅମ୍ଭେମାନେ ଜ୍ଞାନକୁ ଜାଣି
ପାରିବା ।

“ଅମାନିଭୁମଦମୃତ୍ତ୍ୱମହଂସାକ୍ଷାନୁବର୍ତ୍ତକଂ ।

ଅଶୃୟୋପାସନଂ ଶୌଚଂ ସ୍ତୈର୍ଯ୍ୟମାତ୍ମବିନିଗ୍ରହଃ ।

ଇନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥେଷୁ ବୈରାଗ୍ୟମନନ୍ଦଂକାର ଏବ ଚ ।

ଜନମୁଖଜରାବ୍ୟାଧିଦୁଃଖଦୋଷାନୁଦର୍ଶନଂ ।

ଅସକ୍ତିରନନ୍ଦସ୍ଫୁଟଃ ପୁତ୍ରଦାର ଗୃହାଦିଷୁ ।

ନିତ୍ୟଂ ଚ ସମଚିତ୍ତଜ୍ଞମିଷ୍ଟାନିଷ୍ଠୋପପତ୍ତିଷୁ ।

ମୟି ଶୂନନ୍ୟୟୋଗେନ ଭକ୍ତିରବ୍ୟଭିଶୃଂଖା ।

ବିବିକ୍ତଦେଶସେବିତ୍ତ୍ୱମରତର୍ଜନସସଦ୍ ।

ଅଧ୍ୟାତ୍ମଜନ ନିତ୍ୟତ୍ତ୍ୱଂ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନାର୍ଥଦର୍ଶନଂ ।

ଏତଦ୍ଧି ଜନମତି ପ୍ରୋକ୍ତମଜ୍ଞାନଂ ଯଦତୋନ୍ୟଥା ॥”

ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମଶାନ୍ତିପ୍ରାପ୍ତିପଦ୍ଧତି, ଦମ୍ଭସ୍ଥାନତା, ଅହଂସା, କ୍ଷମା,
ନିଷ୍ଠାପତିତା, ଶୃଙ୍ଖଳା, ଶରୀର ଓ ମନର ପୁତ୍ରତା, ଧୀରତା,
ଅସ୍ୱପ୍ନାଦି, ଚତୁର୍ଥ ବୈରାଗ୍ୟ, ଗର୍ବସ୍ଥାନତା, ଜନ୍ମ, ମରଣ,
ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଓ ବ୍ୟାଧିର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଏବଂ ଦୋଷ ସକଳ ଚିନ୍ତା କରିବା,
ପ୍ରୀତିଶୂନ୍ୟତା, ପୁତ୍ର, ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଗୃହ ପ୍ରଭୃତିରେ ଅନାସକ୍ତି, ଇଷ୍ଟ
ଓ ଅନିଷ୍ଟ ଲାଭରେ ନିର୍ବିକାରତା, ଜଗଦାଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ,
ଭକ୍ତି, ବିରଳରେ ବାସ, ଜନ ସମାଜରେ ଅଶ୍ରଦ୍ଧା, ଅଧ୍ୟାତ୍ମ-

ଭବରେ ଲିପ୍ତ ହେବା ଓ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନକୁ ଚିନ୍ତା କରିବା ଏହି କୋଡ଼ଏଟି ଜ୍ଞାନର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଏହା ବ୍ୟକ୍ତିର ଅତି ସମସ୍ତକୁ ଅଜ୍ଞାନ ବୋଲାଇଯାଏ । ଉତ୍ତିଷ୍ଠିତ ଶୁଣାଶୁଣିକୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ କରିବାକୁ ଯତ୍ନକଲେ ମାନବର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ମାତ୍ର ତାହା ପ୍ରତି-ପାଳନ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ । ଇହ ଜଗତରେ ଉପମାନେ ଅତି ପ୍ରବଳ । ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତଃ ବସନ୍ତକୁ ଅକର୍ଷଣ କରୁଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତମଣରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବା ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ସେଥିପାଇଁ ଅତି ଦୃଢ଼ତା ଆବଶ୍ୟକ ।

ପାଥୀକ ପଦାର୍ଥର ଆରମ୍ଭ ଓ ସମାପ୍ତି ନିରୂପଣ କରାଯାଇ ପାରେ । ଅମ୍ବେମାନେ ଯାହାର ଆରମ୍ଭ ଓ ସମାପ୍ତି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ନ ପାରୁଁ, ତାହାକୁ ଅନାଦି ଓ ଅନନ୍ତ ବୋଲି କହୁଁ । ଏ ଉକ୍ତି କେବଳ ଜଗଦାଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ, ତାହା ଅନ୍ୟ କୁହାଯି ଖଟି ନ ପାରେ । ଅମ୍ବେମାନେ ଯେଉଁ କର୍ମ କରୁଅଛୁଁ, ତାହାର ମଧ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ଓ ସମାପ୍ତି ଅଛି । କର୍ମର ସମାପ୍ତିପାଇଁ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସେଷ ଅଛି । କମ ନିଷ୍ପତ୍ତୁରୁ ନିତ୍ୟ ବହୁମାନ । ଯେଉଁ ନିତ୍ୟ ନିତ୍ୟ କଳକଳ ନାଦ କରୁଁ ଗଣ୍ଡାର ଉଦ୍‌ବେଗ ହୃଦୟରେ ପୋଷଣପୂର୍ବକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସେଷ ସାଗରରେ ମିଳିତ ହୁଏ, ତାହାକୁ ଅମ୍ବେମାନେ ନିତ୍ୟ ବୋଲି କହୁଁ । ଯେଉଁ ନିତ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟରୂପ ହୋଇ ଭଗିତ ସେଷରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ହୋଇ ନ ପାରେ, ତାହାକୁ ଅମ୍ବେମାନେ ନିତ୍ୟ ବୋଲି କହୁ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ଉପକ୍ରମ ଓ ଶାଖାନିତ୍ୟ ନାମ ଦେଇ-

ଅଛି । ସେହିପରି ଯେଉଁ କର୍ମ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ଅବଦ୍ଧ ହୋଇ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ନ ହୁଏ, ପ୍ରାଚୀନ ମହାପୁରୁଷ ଗଣ ତାହାକୁ କର୍ମ ବୋଲି କହନ୍ତି ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ଲକ୍ଷ୍ୟରୂପେ କର୍ମକୁ ବିକର୍ମ ଓ ଅକର୍ମ ନାମ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । କର୍ମର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କ୍ଷେତ୍ର ଜ୍ଞାନ, ତାହା ଜ୍ଞାନରେ ପରିସମାପ୍ତ ହୁଏ । ସେହିଦେହରୁ ଉଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହୁଅଛନ୍ତି, “ସର୍ବଂ କର୍ମାଶିଳଂ ପାର୍ଥ ଜ୍ଞାନେ ପରିସମାପ୍ୟତେ” ଅର୍ଥାତ୍ ସମସ୍ତ କର୍ମ ଜ୍ଞାନରେ ପରିସମାପ୍ତ ହୁଏ । ଜ୍ଞାନ କର୍ମର ଶେଷସୀମା । ମାନବ ଜୀବନର ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଜ୍ଞାନ, ଯାହାର କର୍ମ ଜ୍ଞାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇ ନ ପାରେ, ତାହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ମାନବ କୁହାଯାଏ । ଅମୃତମାନଙ୍କୁ ଅତି ସାବଧାନ ହୋଇ କର୍ମ କରିବାକୁ ହେବ । ନଚେତ୍ ଅମୃତମାନେ ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳକୁ ଭୁଲି ଅବାଟରେ ଚାଲିବା । ଶେଷରେ ପଦେ ପଦେ ଅସ୍ଥାତ ପାଇ ଅର୍ଥ ହାହାକାର କରିବା । ଜ୍ଞାନମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନ ମାନବସମାଜରେ ଅତି ଉଚ୍ଚ । ନକ୍ଷତ୍ର ମଣ୍ଡଳୀରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଯେପରି ରଜନୀର ଅନ୍ଧକାର ନାଶ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ, ସେହିପରି ମାନବ-ଜାତିରେ ଜ୍ଞାନ ପାପାନ୍ଧକାର ନାଶ କରିବାକୁ କ୍ଷମ ଅଛି । ଜ୍ଞାନମାନେ ଜଗଦୀଶ୍ବରଙ୍କ ଅଂଶ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହୁଅଛନ୍ତି, “ଜ୍ଞାନା ଭାସ୍ବେବ ମେ ମତଂ” ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନ ବ୍ୟକ୍ତି ଜଗଦୀଶ୍ବରଙ୍କର ଅମ୍ଭାସ୍ତୁପ । ଏହି ଉକ୍ତିରୁ ଅମୃତମାନେ ଦେଖୁଅଛନ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସ୍ଥାନ ଅତି ଉଚ୍ଚ ପ୍ରଦେଶରେ । ବିଧାତା ମନୁଷ୍ୟକୁ ନିଜ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିରେ ଗଢ଼ିଅଛନ୍ତି ଓ ନିଜର କ୍ଷମତା ମଧ୍ୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ଯଦ୍ୱ କଲେ

ବ୍ୟାପାରରେ ଗୁଣ ଅର୍ଜନ କରିପାରନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନେ ପୁରାଣରେ ଦେଖୁଅଛନ୍ତି, ମହର୍ଷି ବିଶ୍ଵାମିତ୍ର କଠୋର ସାଧନା ପ୍ରଭବରେ ବ୍ୟାପାର ପରି ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ସମ ହୋଇଥିଲେ । ମାନବ କେବଳ ଉପୁପରତନ୍ତ୍ର ହେବାରୁ କଷ୍ଟସା ମୃଗର ତୁଲ୍ୟ ନିଜର ଆତ୍ମଗତ ଶକ୍ତିକୁ ଚିହ୍ନିପାରୁ ନାହିଁ । ନିଜକୁ ନିଜେ ନ ଚିହ୍ନିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିନ୍ଦନୀୟ ଅଟେ ।

ପୁରୋକ୍ତ ଯେଉଁ କୋଡ଼ିଏଟି ଗୁଣକୁ ଜ୍ଞାନ ଆଖ୍ୟା ଦିଆଗଲା, ସେଗୁଡ଼ିକ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଅବସ୍ଥିତ । ସେମାନଙ୍କୁ ପାଇବାପାଇଁ ଗୋଟିଏ ପଦ୍ଧତି ଅଛି । ସେହି ପଦ୍ଧତିରୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶାଖାମାର୍ଗ ବାହାରିଅଛି । ବାଟ ବାଉଁଶ ହୋଇ ଶାଖାମାର୍ଗରେ ଚାଲିଲେ ପଥକ ନିଶ୍ଚୟ ଲକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ହେବ । ସେଥିପାଇଁ ପଥକକୁ ଉତ୍ତମ ବିଚାର କରି ଚାଲିବା ଉଚିତ । ସେହି ପଥରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ପ୍ରହରମାନେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶତ୍ରୁ ଓ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ମିତ୍ର । ଶତ୍ରୁ ପ୍ରହରମାନଙ୍କୁ ଉପୁ ବୋଲାଯାଏ । ସେମାନଙ୍କୁ ପଚାରି କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ନିଶ୍ଚୟ ବାଟ ବଣା ହେବ । ମିତ୍ର ପ୍ରହରଙ୍କର ନାମ ସମ୍ବେଦନ ଓ ବିବେକ । ପଥକ ଯେବେ ସବାଦୋ ସମ୍ବେଦନକୁ ଅପଣାର କରି ବିବେକ ସାହାଯ୍ୟରେ ଗନ୍ତବ୍ୟ ପଥରେ ଚାଲେ, ତେବେ ତାହାର କର୍ମ ଅନ୍ତରେ ଜ୍ଞାନରେ ପରିସମାପ୍ତ ହେବ । ଅନ୍ୟଥା କର୍ମ ଅକର୍ମରେ ପରିଣତ ହେବ । ସମ୍ବେଦନ ଜ୍ଞାନର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅତି ପରିଷ୍କାର । ମାନବ ସମ୍ବେଦନକୁ ବିସର୍ଜନ କରି କେବଳ ସ୍ଵେଚ୍ଛାଚାରି ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ କେବେହେଁ

ଜ୍ଞାନ ଲଭ ହେବ ନାହିଁ । ସମସ୍ତ କର୍ମ ପଶୁଶ୍ରମରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହେବ । ଯେପରି ଦେହୀ ଦେହକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ ଏକ ଅଜ୍ଞାତ ଅଦୃଷ୍ଟ ଭୂମିରେ ବାସ କରେ, ସେହିପରି ସମ୍ଭବକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ ଜ୍ଞାନ ଏକ ଅଜ୍ଞାତ ଅଦୃଷ୍ଟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବାସ କରେ । ମାନବ ତାହାକୁ ଜାଣିବାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଅପାରଗ ହୁଏ । ସେହି ହେତୁରୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜଗତରେ ପ୍ରଭୁର କରୀଅଛନ୍ତି, “ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନ୍ ଲଭତେ ଜ୍ଞାନଂ ତତ୍ତ୍ୱପରଃ ସଂଯତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ” ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି, ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହୃଦ କର୍ମ କରିବେ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିବେ ଓ ଜଗଦାଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆସକ୍ତ ହେବେ, ସେ ଜ୍ଞାନ ଲଭ କରିବେ । ନଚେତ୍ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ ଅସମ୍ଭବ । ଏଥିରୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ଦେଖୁଅଛୁଁ ଯେ, ଜ୍ଞାନଲଭ୍ୟପାଇଁ ଏକାନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ପୋଷଣ କରି ସଂଯମ ବଧୂ ପାଳନପୁଷ୍ପକ ଜଗଦାଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ମନୋନିବେଶ କରିବାକୁ ହେବ । ଜ୍ଞାନ ସଙ୍ଗେ ସଂଯମ ଅତି ଦୃଢ଼ଭାବରେ ସମ୍ଭବ । ଜ୍ଞାନ କଦାଚିତ୍ ସଂଯମକୁ ଛାଡ଼ି ରହି ନ ପାରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସଂଯମ ସମ୍ଭବରେ କିଛି ଅଲୋଚନା କରାଯାଉ ।

ଅମୃତମାନଙ୍କର ପ୍ରାଚୀନ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅମୃତମାନଙ୍କୁ ଭୁଲିନା କଲେ ସମ୍ପ୍ରତି ବହୁ ପାର୍ଥକ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉଅଛି । ପୂର୍ବେ ସେମାନେ ସାଧ୍ୟ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପ୍ରଭୃତିରେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ସୋପାନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ କଠୋର ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ନିଗୁଡ଼ ଚକ୍ଷୁମାନ ନିରୂପଣ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ପାଠ କରି ଅଜ୍ଞ ସମଗ୍ର ଜଗତ

ବସ୍ତିତ ହେଉଅଛି । ସେମାନଙ୍କର ଦୋର୍ଦ୍ଦଶ-ପ୍ରତାପର ବିବରଣ ପାଠ କରି କାହାର ହୃଦୟ ଚମତ୍କୃତ ନ ହୁଏ ? ପ୍ରାଚୀନ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଯେପରି ସଖାକୁ ଓ ଗାରକୁ ପ୍ରଭୃତି ସଫବିଧ ବସ୍ତୁରେ ସମ୍ୟକ୍ ଉଲଟି ଲାଭ କରିଥିଲେ, ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ କେବଳ ପୁସ୍ତକଗତ ପାଠ ହୋଇଅଛି । ଅମ୍ଭେମାନେ ସେହିମାନଙ୍କର ବଂଶଧର ହୋଇ କାହିଁକି ଏପରି ଅଧୋଗତ ହେଲୁଁ ? ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଦେଖି ଅଧୁନାତନ ନିମିତ୍ତେ ଅସ୍ମଦେଶର ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କପୋଳ-କଳ୍ପିତ ବୋଲି ଭ୍ରାନ୍ତ ଅଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ଏପରି ଅସ୍ବାଭାବିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କାହିଁକି ଘଟିଅଛି ? ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଅମ୍ଭେମାନେ କହିପାରୁଁ ଯେ, କେବଳ ସଂଯମର ଅଭାବ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟିତ ପରିବର୍ତ୍ତନର କାରଣ । ଅମ୍ଭେମାନେ ସଂଯମକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ଏକମୂଳ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଅଛୁଁ ଓ ନିଜେ ନିଜେ ଅମ୍ଭ ପ୍ରାଚୀନ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅମୂଳକ ବୋଲି ଭାବିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଅଛୁଁ । ଜଗତରେ ପ୍ରତି ସଦନୁଷ୍ଠାନ ମୂଳରେ ସଂଯମ ବିଦ୍ୟମାନ । ସୁବିଧାପାଇଁ ମହର୍ଷିଗଣ ମାନବର ଅବସ୍ଥାକୁ ଗୃହ ଶ୍ରେଣୀରେ ଭାଗ କରି ପ୍ରଥମ ଭାଗକୁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ନାମ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଅର୍ଥ ସଂଯମ ପାଳନ । ପୁନର୍ବି ସଂଯମ ପାଳନ ନ କଲେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ଅଭ୍ୟାସ ଏକାନ୍ତ ଅସମ୍ଭବ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂଯମର ପ୍ରକୃତ ମର୍ମ ନିରୂପଣ କରାଯାଉ । ସଂଯମର ଅର୍ଥ ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ନିଜର ବଶୀକୃତ କରିବା

ଓ ମାନବୀୟ ବିଧିକୁ ସର୍ବତୋଭାବରେ ପ୍ରତିପାଳନ କରିବା ।
 ମାନବ ଶରୀରରେ ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ ନିତାନ୍ତ ଉଚ୍ଛ୍ୱେଜିତ ।
 ସେମାନେ ସର୍ବଦା ମନୁଷ୍ୟକୁ ବିପଥଗାମୀ କରୁଥିଲେ ।
 ସେମାନଙ୍କ ମୋହରେ ଭୁଲି ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ପ୍ରାଧାନ୍ୟକୁ
 ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବସ୍ତୁରଣ କରୁଅଛି । ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ନ କରି
 ସେମାନଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କଲେ କେବେହେଁ ଉନ୍ନତ ହେବ
 ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ସୁଧରଣ ସଂଯମକୁ ସମସ୍ତ ଗୁଣ ମଧ୍ୟରେ
 ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ଯେପରି ଗୁହସ୍ଥାଶ୍ରମକୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ
 ସବୁ ଆଶ୍ରମ ଆଶ୍ରୟ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେହିପରି ମାନବର ସମସ୍ତ
 ଗୁଣ ସଂଯମକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରିଅଛନ୍ତି । ସଂଯମର ଅଭାବ
 ହେଲେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଗୁଣ ସମ୍ୟକ୍ ଫଳ ଲାଭ କରି
 ପାରିବ ନାହିଁ । ଜଗତରେ ମାନବଜନ୍ମ ସଫଳ କରିବାକୁ
 ହେଲେ, ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ସର୍ବାଦୌ ନିଜର ବଶୀଭୂତ
 କରିବା ଉଚିତ । ନଚେତ୍ ଅଭ୍ୟାସକୁ ସୁଦୂରବର୍ତ୍ତୀ । ସଂଯମକୁ
 ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ମାନବ ଧନ୍ୟ ହୁଏ ଓ ନିଜର କୁଳକୁ ମଧ୍ୟ
 ଗୌରବାନ୍ୱିତ କରେ । ସେଥିପାଇଁ ପୂର୍ବେ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶ ନୃପତି-
 ମାନେ କାୟୁମନୋବାକ୍ୟରେ ସଂଯମକୁ ପାଳନ କରୁଥିଲେ ।
 ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶ ରାଜା କୁଶ ସଂଯମର ଯେଉଁ ଉଦାହରଣ ଦେଖାଇ-
 ଅଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ପାଠକଲେ କାହାର ହୃଦୟ ତମଜ୍ଜିତ ନ
 ହେବ ? ତଦ୍ୱାରା ସେ ନୃପତି-ସମାଜରେ କେଉଁ ସ୍ଥାନ
 ଅଧିକାର କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ସଦୃଶରେ ଅନୁମେୟ ।
 ଯେତେବେଳେ ଅଯୋଧ୍ୟାରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ବିରହଣୀ ଯୁବତୀ ନାହି-

ବେଶ ଧରି ଯୁବକ କୁଣଙ୍କର ଶୟନ କକ୍ଷରେ ନିଶୀଥ ସମୟରେ ଏକାକି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ, ସେତେବେଳେ ସାଧୁ ନୃପତି କୁଣ ତାକୁ କହିଲେ—

“କା ଭୁଂ ଶୁଭେ ! କସ୍ୟ ପରିଗ୍ରହୋ ବା,

କଂବା ମଦଭ୍ୟାଗମକାରଣଂ ତେଃ”

ଅରକ୍ଷ୍ୟ ମତ୍ତା ବଶିନାଂ ରଘୁଶାଂ,

ମନଃ ପରସ୍ମି-ବିମୁଖ-ପ୍ରବୃତ୍ତିଃ” ।

ଅର୍ଥାତ୍ ହେ ଧୂମର ! ତୁମ୍ଭେ କିଏ, କାହାର ସ୍ତ୍ରୀ, ମୋ ପାଖକୁ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆସିଅଛ ? ଜିତେନ୍ଦ୍ରସ୍ୱ ରଘୁନୃପମାନଙ୍କର ମନ ସବଦା ପରନାଶ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ଅଟେ । କୁଣ ଯୌବନ, ପ୍ରଭୃତ ରାଜସମ୍ପଦ ଓ ଅଦମ୍ୟ ଶକ୍ତି ଏକ ସମୟରେ ଲାଭ କଲେ ମଧ୍ୟ ସଂଯମକୁ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ପ୍ରତିପାଳନ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥ ମହାଭାରତ ପ୍ରଭୃତିରୁ ସଂଯମର ଅଦ୍ଭୁତ କ୍ଷମତା ବିଶଦରୂପେ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ଅମ୍ଭେମାନେ ମହାରଥୀ ଶାସ୍ତ୍ରଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଆଲୋଚନା କଲେ ଦେଖୁଅଛୁ ଯେ, ସେ କେବଳ ସଂଯମର ପ୍ରଭାବରେ ମରଣକୁ ନିଜର ଆତ୍ମଭୁକ୍ତି କରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ମରବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନ ହେଲେ ତାକୁ ମାରବାକୁ କାହାର କ୍ଷମତା ନ ଥିଲା । ରାମାୟଣରୁ ଦେଖାଯାଏ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ କେବଳ ସଂଯମକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ବିଲୋକବିଶ୍ୟାତ ଶୀର ଇନ୍ଦ୍ରଜିତକୁ ମାରବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ଏହିପରି ବହୁ ଉଦାହରଣ ଅମୃତମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପୁଷ୍ପପୁରୁଷମାନେ ସମ୍ପାଦିଅଛନ୍ତି । ସଂଯମର କ୍ଷମତା କପରି ବଳବତ୍ତା, ତାହା ସଦୃଶରେ

ବୁଝି ହେବ । ଭଗବଦ୍‌ଗୀତାରୁ ଅନୁମାନେ ଦେଖୁଅଛୁ,
ଶୁଭ୍ରନୁଷ୍ଠାନରେ ସଂଯମ ଅଗ୍ରତତ୍ୟା । ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ
ସବଦ ବୁଝାଇଅଛନ୍ତି ଯେ, ମାନବକୁ ପରମପୁଣ୍ୟ ଦେବାପାଇଁ
ସଂଯମ ପାଳନ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ପଦ୍ଧତି । ଯଥା—

“ଯୁଜ୍ଞଲୋକଂ ସଦାସାନଂ ଯୋଗୀ ବିଗତକଳୁଷଃ;

ସୁଖେନ ବ୍ରହ୍ମସଂସ୍ପର୍ଶମତ୍ୟନ୍ତ ସୁଖମଶ୍ନୁତେ ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ମନକୁ ସଂଯତ କରି ନିଶ୍ଚାପ ଭାବରେ
ଯୋଗ ଆଶ୍ରୟ କରନ୍ତି, ସେ ଅନାୟାସରେ ବ୍ରହ୍ମ ସାକ୍ଷାତ୍
ଲାଭ କରି ପରମ ସୁଖ ଭୋଗ କରନ୍ତି । ନିଜର ମଙ୍ଗଳ
କାମନା କଲେ ସଂଯମକୁ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଅନୁସରଣ କରିବା
ଏକାନ୍ତ ବାସ୍ତବ୍ୟ । ଅସଂଯତ ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜର କଳଙ୍କ ଓ
ମନୁଷ୍ୟ ନାମର ଅଯୋଗ୍ୟ । ପ୍ରଥମତଃ ମନର ସଂଯମ ଆବ-
ଶ୍ୟକ । ମନ ସଂଯତ ନ ହେଲେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ କଦାପି
ବଶୀଭୂତ କରିହେବ ନ ପାରେ । ମନକୁ ସଂଯତ କରିବା
ଅତି କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ । ତାହା କେବଳ ଇଚ୍ଛାମାତ୍ରେ ସାଧ୍ୟତ ହୋଇ
ନ ପାରେ । ମନର ଗତି ଅତି ତତ୍ତ୍ୱଳ । ବାୟୁର ଗତିରୂପ
ଯେପରି ଅସମ୍ଭବ, ସେହିପରି ମନର ଗତିରୂପ ଅସମ୍ଭବ ।
ତାହାକୁ ବଶୀଭୂତ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରଥମତଃ ବହୁକାଳ ଅଭ୍ୟାସ
ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନୀୟ । ସଂସାରରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସକ୍ତ
ହୋଇ ମାନବ କଦାପି ମନକୁ ସ୍ଥାୟୀ କରି ନ ପାରେ ।
ଅସକ୍ତପରାୟଣ ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଉନ୍ମତ୍ତ ଗଜସଦୃଶ ଇତସ୍ତତଃ
ପ୍ରଧୀବିତ ହୁଏ । ମହାସାଗର ବୈରାଗ୍ୟକୁ ଅତି ମୂଲ୍ୟବାନ

ଗୁଣ ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ବୈରାଗ୍ୟର ଅର୍ଥ ସଂସାରର
ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ଖେଳରେ ବଦଳି । ସଂସାର ସମ୍ବନ୍ଧ ପରତ୍ୟାଗ
କରି ବନରେ ବାସ କରିବାକୁ ବୈରାଗ୍ୟ ବୋଲିଯାଏ ନାହିଁ ।
ବନରେ ରହୁ ମନରେ ଅନୁକ୍ଷଣ ବିଷୟବୃତ୍ତା ରଖି ଅନୁତପ୍ତ
ହେଲେ ମାନବ ବିରାଗୀ ହୁଏ ନାହିଁ, ତାହା କେବଳ ଛଳନା
ମାତ୍ର । ଶରୀରରେ ଅସ୍ତ୍ରା ଯେପରି ନିର୍ଲିପ୍ତଭାବରେ ଅଛି,
ଅକାଶରେ ପବନ ଯେପରି ନିର୍ଲିପ୍ତଭାବରେ ଅଛି, ସେହିପରି
ସଂସାରରେ ମନୁଷ୍ୟ ନିର୍ଲିପ୍ତଭାବରେ ରହିବା ଉଚିତ ।
ସଂସାରା ବ୍ୟକ୍ତି ମନକୁ ସ୍ଥିର କରି ଶତ୍ରୁ, ମିତ୍ର, ମାନ,
ଅପମାନ, ନିନ୍ଦା, ପ୍ରଶଂସା, ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖକୁ ସମାନ ଜ୍ଞାନ
କରିବ, ତାହାହେଲେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସକଳ ଉଚ୍ଛ୍ରେଷ୍ଟ ହୋଇ
ପଥକକୁ ବିପଥରେ ଚଳାଇବାକୁ ସୁବିଧା ପାଇବେ ନାହିଁ ।
ସେହି ଭାବର ନାମ ବୈରାଗ୍ୟ । ସଂସାରରେ ସମ୍ବନ୍ଧ
ରଖିଲେହେଁ ମନୁଷ୍ୟ ଅଭ୍ୟାସଦ୍ୱାରା ବୈରାଗ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ କରି
ପାରେ । ବୈରାଗ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ନ କଲେ କଦାପି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ
ସଂଯତ କରି ହେବ ନାହିଁ । ଦୁର୍ଲଭ ମାନବଜନ୍ମ ଲାଭ କରି
କୁକର୍ମପରାୟଣ ହେଲେ ନିରନ୍ତର ଅସୁସ୍ଥ, ଦୁଃଖ ଓ ଶ୍ରୀଘନ
ହୋଇ ଶେଷରେ ଅଧୋଗତ ହେବ । ମନକୁ ସଂଯତ
କରିବାକୁ ହେଲେ ତାହାର ଆନୁସଙ୍ଗିକ ବହୁତ ସଂଯମ
ଅବଶ୍ୟକ । ଯଥା—ବାକ୍ୟର ସଂଯମ, ଆହାରର ସଂଯମ,
ନିଦ୍ରାର ସଂଯମ ଓ କର୍ମର ସଂଯମ ଇତ୍ୟାଦି । ମନ ସଙ୍ଗେ
ଆହାର ପ୍ରଭୃତିର ସମ୍ବନ୍ଧ ଅତି ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ । ସେ ସମସ୍ତ

ବିଷୟରେ କିଛି ଅଲୋଚନା କରିବା ବାହ୍ୟମୟ । ମନର ସ୍ୱଚ୍ଛତା ପାଇଁ ପୁଣି ମହାସ୍ବାମୀମାନେ ମୌନବ୍ରତ ପାଳନ କରୁଥିଲେ । ବାକ୍ୟକୁ ନିୟମିତ ନ କରି ସବଦା ଅସତ୍ୟ ଓ ଅପ୍ରିୟ ବଚନ ବ୍ୟବହାର କଲେ ମନ କଦାପି ନିର୍ମଳ ହୋଇ ନ ପାରେ । ବଚନ ସଂଯତ ହେଲେ ମନ ଅନେକ ଘରମାଣରେ ଶୁଖିଲାବଦ୍ଧ ହୁଏ । ଆହାର ସଙ୍ଗେ ମନର ମଧ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅତି ଦୃଢ଼ । ଯେଉଁ ଲୋକ ମାଂସ ପ୍ରଭୃତି ଅମେଧ ଭୋଜନପାଇଁ ନିରନ୍ତର ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ, ତାହାର ମନ କେତେବେଳେ ସାଧୁ ହୋଇ ନ ପାରେ । ମାଂସାଶୀ ମନୁଷ୍ୟର ମନ ନିଶ୍ଚୟ କର୍କଶ ହେବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଗୁଣାନୁଯାୟୀ ଆହାରର ବିଭାଗ ହୋଇଅଛି । “ଅଧୁଃସଜ୍ଜବଳାରୋଗ୍ୟସୁଖପ୍ରୀତି-ବବର୍ଜନାଃ, ରସ୍ୟାଃ ସ୍ୱିର୍ଯ୍ୟାଃ ସ୍ଥିରା ଦୃଢ଼୍ୟା ଆହାରାଃ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ପ୍ରିୟାଃ” ଇତିଆଦି; ସାତ୍ତ୍ୱିକ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏପରି ରସମୟ, ମନୋହର ପଦାର୍ଥ ଆହାର କରନ୍ତି, ଯହିଁରେ ଆୟୁ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଋମଣୀୟ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୁଏ । ସେହିପରି ରାଜସ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମୁଃଖଶୋକ ଯନ୍ତ୍ରଣାପ୍ରଦ ଅତି କଟୁ, ଅତି ତୀକ୍ଷ୍ଣ, ଅତି ଅମ୍ଳ ପଦାର୍ଥମାନ ଭୋଜନ କରନ୍ତି । ତାମସ ଲୋକମାନେ ରସସ୍ଥାନ ଗନ୍ଧମୟ ଅମେଧ ଜନିତମାନ ଆହାର କରନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଯେପରି ଆହାର କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ମନ ସେହିପରି ଗଠିତ ହୁଏ । ସେଥିପାଇଁ ତପସ୍ବୀମାନେ ବନରେ ବାସ କରି ଫଳ ମୂଳ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ଗ୍ରହଣ କରୁ ନ ଥିଲେ । ମନର ସଂଯମପାଇଁ ଆହାରର ନିୟମରକ୍ଷା ଅତି

ଅବଶ୍ୟକ । କର୍ମରେ ମଧ୍ୟ ସତର୍କ ହେବା ଉଚିତ । ଶାସ୍ତ୍ରବିଧି
ଲଘନ କରି ସ୍ୱେଚ୍ଛାଶୁଚି ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ମନ ନିଷ୍ଠୁର
କହୁଥିବ ହେବ ଓ କେବେହେଁ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ ହେବ ନାହିଁ ।
ଯେବେ କୌଣସି ଅସହ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜନ୍ମେ, ତେବେ
ତାହାକୁ ସହସା ପ୍ରତ୍ୟାଲମ୍ବ ନ କରି ଧୀରଭାବରେ ବସି
କିଛିକ୍ଷଣ ଚିନ୍ତା କରିବା ଉଚିତ । ଶେଷରେ ନିବୃତ୍ତି ଅସିବ ।
ଆଲୋକ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ଧକାର ପରି ପ୍ରବୃତ୍ତି ସଙ୍ଗେ ନିବୃତ୍ତି ଅଟଳ
ଭାବରେ ସମ୍ଭବ । ଅମୈମାନେ ମାନବ ପ୍ରକୃତିକୁ ଅନୁଶୀଳନ
କଲେ ଦେଖୁଥାନ୍ତୁ ଯେ ମନ ସଙ୍ଗେ ବହୁତ ଜନସର ସମ୍ଭବ
ଅଛି । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନ ଜଗିଲେ କଦାପି ମନକୁ ଜଗି ହେବ
ନାହିଁ । ସେହି କାରଣରୁ ଗୀତାରେ ଲେଖାଅଛି “ଯୁକ୍ତାହାର-
ବିହାରସ୍ୟ ଯୁକ୍ତଚେଷ୍ଟସ୍ୟ କର୍ମମ୍ଭୁ ; ଯୁକ୍ତସ୍ୱପ୍ନାବବୋଧସ୍ୟ
ଯୋଗୋ ଭବତି ଦୁଃଖହା” ସଂଯମର ଅପର ନାମ ଯୋଗ ।
ଯେଉଁବ୍ୟକ୍ତି ଯୋଗ ସାଧନ କରିବେ, ସେ ଅହାର, ବିହାର,
ନିଦ୍ରା, ଜାଗରଣ ଓ କର୍ମରେ ନିୟମ ପାଳନ କରିବେ । ତାହା
ନ ହେଲେ ସାଧନା ଫଳବତୀ ହେବ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି
ନିୟମରୁ ବହୁର୍ଭୁତ ହେଲେ ଅନିଷ୍ଟ ସାଧନ କରେ । ଅହାର
ଜାଗରଣ ବନ୍ଧୁ ଅଟେ । କିନ୍ତୁ ତାହାର ପରିମାଣ ଅଧିକ
ହେଲେ କମ୍ପା ଅନିୟମିତ ହେଲେ ତାହା ଜାଗରଣ ପରିମ
ବୈରୀ ହୁଏ । ସେହିପରି ନିଦ୍ରାର ପରିମାଣ ଅଧିକ ହେଲେ କମ୍ପା
ଜାଗରଣ ନାହିଁ ଅଧିକ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟ କଦାପି ପ୍ରୟତ୍ନତା
ଅନୁଭବ କରି ନ ପାରେ । ଶରୀରର ବିଷାଦ ସଙ୍ଗେ ମନ ମଧ୍ୟ

ବିଶେଷ ହୁଏ । ଅତଏବ ପ୍ରତି କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟମରକ୍ଷା ଅତି ଆବଶ୍ୟକ । ଉପମାନେ ଅତି ପ୍ରବଳ ଥିବାରୁ ମନୁଷ୍ୟ ଅକ୍ଳେଶରେ ଦୁଷ୍ଟ ହୋଇ ପାରେ । କିନ୍ତୁ ଶିଖିତା ପାଳନ ଅତି କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ । ବହୁ କଷ୍ଟ ସହ ଯାହା ଉପାର୍ଜନ କରାଯାଏ, ତାହା ଉତ୍ତମ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରେ । ଅନାୟାସ-ଲବ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ସୁଫଳପ୍ରଦ ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ଲୋକ ଅଗାଧ ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭରେ ବୁଡ଼ି ରହି ସଗ୍ରହ କରେ ତାହାର ମୂଲ୍ୟ ଅତି ଅଧିକ । କେବଳ ବେଳା ପ୍ରଦେଶରେ ବୁଲି ଅକ୍ଳେଶରେ ବୁଡ଼ିବ ଧଳା ଯଥର ଖଣ୍ଡ ସଗ୍ରହ କଲେ କାମନା ପୂରବ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଆତ୍ମମାନକୁ ଭବିଷ୍ୟତର ଅଗାଧ ଗର୍ଭରେ ବୁଡ଼ି ବହୁପରିଶ୍ରମପୂର୍ବକ ରହି ସଗ୍ରହ କରିବାକୁ ହେବ । କେବଳ ବେଳାରେ ବୁଲି ଯଥର ଗୋଟାଇଲେ ତଳବ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ରହି ସଗ୍ରହ କଲେ ଅମ୍ବେନାନେ ଧନ୍ୟ ହେବା, ତାହାର ନାମ ସଫଳ । ତାହା ଭବିଷ୍ୟତର ଗର୍ଭରେ ଶୁଦ୍ଧ । କାମ, ହୋଧ ପ୍ରଭୃତି ଜଳଜନ୍ତୁ ମାନକୁ ଭୟ କଲେ ତଳବ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ସାଗର ଗର୍ଭରେ ବୁଡ଼ିବାକୁ ହେବ । ତାହାହେଲେ ଅନନ୍ତଶାନ୍ତୀ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ନିଶ୍ଚୟ ସୁଫଳ ଲାଭ ହେବ ଓ ଆଶା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ । ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରି ମାନବଜନ୍ତୁ ସଫଳ ହେବ । “ନହ ଜ୍ଞାନେନ ସଦୃଶଂ ପବନମିହ ବିଦ୍ୟତେ ।” ଏ ଉକ୍ତି ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ । ଜ୍ଞାନ ଉପାର୍ଜନ କରି ପବନ ହେବା ମାନବ ଜାତିର ଅବଶ୍ୟକ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ।

ରାଜଭକ୍ତି ।

— ∞ —

ପୂଜନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଭକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ମନୁଷ୍ୟତାର ପରିଗ୍ରହକ, ଏହା ସମସ୍ତ ମନାସୀ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ସେହି ହେତୁରୁ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ପୁଣ୍ୟମାନେ ପିତା ମାତା ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ଓ ଶିଷ୍ୟମାନେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଯଥାବଧି ଭକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରିବାର ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଅଛି । ପିତା ମାତା ପ୍ରଭୃତି ଯଥାର୍ଥରେ ଗୁରୁସ୍ଥାନୀୟ । କାରଣ ପ୍ରତିମନୁଷ୍ୟ ପିତାମାତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜଗତରେ ଉପନୀତ ହୋଇ ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରତିପାଳନ କରୁଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପିତା ମାତା ମନୁଷ୍ୟର ରୂପ ମାତ୍ର ଧରଣୀରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରନ୍ତି । ଗୁରୁ ସେହି ରୂପ ମଧ୍ୟରେ ଲୁକ୍କାୟିତ ଥିବା ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦିଶିତ କରନ୍ତି । ଗୁରୁଙ୍କ କୃପା ନ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟ କେବଳ ନାମମାତ୍ରରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହେବ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପିତା ମାତା ଓ ଗୁରୁ ନିଷ୍ଠାୟ ପୂଜାହୀନ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆଉ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଛନ୍ତି, ସେ ଏମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜରେ ଅତି ଉଚ୍ଚ ସୋପାନରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ବହୁଫଳ୍ୟକ କରିବାର ତାହାଙ୍କର କରୁଣାକୁ ନିତ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା କରୁଅଛନ୍ତି । ତାହାଙ୍କର ପ୍ରସାଦରୁ ବହୁତ ହେଲେ ସମସ୍ତ ପରିବାର ଘୋର ଯନ୍ତ୍ରଣା-ଗ୍ରସ୍ତ ହେବେ, ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ । ତାହାଙ୍କର ନାମ ରାଜା । ପିତାମାତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଗତ ମନୁଷ୍ୟ ଗୁରୁଙ୍କ କୃପାରୁ ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅର୍ଜନ କରେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ତାହାକୁ ନିରାପଦ କରିବାପାଇଁ ରାଜା

ପରମ ସହାୟ । ଜଣେ କୃତବିଦ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେବେ ଏକଦଳ ଦୟାଳୁ ହାତୀ ଆହାନ୍ତି ହୁଅନ୍ତି ତେବେ ତାହାଙ୍କର ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅକାଳରେ ବଳୁପ୍ର ହେବ । ସୁତରାଂ ପିତା ମାତା ଓ ଶୁରୁଙ୍କର ସକଳ କରୁଣା ସର୍ବତୋଭାବରେ ଚୁଣ୍ଡିତ ହେବ । ଉକ୍ତ ତିନି ଜଣଙ୍କର ପ୍ରସାଦକୁ ନିରାପଦ କରିବାପାଇଁ ରାଜା ଏକମାତ୍ର ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ଅଟନ୍ତି । ପିତା ମାତା ନିଜର ସନ୍ତାନ-ମାନଙ୍କୁ ନିରାପଦ କରିବାପାଇଁ ନିଜେ ଯେପରି ବହୁବାର ବିପଦଗ୍ରସ୍ତ ହେବାକୁ ଶୀତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ରାଜା ସେହିପରି ରାଜ୍ୟର ସମସ୍ତ ବିପଦକୁ ଅକୁଣ୍ଠିତଚିତ୍ତରେ ନିଜ ମସ୍ତକରେ ବନ୍ଧନ କରି ପ୍ରଜାପୁତ୍ରଙ୍କୁ ନିରାପଦ କରନ୍ତି । ଯେଉଁ ଦେଶରେ ରାଜା ନାହାନ୍ତି, ସେହି ଅରାଜକ ଦେଶ ନିତାନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟ ଅଟେ । ସେଥିପାଇଁ ନାତି ଅଛୁ “ରାଜ୍ୟଂ ନିନ୍ଦ୍ୟମରାଜକଂ” ଅର୍ଥାତ୍ ଅରାଜକ ରାଜ୍ୟ ନିନ୍ଦନୀୟ ଅଟେ । ସେପରି ଦେଶରେ ବାସ କରିବା ବହୁ ଦୁଃସ୍ୱତର ଫଳ ବୋଲି ପ୍ରାଚୀନ ଶାସ୍ତ୍ରକାର-ମାନେ କହନ୍ତି । ସେନାପତି ଅଭାବରେ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ଯେପରି ଘୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ, କର୍ଣ୍ଣଧାର ଅଭାବରେ ନୌକାବେଞ୍ଚମାନଙ୍କର ଯେପରି ଯନ୍ତ୍ରଣାର ସୀମା ରହେ ନାହିଁ, ସେହିପରି ଶାସନକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ଅଭାବରେ ରାଜ୍ୟର ଅର୍ଥାତ୍ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ପରିବାରଙ୍କର ଦୁଃଖର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ରହେ ନାହିଁ । ରାଜା କେଉଁ ଉନ୍ନତ ଯୋଦାନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ଓ ତାହାଙ୍କର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ କିପରି ମହତ୍ତ୍ୱର, ତାହା ସହଜରେ ଅନୁମେୟ । ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ଉପଯୁକ୍ତ ଭକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା

ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଜାର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଏହା କହବା ପୁନରୁକ୍ତି ମାତ୍ର । ସେହିଦେହରୁ ପ୍ରାଚୀନ ଶାସ୍ତ୍ରକାରଗଣ ରାଜାକୁ ସାଧାରଣ ମାନବ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ କହନ୍ତି, ରାଜା ଏକ ଦେବତାବଶେଷ । ମନ୍ତ୍ରଷ୍ଟି ମନୁ କହୁ ଅଛନ୍ତି, “ମନ୍ତ୍ରଣ ଦେବତା ହେଷା ନରରୂପେଣ ତତ୍ତ୍ୱତ” । ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ପ୍ରଧାନ ଦେବତା ନରରୂପରେ ଜଗତରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ରାଜବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରଭୃତି କହି ଅଛନ୍ତି, “ନରାଣାଂ ତ ନରାଧ୍ୟପଂ” ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ୱୟଂ ଜଗଦାଧିପ ରାଜା! ରୂପରେ ମନୁଷ୍ୟସମାଜରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତି । ଉତ୍ତ୍ରିଷ୍ଠିତ ଉକ୍ତିମାନଙ୍କରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳୁଅଛି ଯେ, ରାଜା ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଜାର ସର୍ବତୋଭାବରେ ପୂଜାର୍ହ, ଏଥିରେ ଅଶୁମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଣୀଭାଗ ଅଛି । ଅନେକ ରାଜା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୁଭକାଂକ୍ଷୀ ଓ ଉଚ୍ଚଷ୍ଟଶାସନକର୍ତ୍ତା ଅଟନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଏକ ଶ୍ରେଣୀ ରାଜା ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ଅଧିକାରର ସର୍ବସ୍ୱାଧିକାର କରି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଦୁର୍ଜନ ଓ ସେଛାବୁଝ ରାଜା ବୋଲି ପରିଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର କୁଶାସନରେ ପ୍ରଜାମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ନାନା-ପ୍ରକାର ଭାବରେ ବିଦ୍ରୋହାଚରଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ଫଳତଃ ରାଜା ଶାନ୍ତିର ସହିତ କାଳାତିପାତ କରୁପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ରାଜ୍ୟରେ ନାନାବିଧ ଛଦ୍ରର ଉଦ୍ଭବ ହୁଏ । ସୁତରାଂ ଶାନ୍ତିରାଜ ରାଜ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କରି ରାଜ୍ୟରୁ ଅନ୍ଧାର ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ

କରନ୍ତି । ସେହି ହେତୁରୁ ଉକ୍ତି ଅଛି “ଛଦ୍ରେଷ୍ଠନର୍ଥା ବହୁଳୀ-
ଭବନ୍ତି” ଅର୍ଥାତ୍ ଛଦ୍ର ପାଇଲେ ଅନର୍ଥ ବହୁଳ ପରମାଣ୍ଡରେ
ବଢ଼େ । ପରଶେଷରେ ରାଜା ପୁନଃ ପୁନଃ ଅନ୍ଧାନ୍ତ ହୋଇ
ରାଜଶାତ୍ରୁତ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ଏହାର ସତ୍ୟତା
ଇତିହାସ ମୁକ୍ତିକଣ୍ଠରେ ଗାନ କରୁଅଛି । ପ୍ରଜାପାଳକ ସୁରାଜା-
ସମୂହ ସୁକୌଶଳରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରଜାକୁ ବଶୀଭୂତ କରି ରାଜ୍ୟର
ଛଦ୍ରକୁ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ବଳ କରନ୍ତି । ସ୍ୱତରାଂ ଶତ୍ରୁମାନେ
ପ୍ରବେଶପଥ ନ ପାଇ ହୃଦୟରେ ଦୁରଭିଷନ୍ନ ପୋଷଣ କରିବାକୁ
ସାମର୍ଥ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଅତଏବ ସୁରାଜା ନିଷ୍ଠାକ୍ରାନ୍ତରେ
ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ବହୁକାଳ ସମ୍ବୋଧନ କରନ୍ତି । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ
ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରେ ।
ସମ୍ରାଟ୍ ପୁଣ୍ୟାସନ ପ୍ରଭାବରେ ପୁରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠସ୍ଥାନ
ଅଧିକାର କରୁଅଛନ୍ତି । ସ୍ୱତରାଂ ଭାରତଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାହାଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ଅନୁକୂଳା ହୋଇଅଛନ୍ତି ଓ ବହୁକାଳ ହୋଇଥିବେ । ତାହାଙ୍କର
ପୁଣ୍ୟାସନରେ ଭାରତର କପର ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି ସାଧିତ ହୋଇଅଛି ଓ
ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁଥିରେ, ସେ ବିଷୟରେ ଇତିହାସ ଗମ୍ଭୀର--
ସ୍ୱରରେ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେଉଅଛି । ସ୍ୱତରାଂ ତାହାର ପୁନରୁକ୍ତି କରିବା
ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ଅଟେ । ଅତଏବ ତାହାଙ୍କୁ ନିରନ୍ତର ଭକ୍ତି
ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଓ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ
କାମନା କରିବା ସର୍ବତୋଭାବରେ ବିଧେୟ । ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କର
ସୁକୋମଳ ହୃଦୟରେ ରାଜଭକ୍ତି ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଅଙ୍କିତ ହେବା
ବାସ୍ତବ୍ୟ । କାରଣ ଶତ୍ରୁ ଅବସ୍ଥାରୁ ସମ୍ୟକ୍ ଯତ୍ନ ନ କଲେ

କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ସୁଫଳପ୍ରଦ ହୁଏ ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷକ ବିଦ୍ୟା-
ଳୟରେ ଓ ପିତା ମାତା ଗୃହରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ରାଜଭକ୍ତ ଶିକ୍ଷା
ଦେବାପାଇଁ ଉତ୍ତମ ଯତ୍ନ କରନ୍ତୁ ଏତିକି ନିବେଦନ ।

(ଜୟ) ରାଜରାଜେଶ୍ବର ଭରତ-ଭଣ୍ଡାର

ଜୟ ମା ଭରତେଶ୍ବରୀ ।

ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ସହ ରାଜ ଅହରହ

କରନ୍ତୁ କୃପା ଶକ୍ଷ ।

ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ।

ମାନବ ନିରନ୍ତର ଭ୍ରାନ୍ତ । ସେ ଅଜ୍ଞତ କାର୍ଯ୍ୟରେ
ସନ୍ଦେହାକୁଳ ହେବାକୁ ଅନୁକ୍ଷଣ ବ୍ୟସ୍ତ । ଶାଶ୍ବତ ବସ୍ତୁକୁ
ନଶ୍ବର ଓ ନଶ୍ବର ବସ୍ତୁକୁ ଶାଶ୍ବତ ବୋଲି ନିରୂପଣ କରିବା
ତାହାର ପ୍ରକୃତି । ସେ ସ୍ବଳାୟ ଉପକୁ ଅତି ପଛରେ ରଖି
ପରକାୟ ପ୍ରକୃତି ସାହାଯ୍ୟରେ ସମ୍ଭାରକାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ
ସତତ ଶ୍ରଦ୍ଧାନ୍ବିତ । ଏପରି ବିକୃତି କାହିଁକି ଜନ୍ମିଅଛି ?
ଜନ୍ମତରେ ମାନବ ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ଜୀବ ହୋଇ କାହିଁକି ନିଜର
ସ୍ବାଭାବିକ ଶ୍ରେଷ୍ଠତାକୁ ସର୍ବତୋଭାବରେ ବିସ୍ମରଣ କରୁଅଛି ?
ଏହିପରି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ଅମ୍ଭେ ମାନେ କହିପାରୁଁ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ
ବିଦ୍ୟା ସମସ୍ତ ବିକାରର ହେତୁ । ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲବିଦ୍ୟା ମାନବକୁ
ଏପରି ଭ୍ରାନ୍ତଭାବରେ ବିମୋହିତ କରିଅଛି ଯେ, ତତ୍ପରା ସେ
ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହତାହତଜ୍ଞାନସ୍ଥାନ ହୋଇ ପ୍ରକୃତକୁ ଅପ୍ରକୃତ ଓ

ଅପ୍ରକୃତକୁ ପ୍ରକୃତ ବୋଲି ମଣିବାକୁ ବାଧ୍ୟହୋଇଅଛି । ତାହା-
 ହେଲେ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ନିରୂପଣ କରାଯାଉ । ଅମ୍ବେ-
 ମାନେ ସୁନଦୁଷ୍ଟିରେ ଏହି ଅର୍ଥ ଦେଖୁଅଛୁଁ ଯେ, ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲର
 ଅର୍ଥ ଇନ୍ଦ୍ରଜର ଜାଲ ଅର୍ଥାତ୍ ମାନବ-ସୃଷ୍ଟିକୁ ମୋହାଛନ୍ଦ
 କରିବାପାଇଁ ଦେବଗଣ ନିଜର ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଏକ ଜାଲ ସୃଷ୍ଟିକରି
 ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ରଖିଅଛନ୍ତି । ସେହି ଜାଲକୁ ଭେଦ କରି-
 ବାକୁ ଅକ୍ଷମ ହୋଇ ମାନବ ପ୍ରତିପଦାର୍ଥର ଯଥାର୍ଥ ଅର୍ଥ ନିରୂପଣ
 କରିପାରୁ ନାହିଁ । ମନେ ହୁଏ ଦେବଗଣ ଏପରି କରିବାର କାରଣ
 ଏହି ଯେ, ସଂସାର ଏକ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ର । ମାନବ କେବଳ ଆମୋଦ
 ପ୍ରମୋଦପାଇଁ ଏଠାକୁ ଆସି ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦିନରାତି
 ବହୁବିଧ ବିଷୟରେ ପରୀକ୍ଷା କରାଯାଉ ଅଛି । ଯେଉଁମାନେ ଉଚ୍ଚତ
 ସ୍ଥାନରେ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ପରୀକ୍ଷକ ହେବା ଉପଯୁକ୍ତ ।
 ମୂତରାଂ ମାନବକୁ ପରୀକ୍ଷା କରିବାପାଇଁ ଦେବଗଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
 ଯୋଗ୍ୟ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସେହି ପରୀକ୍ଷାପାଇଁ କେବଳ
 ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲବିଦ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ପରୀକ୍ଷାରେ ଯେଉଁମାନେ
 ସେହି ଜାଲକୁ ଭେଦ ନ କରି ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନେ
 ମନୁଷ୍ୟ ନାମର ଅଯୋଗ୍ୟ । ଯେପରି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅନେକ
 ଛାତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରନ୍ତି, ଏକ ଶିକ୍ଷକ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ସମସ୍ତ
 ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ଉପଦେଶ ଦେଉଅଛନ୍ତି, ତଥାପି ପରୀକ୍ଷା
 ସମୟରେ ଏପରି ଏକ ଶକ୍ତି ରୁଦ୍ଧଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ
 ଯେ ତଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥାତ୍ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ଲକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ଛାତ୍ର
 ଭ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ବିଫଳମନୋରଥ ହୁଅନ୍ତି ଓ କେତେକ ଛାତ୍ର

କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଉଲଟ ଲାଭ କରୁଅଛନ୍ତି । ସେହିପରି ପ୍ରତି ମାନବ ହୃଦୟରେ ବ୍ୟାତା ସ୍ନେହ, ଦୟା ଓ ଚିନ୍ତା ପ୍ରଭୃତି ମାନବୀୟ ଗୁଣ ସଙ୍ଗେ ଅହଙ୍କାର ଓ କ୍ଷୁଦ୍ରତା ପ୍ରଭୃତି ଅସୁର ଗୁଣମାନ ସମ୍ବନ୍ଧ କର ନିତ୍ୟ ବହୁ ଖେଳ ଦେଖାଉଅଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ମାନବ ନିଜର ଗୁଣଦ୍ୱାରା ପରିଚ୍ଛଳିତ ହେଉଅଛନ୍ତି ସେ ଅଭ୍ରାନ୍ତଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ଶକ୍ତିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ କରୁଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଅସୁର— ଭାବରେ ଚଳୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସର୍ବଦା ଉକ୍ତ ଜାଲରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ଶେଷରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧୋଗତ ହେଉଅଛନ୍ତି ।

ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲବଦ୍ୟାର ଅପର ନାମ କୁହକ ବଦ୍ୟା । ଅମ୍ବେ- ମାନେ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ କୁହକ କ୍ଷୀତା ଦେଖି ତମଜ୍ଜିତ ହେଉଅଛୁଁ ଏବଂ ଅସତ୍ୟ ପଦାର୍ଥକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ମାନିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଅଛୁଁ । ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲକ ବାଜକର ତାହାର ସେହି ଗୁଡ଼ି ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଅଭ୍ରୁତ ଖେଳମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନପୂର୍ବକ ଦର୍ଶକକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୋହିତ କରୁଅଛି । ନିଜର ଗଳାରେ ଡାଗୁଛୁରିକା ବନ୍ଧ କରି ମୁତକଲ୍ଲ ହେଉଅଛି ଓ କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ପୁନରପି ଜୀବିତ ହେଉଅଛି । ଦର୍ଶକମଣ୍ଡଳୀ ତାହା ଦେଖି ବିସ୍ମୟାନ୍ୱିତ ହୁଅନ୍ତି ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର କାରଣ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଶେଷରେ ବାଜକରକୁ ଉତ୍ତମ ଶକ୍ତି- ସମ୍ପନ୍ନ ବୋଲି ବହୁ ପ୍ରଶଂସା କରି ପରିତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ସେପରି ଦର୍ଶକ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ କ୍ଷୀତା ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ କେବଳ ଉପରର ତାମସାକୁ ଦେଖି ମତ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ଅଉ

ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ଦର୍ଶକ ଅଛନ୍ତି ଯେମାନେ କ୍ଷୀତ୍ରୀର ପ୍ରକୃତ ମୂଲ୍ୟ ନିରୂପଣ ନ କରି କେବଳ ବାଜାରକୁ ପ୍ରାଣୀୟ କରି ଅଣ୍ଟା ଢୁଆନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ବହୁ ପରଶମ କରି ବାଜାରର ଶକ୍ତିକୁ ପାଇବାକୁ ଦୃଢ଼ସକଳ୍ପ ହୁଅନ୍ତି । ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଦର୍ଶକ ପ୍ରକୃତ ଦର୍ଶକ ନାମରେ ଅଭିହିତ ଓ ସେହିମାନେ ମହାତ୍ମା । ସେହିମାନଙ୍କର ସାଧନା ବଳରେ ଅନେକମାନେ ସମ୍ପ୍ରତି ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲଶିକ୍ତକୁ ବୁଝୁଅଛନ୍ତି । ଯଥାର୍ଥରେ ସେହି ଶକ୍ତିଦ୍ଵାରା ଦର୍ଶକର ନିୟମ ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଅପ୍ରକୃତକୁ ପ୍ରକୃତ ବୋଲି ଭାବି ବସ୍ଥିତ ହେଉଅଛନ୍ତି । କିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଲୋକ ପ୍ରକୃତ ଦର୍ଶକ ବୋଲି କଥିତ ହେବ, ତାହା ଦେଖାଯାଉ । କୌଣସି ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ “ବିଲ୍‌ମଙ୍ଗଳ ନାଟକ” ଅଭିନୀତ ହେଉଅଛି । ଦର୍ଶକମାନେ ଅଭିନେତାଙ୍କର ବେଶ ଓ ବ୍ୟବହାର ଦେଖି ଘଟନାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷସମ୍ଭୂତ ବୋଲି ମନେ କରିନ୍ତି । ତତ୍ପରେ ସେମାନେ ସାତ୍ତ୍ଵିକ ଲକ୍ଷଣାନ୍ତର ହୋଇ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ହସନ୍ତି, ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ କାନ୍ଦନ୍ତି ଓ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ପୁଲକିତ ହୁଅନ୍ତି । ସ୍ମୃତରୂପେ ଏହା କି କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ ବିଲ୍‌ମଙ୍ଗଳ ପ୍ରଭୃତି ମହାତ୍ମାମାନେ ଯଥାର୍ଥରେ ସେହି ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ କ୍ଷୀତ୍ରୀ କରୁଅଛନ୍ତି ? ତାହା କହାଯି ନୁହେଁ । ଦର୍ଶକ ଅଭିନୟ ଦେଖି ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଅଭିନେତାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତ ବିଲ୍‌ମଙ୍ଗଳ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବୋଲି ଭାବି ହସିବା, କାନ୍ଦିବା ପ୍ରଭୃତି ଉପସର୍ଗଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛନ୍ତି । ସେହି ଦର୍ଶକ ମଣ୍ଡଳୀରୁ କେହି ଯେବେ କୌଣସି ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କୁ ସ୍ଵାମୁଖ କରି

ବେଶରତନା ମନ୍ଦିରରେ ବସି ଅଭିନେତାମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍ତମରୂପେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରେ, ତେବେ ସେ କଦାପି ଅଭିନେତାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତ ବଲ୍ଲମଙ୍ଗଳ ଭାବ ବାହାରେ ସାହ୍ନିକ ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରକାଶପୂର୍ବକ ଅଭିନୟ ପରେ ପୁନର୍ବାର ଭବାନ୍ତରଜଡ଼ିତ ହେବ ନାହିଁ । ସେ ଦର୍ଶକ ଜଣେ ଲୋକର ବହୁବଧ ମୁଖି ଦେଖି ବୈରାଗ୍ୟଦ୍ୱାରା ହୃଦୟକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବ । ପରିଶେଷରେ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲରୁ ମଧ୍ୟ ମୁକ୍ତି ଲାଭ କରିବ । ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ନିକଟରେ ବସି ଅଭିନୟ ଦେଖିବାଲୋକ ପ୍ରକୃତ ଦର୍ଶକ । ଯେଉଁମାନେ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ବସି ଅଭିନୟ ଦେଖନ୍ତି, ସେମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ଦ୍ୱାରା ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ଅପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରକୃତକୁ ଆଶ୍ୱେପ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ସେହିପରି ଯେଉଁ ଦର୍ଶକ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲିକ ବାଜାକରର ଶକ୍ତି ଅର୍ଜନ କରି ପାରନ୍ତି, ସେ କଦାପି ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହେବେ ନାହିଁ । କୁହକ ଶୀଘ୍ର ଦେଖିବା ସମୟରେ ବାଜାକର ଦୃଷ୍ଟରେ ଦେଖିଲେ ସମସ୍ତ ସନ୍ଦେହ ଦୂରୀଭୂତ ହେବ ଓ ପ୍ରକୃତ ତଥ୍ୟ ନିରୂପଣ କରି ହେବ । ଶେଷରେ ହୃଦୟରେ ଏହି ଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହେବ ଯେ, ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ଶକ୍ତି କେବଳ ଅସତ୍ୟଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ । ତାହା କଦାପି ସତ୍ୟ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନୁହେଁ ।

ସଂସାର ଏକ ରଙ୍ଗଭୂମି । ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ଶକ୍ତିର ରୂପାନ୍ତର ମାୟା । ମାନବ ମାୟାବଦ୍ଧ ହୋଇ ସାରକୁ ଅସାର ଓ ଅସାରକୁ ସାର ବୋଲି ମଣୁଅଛି । ଜଗଦୀଶ୍ୱର ନିଜର ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲଶକ୍ତି ଅର୍ପାଦ

ମାୟାଦ୍ଵାରା ଏହି ଜଗତରେ ଅହରହ ନାନାପ୍ରକାର ଅଭିନୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଅଛନ୍ତି । ସେହିଦେହରୁ ଗୀତାରେ ଉଦ୍ଘୋଷଅଛି ;—

“ଇଶ୍ଵରଃ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ହୃଦେଶେର୍ଜୁନ ଚକ୍ଷୁତଃ,

ଭ୍ରାମୟନ୍ ସର୍ବଭୂତାନି ଯନ୍ମାରୂଢ଼ାନି ମାୟୟା ।”

ଯେଉଁ ଦର୍ଶକ ସେହି ମାୟା ଅବରଣ ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ସଂସାର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ବସି ଅଭିନୟ ଦେଖୁଅଛନ୍ତି, ସେ ଭ୍ରାନ୍ତିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ନିଶ୍ଚୟ ବସ୍ତୁକୁ ଶାଶ୍ଵତ ଓ ନିତ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆସକ୍ତ ହେଉଅଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରକୃତ ପଥରେ ଚାଲି ମାୟାର ବାହାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ସଂସାର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କ ନିକଟରେ ବସି ଅଭିନୟ ଦେଖିବେ, ସେ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଯଥାର୍ଥ ତତ୍ତ୍ଵ ନିରୂପଣ କରି ହୃଦୟରେ ଅକ୍ଷୟ ଶାନ୍ତି ଉପଲବ୍ଧ କରିବେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସଂସାର ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କ ସମୀପରେ ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସଂସାରୀ ମାନବ କ୍ଷମ ନୁହେଁ ବୋଲି ହଠାତ୍ ମନେ ହୁଏ । ଗୀତାରେ ମଧ୍ୟ ଲେଖାଅଛି “ଯୋଗୀ ପରଂ ସ୍ଥାନ ମୁଦୈତନ୍ମୁଦ୍ୟଂ” ଅର୍ଥାତ୍ ପରମ ଧାମ ଲାଭ କରିବାକୁ କେବଳ ଯୋଗୀ ସମର୍ଥ, ଅନ୍ୟ କେହି ନୁହନ୍ତି । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ମନରେ ଜନ୍ମୁଅଛି ସଂସାର ସମ୍ବନ୍ଧ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ବନରେ ରହି ଯୋଗ ସାଧନ କରିବା ଉଚିତ । ସଂସାରରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ହେଲେ କଦାପି ଆଶା ପୂରବ ନାହିଁ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ଶକ୍ତିରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରକୃତ କଥା ନିରୂପଣ କରି ହେବ ନାହିଁ । ଅନ୍ତେମାନେ କହୁଁ ସଂସାର କି ଜଗଦାଶ୍ଵରଙ୍କର ଲୀଳାଭୂମି ନୁହେଁ, କେବଳ ପିଣ୍ଡାତମାନଙ୍କର ଶୀତାକ୍ଷେପ ଅଟେ ? ତାହା ତ ନୁହେଁ ! ବନ ଓ ଭବନ

ସବୁ ସବୁକଥା ଦେଖିବ ରାଜ୍ୟ ଅଟେ । କୁହାଯି ପିଣ୍ଡାଚର
 ଶିଳା ନାହିଁ । ସବୁସ୍ଥଳରେ ପ୍ରକୃତ ତତ୍ତ୍ୱ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯାଇ
 ପାରେ । ସଂସାର ପ୍ରତି ବରକ୍ତି ଦେଖାଇବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।
 ସଂସାର ଛାଡ଼ିବାର ଅର୍ଥ ସଂସାର ପ୍ରତି ଆସକ୍ତିକୁ ଛାଡ଼ିବା ।
 ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିତ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନାସକ୍ତ ଭାବରେ ସଂସାର କାର୍ଯ୍ୟ
 କରବେ, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଦିନେ ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରବେ । ଏହି ଉପ-
 ଲକ୍ଷରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜଗତକୁ ଜଣାଇ ଅଛନ୍ତି, ମାନବର
 କେବଳ କର୍ମ କରିବାପାଇଁ ଅଧିକାର ଅଛି, ମାତ୍ର ଫଳରେ
 ଅଧିକାର ନାହିଁ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆସକ୍ତି-ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ କର୍ତ୍ତବ୍ୟପାଳନ
 କରିବା ମାନବର ଧର୍ମ, ଅନ୍ୟଥା ପିଣ୍ଡାଚର ଶିଳା । ଅମ୍ବେ-
 ମାନେ ସେ ନିୟମ ପ୍ରତିପାଳନ ନ କରି ମନୁଷ୍ୟରୁ ହରାଇଅଛୁ
 ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ଶକ୍ତିରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ କେବଳ ଅସତ୍ୟ
 ଭ୍ରମରେ ବଦରଣ କରୁଅଛୁ ।

ଯେଉଁ ଯେଉଁ ନିୟମରେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ସଂସାର ମାନବ
 ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସତ୍ୟ ଭୂମିରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେବ,
 ଚତୁର୍ଥାଂଶରେ ମହର୍ଷି ବଶିଷ୍ଠ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କେତେଗୋଟି ଉପ-
 ଦେଶ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ସେହି ଉପଦେଶ ପାଳନ କଲେ ମାନବ
 ସାର୍ଥକନାମା ହେବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଯଥା—

“ଅନ୍ତଃ ସନ୍ତ୍ୟକ୍ତସର୍ବାଣା ସାତରାଗୋ ବିବାସନଃ,
 ବହୁଃ ସର୍ବସମାରୁରେ ଲେଳେ ବିହର ରାସବ ।
 ବହୁଃ କୃତ୍ରିମ ସଂରମ୍ଭୋ ହୃଦ ସଂରମ୍ଭ ବର୍ଜିତଃ,
 କର୍ତ୍ତା ବହୁରକର୍ତ୍ତା ଲୋକେ ବିହର ରାସବ ॥

ତ୍ୟକ୍ତାଦଂ କୃତମାଶ୍ୱସ୍ତମତିରକାଶଶୋଭନଃ,

ଅଶ୍ୱସ୍ତଚଳକାକୋ ଲୋକେ ବହୁର ଶ୍ରାବକ ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ହେ ଶ୍ରାବକ ! ମନ ମଧ୍ୟରୁ ସମସ୍ତ ଅଶ୍ୱା, ଅସକ୍ତି ଓ କାମନା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ବାହାରେ ସମୁଦାୟ କାର୍ଯ୍ୟ କର । ମନ-ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ହୋଇ ବାହାରେ କୃତ୍ରିମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରକାଶ କରି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱରେ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ କର, କିନ୍ତୁ ହୃଦୟରେ ନିଜକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅକର୍ତ୍ତା ବୋଲି ଭାବୁଥାଅ । ଅନ୍ଧକାର ପରିତ୍ୟାଗ କରି ନିତ୍ୟ ପ୍ରଶାନ୍ତମନରେ ସଂସାରର ତାବତ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କର, ମାତ୍ର ଅନ୍ତଃକରଣକୁ କଳଙ୍କିତ କରି ନାହିଁ । ଉକ୍ତ ଉପଦେଶ ଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟସନ୍ତ ପ୍ରତିପାଳିତ ହେଲେ ସଂସାର-ତରୁ ଘନେ ସୁଧାମୟ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରି ମାନବ ମନରେ ଅପୂର୍ବ ଉତ୍ସାହ ଉତ୍ପାଦିତ କରିବ, ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ । କିନ୍ତୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରକୃତ ପଥ ଭୁଲି ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲରେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ଭବସନ୍ତର ଉତ୍ତଳ ତରଙ୍ଗରେ ଉଜାଣି ଭସୁଅଛୁଁ । ସୁତରାଂ ପଦେ ପଦେ ପ୍ରତିହତ ହୋଇ ଜୀବନକୁ ଅସାର ବୋଲି ଭାବି ହାହାକାର କରୁଅଛୁଁ । ମାନବଜୀବନ କଦାପି ଅସାର ନୁହେଁ, ତାହା ପରି ସାରମୟ ଜୀବନ ଜଗତରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ନାହିଁ । ଅମ୍ଭେମାନେ ହତାଶ ହେବା କଦାପି ସଙ୍ଗତ ନୁହେଁ । ଅଶ୍ୱାର ଅଲୋକଦ୍ୱାରା ହୃଦୟରୁ ନୈରାଶ୍ୟ ତାମସକୁ ଦୁର୍ଗନ୍ଧିତ କରିବା ଉଚିତ । ମହାତ୍ମା-ମାନଙ୍କୁ ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଗ୍ରହଣ କରି ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲର ଅଧିକାରରୁ ମୁକ୍ତି ଲାଭ କରିବା ଅବଶ୍ୟକ । ହୃଦୟକୁ ପ୍ରବୋଧ ଦେଇ ବଦ ଗାଇ ଅଗ୍ନି,—

“ରେ ହୃଦୟାନ୍ତଃସ୍ପର୍ଶାଦାତମ୍ ।

ସଂସାରର ବଡ଼ମଜା ପ୍ରାୟଶ୍ଚୟ ଯାତନା” ଇତିଆଦି ।
ସମ୍ପ୍ରତି ପ୍ରକୃତ ପଥ ଅବଲମ୍ବନାୟ । ସାଧାର କରଳରୁ
ଉଦ୍ଧାର ଲାଭ କରିବାକୁ ମାୟାବନ୍ଧୁକୁ ଶାନ୍ତିରାଜ୍ୟ ଅଶ୍ରୟ
କରିବା ଏକାନ୍ତ ବିଧେୟ । ମାନବର ହୃତାଶ ମନରେ ଅଶା
ସଞ୍ଚାର କରିବା ପାଇଁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହୁଅଛନ୍ତି—“ମାମେବ
ଯେ ପ୍ରପଦ୍ୟନ୍ତେ ମାୟାମେତାଂ ତରନ୍ତି ତେ” ଅର୍ଥାତ୍ ମୋତେ
ଯେ ହୃଦୟର ସହିତ ଅଶ୍ରୟ କରିବେ, ସେ ଏହି ମାୟାରୁ
ଉଦ୍ଧାର ପାଇବେ । ହେ ମାନବ ! ସର୍ବଦା ଜଗଦ୍‌ଶରଣ ପ୍ରତି
ଏକନିଷ୍ଠ ହୁଅ, ପ୍ରାଚୀନ ରାଷିମାନଙ୍କର ପଥ ଅନୁସରଣ କର,
ତେବେ ହିରଣ୍ମୟରେ ବୁଦ୍ଧିବ ଯେ, ଜଗତର ଲୀଳା କେବଳ
ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ଶକ୍ତିରେ ପରିଚାଳିତ । ତାହା କଦାପି ସତ୍ୟ ଭିତ୍ତି
ଉପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ନୁହେଁ । ଅସତ୍ୟ ଭିତ୍ତି ଶୂନ୍ୟରେ ନିର୍ମିତ
ମନ୍ଦର ପରି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କାଳ୍ପନିକ । ଯୁତରାଂ ଅତି ଅସାର ଓ ଅତି
ଭୁଜ୍ଜ ।

ଭାଗ୍ୟ ଓ କର୍ମ ।

ସବୁ ସମୟରେ ଓ ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଜୀବସମାଜରେ ବହୁ
ପ୍ରଭେଦ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉଅଛି । ମାନବସମାଜରେ କେହି
କେହି ରାଜପ୍ରାସାଦରେ ବାସକରି ଅହରହ ନାନାଦିଅମୋଦ
ପ୍ରମୋଦରେ ମାରୁଅଛନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟ କେହି ନିରାଶ୍ରୟରେ

ଜୀବନ ଯାପନ କରି ହାହାକାର ଧ୍ବନିରେ ବଦାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର
 ହୃଦୟ କନ୍ଦରକୁ ପ୍ରତିଧ୍ବନିତ କରୁଅଛନ୍ତି । ଉତ୍ତର ଜୀବ-
 ସମାଜରେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି କୌଣସି ଜୀବ ନିଜ ପ୍ରାକୃତିକ
 ସେବରେ ସ୍ବାଧୀନ ଭାବରେ ବିଚରଣ କରି ମନରେ ଅପୂର୍ବ
 ଶାନ୍ତି ଅନୁଭବ କରୁଅଛନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟ କେତେକ ମନୁଷ୍ୟ-
 ହସ୍ତରେ ଆବଦ୍ଧ ରହୁ ସମସ୍ତ ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦତା ହରାଇଅଛନ୍ତି ଏବଂ
 ଶୀତଳକଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନିତ୍ୟ ପରାନ୍-ଭୋଜନରେ
 ମିଶ୍ରମାଣ ହେଉଅଛନ୍ତି । ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ କାହିଁକି ପରି-
 ଲକ୍ଷିତ ହେଉଅଛି ? ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ବିଜ୍ଞବ୍ୟକ୍ତିଗଣ
 କହୁଅଛନ୍ତି ଯେ, ମାନବଶାସ୍ତ୍ରର ଏକ ଉପାଦାନରେ ଗଠିତ ।
 ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ଦେଖାଯାଏ, ରକ୍ତ, ମାଂସ ଓ
 ଶିର ପ୍ରଭୃତି ଉପକରଣମାନ ତହିଁରେ ଏକଭାବରେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ।
 କିନ୍ତୁ ପ୍ରତି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତି ବିଶିଷ୍ଟ ଗୋଟିଏ ଅସାଧାରଣ
 ପଦାର୍ଥ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନଭାବରେ ରହୁ ନାନାପ୍ରକାର ତାରତମ୍ୟ
 ଜନ୍ମାଉଅଛି । ସେହି ଅସାଧାରଣ ପଦାର୍ଥର ନାମ ଭ୍ରମ୍ୟ । ଭ୍ରମ୍ୟ
 ପୃଥକ୍ ନ ହେଲେ ଏକ ଉପାଦାନବିଶିଷ୍ଟ ଜୀବ କଦାପି ଶେ,
 ସ୍ବାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ଓ ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟ ପ୍ରଭୃତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇ କରନ୍ତି
 ନାହିଁ । ସଂସାରରେ ସମସ୍ତେ ଏକ ଭାବରେ ନିଜ ନିଜ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
 ପାଳନ କରନ୍ତି । ଜୀବ ଉପରେ ଭ୍ରମ୍ୟର କର୍ତ୍ତୃତ୍ବ ଅତି ଅଧିକ
 ଅଟେ । ସମ୍ପ୍ରତି ଭ୍ରମ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ମର୍ମ ନିରୂପଣ କରାଯାଉ ।
 ମହାସ୍ବାବର୍ଗ ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛନ୍ତି ଯେ, ଭ୍ରମ୍ୟର ଅର୍ଥ ଜନ୍ମାନ୍ତରାଣ
 କର୍ମ, ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବଗଣ ଏହି ଭ୍ରମଣକୁ ଅସିବା ପୂର୍ବରୁ

ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟମାନ କରୁଥିଲେ, ତାହାର ଫଳ ଭାଗ୍ୟରୂପରେ
 ଉପସ୍ଥିତ ଦେହରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି । ଇନ୍ଦ୍ର ଜଗତରେ ଜୀବ
 ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି, ତାହାର ଫଳ ପର ସମୟରେ ଅର୍ଥାତ୍
 ମୃତ୍ୟୁର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅବସ୍ଥାରେ ଭାଗ୍ୟରୂପରେ ଭାବଜୀବନକୁ
 ପରିଚାଳିତ କରିବ । ସେହିଦେହରୁ ପ୍ରବାଦ ଅଛି, “ଦଇବ
 ଦଉଡ଼ି ମନୁଷ୍ୟ ଗାଈ, ଯେଣିକି ଟାଣିବ ତେଣିକି ଯାଇ ।”
 ଭାଗ୍ୟ ଯେଉଁ ଦିଗକୁ ଟାଣୁଅଛି, ମାନବ ସେହି ଦିଗକୁ ଯିବା-
 ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଅଛି । ଭାଗ୍ୟର ବଳାବଳ ଉପରେ
 ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବାବଧି ସୁଖ, ଦୁଃଖ ନିର୍ଭର କରେ । ଭାଗ୍ୟବଳ
 ନ ଥିଲେ ମନୁଷ୍ୟର ସୁଖ-ଅଶା ବଡ଼ମୂଳା ମାତ୍ର । ଜ୍ୟୋତିଷ
 ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଗର୍ଗ ଅତି ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ନର କରୁଅଛନ୍ତି,
 “ପୁଣ୍ୟାଧିପଃ ପୁଣ୍ୟନିଧାନସଂସ୍ତଃ ରତ୍ନାଞ୍ଜଳିଃ ସ୍ୟାନ୍ ନୃପ ଏଷ
 ଯୋଗଃ” ଇତ୍ୟାଦି, ଅର୍ଥାତ୍ ଶିଶୁର ଜନ୍ମ ସମୟରେ ଧର୍ମାଧିପତି
 ନିଜକ୍ଷେତ୍ରରେ ରହୁଲେ ରତ୍ନାଞ୍ଜଳି ନାମକ ରାଜଯୋଗ ହୁଏ ।
 ତତ୍ପରା ମାନବ ବହୁଭୋଗୀ, ଦୀର୍ଘାୟୁ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ, ଉତ୍ତମ
 ଚୂତ୍ୟସମ୍ପନ୍ନ ଓ ବିଖ୍ୟାତ ହୁଏ । ଭାଗ୍ୟକୁ ଧର୍ମ ନାମରେ
 ପ୍ରାଚୀନ ଋଷିମାନେ ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛନ୍ତି । ଉକ୍ତ ଅର୍ଷ ବଚନରୁ
 ଅମ୍ଭେମାନେ ଜାଣୁଅଛୁ ଯେ, ମାନବଜୀବନରେ ଭାଗ୍ୟ ଅତି
 ପ୍ରବଳ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି । ଭାଗ୍ୟ ଦୁର୍ବଳ ହେଲେ
 ମାନବ କଦାପି ସୁଖ ଶାନ୍ତିରେ କାଳ ଯାପନ କରି ନ ପାରେ ।
 ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସର୍ବାର୍ଥଚିନ୍ତାମଣି ନାମକ ଜ୍ୟୋତିଷ ଗ୍ରନ୍ଥରେ
 ଲେଖାଅଛି, ଶିଶୁର ଜନ୍ମ ସମୟରେ ଭାଗ୍ୟାଧିପତି ଗହ୍ନ-

ରୁହରେ କମ୍ପା ନୀତି କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରକୃତିରେ ରହୁ ଶହୁଗ୍ରହ ଓ ନୀତି ଗ୍ରହଦ୍ୱାରା ଦୃଷ୍ଟ ହେଲେ ଲୋକ ଭ୍ରାନ୍ତ୍ୟାସନ ହୁଏ । ସୂତରାଂ ବୁଝା ଯାଉଅଛି, ଭ୍ରାନ୍ତ୍ୟର ବଳ ଦ୍ୱାରା ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟ କଦାପି ସୁଖ ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପ୍ରକୃତି ପାଇ ନ ପାରେ ।

ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ମହାତ୍ମାମାନେ ଭ୍ରାନ୍ତ୍ୟର ବଳକୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଅଛନ୍ତି । ତତ୍ତ୍ୱସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେ ଗୋଟି ଉଦାହରଣ ଦେଖାଯାଉ । ନୀତି ପୁସ୍ତକରେ ଅଛି, “ଭ୍ରାନ୍ତ୍ୟଂ ଫଳତି ସର୍ବତ୍ର ନ ବିଦ୍ୟା ନ ଚ ପୌରୁଷଂ ।” ଅର୍ଥାତ୍ ମନୁଷ୍ୟର ଭ୍ରାନ୍ତ୍ୟ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଗ୍ରସର ଅଟେ । ଭ୍ରାନ୍ତ୍ୟ ଦୁର୍ବଳ ହେଲେ ବିଦ୍ୟା ଓ ପୁରୁଷପଣ କଦାପି ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଫଳତା ଲାଭ କରେ ନାହିଁ । ମହର୍ଷି କଣ୍ଠ ନିଜ କନ୍ୟା ବିଷୟରେ ରାଜର୍ଷି ଦୁଷ୍ମନ୍ତଙ୍କୁ ସମ୍ବାଦ ଦେଇ କହୁଅଛନ୍ତି;—

“ସାମାନ୍ୟପ୍ରତିପତ୍ତିପୁଂସକମିୟଂ ଦାରେଷୁ ଦୃଶ୍ୟା ଭୃଗୁ,
ଭ୍ରାନ୍ତ୍ୟାଧୀନମତଃପରଂ ନ ଖଡ୍ଗ ତତ୍ ସ୍ତ୍ରୀବନ୍ଧୁଭର୍ଯ୍ୟାତ୍ୟତେ ।”
ଅର୍ଥାତ୍ ହେ ରାଜନ୍ ! ତୁମ୍ଭେ ଶକୁନ୍ତଳାକୁ ତୁମ୍ଭର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପରି ଆଦର କରିବ । ତୁମ୍ଭାରୁ ଅଧିକ ସମାଦର ଲାଭ କରିବା ତାହାର ଭ୍ରାନ୍ତ୍ୟର ଅଧୀନ ଅଟେ । ସେ ବିଷୟରେ ଅନୁସୂଚିତ କରିବା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଇତ୍ୟାଦି ଉଦାହରଣରୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ଦେଖୁଅଛୁ ଯେ, ସବୁ କାଳରେ ଭ୍ରାନ୍ତ୍ୟକୁ ପ୍ରବଳ ସ୍ଥାନରେ ରଖା ହୋଇଅଛି । ଭ୍ରାନ୍ତ୍ୟ ମାନବ-- ଶରୀରରେ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟଶକ୍ତିରୂପେ ବିଦ୍ୟମାନ । ମାନବ ଯାବତ୍ତାବଦ ଭ୍ରାନ୍ତ୍ୟର ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ

ଅଟେ । ଏହା ବୋଲି କେବଳ ଭ୍ରାତୃ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି
 ଚେଷ୍ଟାସ୍ଥାନ ହୋଇ ବସି ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । କେନ୍ଦ୍ର
 କେନ୍ଦ୍ର ମନେ କରି ପାରିଲୁ, ବୁଝା ପରିଣାମ କରିବା ଅନୁଚିତ ।
 ଯେବେ ଭ୍ରାତୃ ପ୍ରକଳ ହୋଇଥିବ, ତେବେ ବିଦ୍ୟା, ଧନ ଓ
 ମାନ ପ୍ରଭୃତି ନିଜେ ନିଜେ ଆସି ପଡ଼ିବ, ଯଦି କରିବା
 ଅନାବଶ୍ୟକ । ଏପରି ସ୍ଥଳରେ ଅମ୍ଭେମାନେ କହୁ ପାରୁଁ,
 ଭ୍ରାତୃର ଅପର ନାମ ଅଦୃଷ୍ଟ । ଭ୍ରାତୃକୁ କେନ୍ଦ୍ର କେବେ ଦେଖି
 ନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ଦେଖି ପାରିବେ ନାହିଁ । ତାହା ମାନବ-
 ଶରୀରରେ ଅତିଶୁଦ୍ଧତାରେ ବିରାଜିତ । କେବଳ କାର୍ଯ୍ୟ-
 ଦ୍ୱାରା ଭ୍ରାତୃର ଶକ୍ତି ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ଅତଏବ ଘୋର
 ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ରହି ମାନବ ବାଳକ ଅବସ୍ଥାରୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
 ପାଳନରେ ବ୍ରତୀ ନ ହେଲେ କେବେହେଁ ଉପଯୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ
 ହୋଇ ନ ପାରେ । ସର୍ବଦା ଚେଷ୍ଟାସ୍ଥାନ ହେଲେ ଭ୍ରାତୃର
 ଫଳ କଦାପି ପରିଣାମ ହେବ ନାହିଁ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଜାଣୁ ଯେ,
 ଶିଶୁକୁ ଶାନ୍ତିମତ ଆହାର ନ ଯୋଗାଇଲେ ସେ ନିଜେ
 ଆକାର୍ଯ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ନେଇ ନ ପାରି ବୁକି ଲାଭ କରି ପାରିବ
 ନାହିଁ ଓ ତାହାର ଭ୍ରାତୃ କପରି ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ତାହା
 ଜଣାଯିବ ନାହିଁ । ଯେବେ ଲୋକେ କହନ୍ତି, ଶିଶୁର
 ଭ୍ରାତୃରେ ଥିଲେ ସେ ନିଜେ ନିଜେ ଖାଇବ, ଅମ୍ଭେମାନେ
 କାହିଁକି ଆହାର ଯୋଗାଇବୁଁ । ସେ ଶିଶୁର ଲୋକେ
 ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ବୋଲି କହିବେ ହେବେ । କାରଣ ଭ୍ରାତୃ ଗୋଟିଏ
 ଅବଲମ୍ବନକୁ ନ ଥିଲେ କଦାପି ତାହାର ଶକ୍ତି ପ୍ରକାଶ

କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ଯେବେ ଶିଶୁକୁ ଅହାର୍ଯ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଦିଅ ନ ଯାଏ, ତେବେ ତାହାର ଭ୍ରାତ୍ୟ କୌଣସି ଫଳ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସୁବିଧା ନ ପାଇ ଶେଷରେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଧାବତ ହେବ । ସେହିପରି ଅମୈମାନେ ଯେବେ ଭ୍ରାତ୍ୟ ଉପରେ ଏକାନ୍ତ ନିର୍ଭର କରି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍ଠେଷ୍ଟ ହେଉଁ, ଭ୍ରାତ୍ୟ ଅଜ୍ଞାତ ଭାବରେ ରହି ପରିଶେଷରେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଧାବତ ହେବ । ଅତୁଷ୍ଟକୁ ଜଗତରେ ପରିତୁଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ସତତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପଥରେ ଚାଲିବା ଉଚିତ । ସେଥିପାଇଁ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରରେ ଲେଖାଅଛି, “ଉଦ୍‌ଯୋଗିନଂ ପୁରୁଷସିଂହମୁପେତି ଲକ୍ଷ୍ମୀଃ, ଦୈବେନଦେୟମତି କାପୁରୁଷା ବଦନ୍ତି ।” ଯେଉଁ ଲୋକ ପ୍ରାଣପଣେ ଯତ୍ନ କରିବ, ସେ ନିଷ୍ଠେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଲାଭ କରିବ । ଯେଉଁମାନେ ନିଷ୍ଠେଷ୍ଟ ଭାବରେ ରହି କନ୍ଦନ୍ତି, ଭ୍ରାତ୍ୟରେ ଥିଲେ ସୁଖ ପ୍ରଭୃତି ଲାଭ ହେବ, ଯତ୍ନ କରିବା ଅନାବଶ୍ୟକ; ସେମାନେ କାପୁରୁଷ ଅଟନ୍ତି । ଏହି ଭାବକୁ ଧୃବ ସତ୍ୟ । ଭ୍ରାତ୍ୟକୁ ବୁଝି ନ ପାରି ତାହା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଜଡ଼ୀଭୂତ ହେବା ସୂକ୍ତି ସଙ୍ଗତ ନୁହେଁ । ଲୋକର କୁଳ ଶୀଳ ପ୍ରଭୃତି ନ ଜାଣି ତାହା ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରିବା ନିଷ୍ଠୟ ଅପଦର ଲକ୍ଷଣ । ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନରେ ଯଥାବିଧି ଯତ୍ନ କରି ଭ୍ରାତ୍ୟର ଫଳକୁ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ସର୍ବତୋଭାବରେ ଉପଯୁକ୍ତ । ତାହା ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟତାର ପରିଚ୍ଛେଦ ।

ଜନ୍ମାନ୍ତର ସଙ୍ଗେ ଭ୍ରାତ୍ୟର ସମ୍ପର୍କ ଅତି ଘନିଷ୍ଠ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭ୍ରାତ୍ୟକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେଲେ ଜନ୍ମାନ୍ତରକୁ ମଧ୍ୟ

ମାନିବାକୁ ହେବ । ଯେଉଁ ଲୋକ କେବେ ମିଷ୍ଟରସ ଅନୁଭବ କରି ନାହିଁ, ସେ ଯେବେ ଶାସ୍ତ୍ରବଦ୍ଧ ଅନୁସାରେ ଅଥବା ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର କଥାନୁସାରେ ମିଷ୍ଟରସକୁ ସ୍ୱୀକାର କରେ, ତେବେ ମିଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥ ଅଛି ବୋଲି ତାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ସବୁ ସମାଜରେ ଭ୍ରାତୃ ନାମକରଣ ହୋଇଅଛି । ମୁସଲମାନଗଣ ଭ୍ରାତୃକୁ ‘ତଗଦର’ ନାମ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଇଂରାଜୀରେ ଭ୍ରାତୃକୁ (Fate) ବୋଲି କହନ୍ତି । ଜନସଭା କାରବାର ନ ଥିଲେ ତାହାର ନାମ ଭ୍ରାତାରେ କଦାପି ଦେଖାଯାନ୍ତା ନାହିଁ । ଭ୍ରାତୃ ସଙ୍ଗେ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶ୍ୟବଦ୍ଧ ବୋଲି ମହର୍ଷିଗଣ ଜନ୍ମାନ୍ତର ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁତ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ପରମହଂସ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ କହୁ ଅଛନ୍ତି, ଜୀବ ମରଣ ପରେ ପୁନରପି ମାତୃଗର୍ଭରେ ସ୍ଥାନ ପାଏ । ଭଗବଦ୍‌ଗୀତାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହୁଅଛନ୍ତି, “ଜାତସ୍ୟହି ଧ୍ରୁବୋନ୍ମତଃ, ଧ୍ରୁବଂ ଜନ୍ମ ମୃତସ୍ୟ ଚ” ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବର ଅନ୍ତନିଷ୍ପତ୍ତି ଓ ମୃତ ଲୋକର ଜନ୍ମ ନିଷ୍ପତ୍ତି । ମାନବ ଯେପରି ଶିଶୁ ଅବସ୍ଥାରୁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଯୌବନ ଓ ଜବାବସ୍ଥା ଲାଭ କରେ, ସେହିପରି ଦେହାନ୍ତର ମଧ୍ୟ ପାଏ । ଉପସ୍ଥିତ ଦେହ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ ପୁନରପି ନୂତନ ଦେହ ଅଶ୍ରୟ କରେ । ପ୍ରତିଭ୍ରାତୃତ କବି କାଳିଦାସ ଲେଖିଅଛନ୍ତି, “ମନୋହ ଜନ୍ମାନ୍ତର ସଙ୍ଗତଃ” ଅର୍ଥାତ୍ ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଜନ୍ମାନ୍ତରାଶ ମିଳନ ବୁଝିପାରେ । ଅମୃତମାନେ କେବେ କେବେ କୌଣସି ଅପରାଧର ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଦେଖିଥିଲା ପରି ହଠାତ୍ ମନେକରୁଁ । ଜଣେ ଜଣେ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି

ସଦ୍‌ଭାବ ଜନ୍ମେ ଯେ, ବହୁବିଧ ଯତ୍ନେ ତାହା ବିଦୁରତ ହେବା
 ଅସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ଜନ୍ମାନ୍ତର ସମ୍ଭବ ବ୍ୟଗତ ଅନ୍ୟ
 କାରଣ ନିରୂପଣ କରା ଯାଇ ନ ପାରେ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅମ୍ବେମାନେ
 କେବଳ ଅବିଦ୍ୟାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଜନ୍ମାନ୍ତରକୁ ଅବଶ୍ୟାସ
 କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଅଛନ୍ତି । ଅଧୁନାତନ ଗୃହବର୍ଷବ୍ୟାପୀ
 ସମରକୁ ଇତିହାସରେ ପାଠ କଲେ ଅମ୍ବେମାନଙ୍କର ଏକଶତ
 ବର୍ଷ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଲୋକେ ତାହାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କପୋଳକଲ୍ପିତ
 ବୋଲି ମନେ କରିବା କଦାପି ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ନିରନ୍ତର
 ଗୃହବର୍ଷ ଯୁଦ୍ଧ ଚଳିବା ସତ୍ୟ ବୋଲି କେତେବେଳେ ମନରେ
 ଜନ୍ମିବ ନାହିଁ । ଏହା ବୋଲି କି ଅମ୍ବେମାନେ ତାହାକୁ ମିଥ୍ୟା
 ବୋଲି କହିପାରୁଁ ? କଦାପି ନୁହେଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରମାଣ
 ଅଭାବରେ ଅମ୍ବେମାନେ ଯାହାକୁ ଅସତ୍ୟ ବୋଲି ମଣୁଅଛନ୍ତି,
 ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ସିଦ୍ଧ ମହାସ୍ବାମାନେ କଠୋର ସାଧନା-
 ଦ୍ଵାରା ତାହାକୁ ଅବଧାରଣ କରିଥିବା କେଉଁ ବଚନ ନୁହେଁ ।
 ଜନ୍ମାନ୍ତର-ବିଶ୍ଵାସ ମାନବକୁ ସୁପଥରେ ପଥକ କରେ ଓ
 ତାହାକୁ ସ୍ଵେଚ୍ଛାଗୃହ ହେବାକୁ ପଦେ ପଦେ ନିଷେଧ କରେ ।
 ତାହା ସଦ୍‌ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବାର ଉତ୍ତମ ପଦ୍ଧତି ଅଟେ ।
 ତହିଁରେ ଅବଶ୍ୟାସୀ ହେବା ଜ୍ଞାନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଉଚିତ ବୋଲି
 ବୋଧ ହେଉ ନାହିଁ । ସାଧ୍ୟାରୂପ୍ୟ ପରଲୋକ ଅର୍ଥାତ୍
 ଜନ୍ମାନ୍ତର ଅବଶ୍ୟାସୀ ଜନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଅଛନ୍ତି
 “ପରଲୋକେଽପି ସନ୍ଦେହେ କୁର୍ଯ୍ୟଃ କର୍ମାଦି ମାନବାଃ,
 ନାସ୍ତିଚେତୁ ନ ହି ନୋ ହାନିରସ୍ତୁ ଚେତୁ ନାସ୍ତିକୋ ହତଃ ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ପରଲୋକରେ ସନ୍ଦେହ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଭ୍ରାତୃଲୋକରେ ପାରଲୋକିକ କର୍ମ କରିବା ଉଚିତ । ପରଲୋକ ନ ଥିଲେ ସତ ନାହିଁ । ଯଦି ଥିବ ତେବେ ନିଶ୍ଚୟ ଫଳ ଲାଭ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଲୋକ ପରଲୋକ ନାହିଁ ବୋଲି ମନେ କରି ସ୍ୱେଚ୍ଛାଗୁଣ ହେବେ, ପରଲୋକ ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ସତ ଓ କଷ୍ଟ ଜନ୍ମିବ ।

କାହିଁକି ଭ୍ରାତୃର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟୁଅଛି; ତତ୍ତ୍ୱସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ଆଲୋଚନା କରିବା ଉଚିତ । ମହାପ୍ରାଣଶ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି, ଭ୍ରାତୃ କର୍ମ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ । ଯେଉଁ ମାନେ ଯେପରି କର୍ମ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଭ୍ରାତୃ ସେହିପରି ଗଢ଼ା ହେଉଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭ୍ରାତୃକୁ କର୍ମ ନାମରେ ଲୋକେ ବ୍ୟବହାର କରୁଅଛନ୍ତି । ଜଗତରେ ଭ୍ରାତୃ ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ଓ କର୍ମ ପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ । ମନୁଷ୍ୟ ସୁବିଧା ପାଇଲେ ସମୟରେ କର୍ମକୁ ବଦଳାଇ ପାରନ୍ତି । କୌଣସି ଅସାଧୁ ଲୋକ ସତ୍ତ୍ୱସଙ୍ଗ ପାଇଲେ ନିଜର କର୍ମକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ସାଧୁ ହୋଇ ପାରନ୍ତି, ସାଧୁଲୋକ ମଧ୍ୟ ଅସାଧୁ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଭ୍ରାତୃକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ସମ୍ପ୍ରତି କର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ । ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କର୍ମକୁ ତିନି ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭାଜନ କରି ଜଗତକୁ ଜଣାଇ ଅଛନ୍ତି, “ଗହନା କର୍ମଣୋ ଗତଃ” । କର୍ମର ବିଧି ବୁଝିବା ଅତି ଦୁଷ୍ଟର । କର୍ମର ଭ୍ରାତୃ ଅନୁସାରେ ଫଳର ମଧ୍ୟ ଭ୍ରାତୃ ହୋଇଅଛି । ଯଥା “ଅନିଷ୍ଟମିଷ୍ଟଂ ମିଶ୍ରଂ ତଦ୍ବିଦ୍ୟଂ କର୍ମଣଃ

ଫଳ” ଅର୍ଥାତ୍ କର୍ମରେ ଅନିଷ୍ଟଫଳ, ଇଷ୍ଟଫଳ ଓ ମିଶ୍ରଫଳ
 ଏହି ତିନିପ୍ରକାର ଫଳ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହୁଏ । ସୁତରାଂ
 ଦେଖା ଯାଉଅଛି ଯେ କର୍ମର ଫଳ ଇଷ୍ଟ, ବିକର୍ମର ଫଳ
 ମିଶ୍ର ଓ ଅକର୍ମର ଫଳ ଅନିଷ୍ଟ । ସାହିକରାବଳରେ ପରାମର୍ଶିତ
 ହୋଇ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟମାନ କରାଯାଏ ତାହା କର୍ମ,
 ରାଜସଭାରେ ତଳି କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ତାହା ବିକର୍ମ ଓ
 ତାମସଭାରେ ବହୁଳ ହୋଇ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଏ ତାହା
 ଅକର୍ମ ନାମରେ କଥିତ ହୁଏ । କର୍ମଫଳରେ ପ୍ରଭେଦ
 ଥିବାରୁ ଭାଗ୍ୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବା କଦାପି ବିଚିତ୍ର ନୁହେଁ ।
 ଲୋକେ ମନେ କରି ପାରନ୍ତି, ଉପୁମାନକଦ୍ୱାରା ନିରନ୍ତର
 ଧନାକୂଳ ହୋଇ ସାବଧାନଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା
 କେତେବେଳେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସୁତରାଂ ସବୁ ପରିତ୍ୟାଗ
 କରି ନିର୍ଜନ ଭୂମିରେ ନିଷ୍ପେଷ୍ଟଭାବରେ ରହଲେ ସବୁ
 ଗୋଳମାଳ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୋଇଯିବ । ନଚେତ୍ ଭାଗ୍ୟକୁ ଉତ୍ତମ
 ଉପାଦାନରେ ଗଢ଼ିବା ସମ୍ଭବ ଅସମ୍ଭବ । କିନ୍ତୁ ମହାସାଗର
 କହୁଅଛନ୍ତି, ମାନବ କଦାପି କର୍ମ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ରହୁ
 ପାରିବ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ, ତମ ଏହି ତିନି ରିକ୍ତଦ୍ୱାରା
 ଅବଦ୍ଧ । ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତି ନ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟ କର୍ମ ପରିତ୍ୟାଗ
 କରି ନ ପାରେ । କର୍ମ ବ୍ରହ୍ମରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ, ସୁତରାଂ ଅତି ଉଚ୍ଚ
 ବସ୍ତୁ । ତାହା କଦାପି ପରିତ୍ୟାଜ୍ୟ ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ପ୍ରଣାଳୀ
 ଅବଲମ୍ବନ କରି ମାନବଗଣ ନିଜର ଜୀବନକୁ ଧନ୍ୟକରି,
 ଅଛନ୍ତି, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ କର୍ମଯୋଗ ଗୋଟିଏ । ପ୍ରକୃତ ନିୟମରେ

କର୍ମଯୋଗକୁ ଅଶ୍ରୟ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ ଧର୍ମ ଲାଭ କରିବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଗୀତାରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି, “କର୍ମଣୋକ୍ତ ସଂସିଦ୍ଧି ମାସ୍ତିତା ଜନକାଦୟଃ” । ଜନକ ପ୍ରଭୃତି ନୃପତିମାନେ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ କେବଳ କର୍ମଯୋଗକୁ ଅଶ୍ରୟ କରି ପରମ ତତ୍ତ୍ୱ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । କର୍ମ ବନା କେହି କେବେ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ ପାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । କର୍ମର ଦୁଇଗୋଟି ପଥ । ନିଷ୍କାମ ଓ ସକାମ । ସକାମ ପଥ ନିକୃଷ୍ଟ । ନିକୃଷ୍ଟ ପଥରେ ଚାଲି ଚାଲି ଉଚ୍ଛ୍ୱସ୍ତ ପଥ ଦେଖାଯାଏ । ପ୍ରଥମତଃ ବାରମ୍ବାର ପଡ଼ିଗଲେ ମଧ୍ୟ ଶିଶୁ ଚାଲିବା କାର୍ଯ୍ୟରୁ ବରା ହୁଏ ନାହିଁ । ଶିଶୁର ପତନ ଦେଖି ଦର୍ଶକ ଶ୍ରୀତ ଓ କାତର ହୋଇ ପାରିନ୍ତି, ମାତ୍ର ଶିଶୁର ତତ୍ପ୍ରତି ଲବମାତ୍ର ଭ୍ରାସ୍ତେବ ନ ଥାଏ । ସେ ତତ୍ତ୍ୱଶୀର ଉଠି ପୁନରପି ଚାଲିବାକୁ ଯତ୍ନ କରେ, ପୁନଃ ପୁନଃ ଚେଷ୍ଟାରେ ସେ ଦିନେ ଉତ୍ତମଭୂପେ ଚାଲିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଏ । ଅମ୍ଭେମାନେ ନିକୃଷ୍ଟ ପଥରେ ବାରମ୍ବାର ଆଘାତ ପାଇଲେହେଁ କାତର ନ ହୋଇ ପୁନଃ ପୁନଃ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ଦିନେ ବିଦ୍ୱଜାନାନ ଶ୍ରଦ୍ଧାକର କୃପା ଲାଭ କରି ଉଚ୍ଛ୍ୱସ୍ତ ପଥରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିବା, ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ । ଉତ୍ତରାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର କହିଅଛନ୍ତି, “ନୟତଂ କୁରୁ କର୍ମ ଦଂ” । ତୁମ୍ଭେ ସବୁବେଳେ କର୍ମ କର । କର୍ମ ବନା ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଚଳିବା ଅସମ୍ଭବ । କର୍ମରେ ସତତ ଅସକ୍ତ ହୋଇ ତଦୁପ୍ଲବ୍ଧ ଫଳରେ ଅନାସକ୍ତ ହେବା ବିଜ୍ଞ ଲୋକର କାର୍ଯ୍ୟ । ହେ ମାନବ ! ଯେବେ ପରଲୋକରେ

ସୁଖ ସ୍ବାକ୍ଷନ୍ୟ ଭୋଗ କରିବାକୁ ବାଞ୍ଛା କର, ତେବେ ଏହି ଦିନୁ ସାବଧାନ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କର । ଜଗତ କର୍ମମୟ, କେହି କେବେ କର୍ମ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ରହି ନ ପାରେ । କର୍ମର ଫଳ ନିଶ୍ଚୟ ଦିନେ ଭୋଗିବାକୁ ହେବ । ଶାସ୍ତ୍ରର ମତ;—

“ଭାଗ୍ୟାନି ପୂର୍ବତପସା ଖଡ୍ଗ ସଞ୍ଚନାନି,

କାଳେ ଫଳନ୍ତି ପୁରୁଷସ୍ୟ ଯଥୈବ ବୃକ୍ଷାଃ ।”

ବୃକ୍ଷମାନେ ଯେପରି ସମୟରେ ଫଳ ପ୍ରସବ କରନ୍ତି, ସେହିପରି ଜନ୍ମାନ୍ତରାଣ ତପସ୍ୟାଦ୍ବାରା ସଞ୍ଚିତ ଦେଉଥିବା ଭାଗ୍ୟ ଦିନେ ଅବଶ୍ୟ ଫଳିବ । ଇନ୍ଦ୍ରଜଗତରେ କେହି କେବେ ତର ହୋଇ ରହି ନାହିଁ । ଭବିଷ୍ୟତ୍ ପାଇଁ ସୁଖର ପତ୍ତା ନିଷ୍ଠାଶ୍ରମ କର, ଉତ୍ତମ ଭାଗ୍ୟ ସଞ୍ଚୟ କର, ନୋହଲେ ଅବନତି ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ପରିଶେଷରେ ଏହି ଶ୍ଳୋକଟି ଉଦ୍ଧାର କରି ପ୍ରବନ୍ଧର ଉପସଂହାର କଲି ।

“ଅଗତବାଂସ୍ତୁଂ ମାନବ ଯାଦୁକ୍,

ଗଚ୍ଛ ଭବାତ୍ ପରଲୋକଂ ତାଦୁକ୍;

ଶିରସି ନୟ ନତେତ୍ ଶେଷୋଭାରଂ,

କନ୍ତୁଽଦବହନଂ କଷ୍ଟମପାରଂ ।”

ହେ ମାନବ, ଯେପରି ଶୂନ୍ୟ ହସ୍ତରେ ଏହି ସଂସାରକୁ ଆସିଅଛ, ସେହିପରି ଶୂନ୍ୟ ହସ୍ତରେ ପରଲୋକକୁ ଫେରିଯାଅ । ଯଦି କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରୁ କିଛି ନେବାପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କର, ତେବେ ପୁଣ୍ୟର ଭାର ନେଇଯାଅ, କିନ୍ତୁ ପାପଭାର ବହନ କରିବା ଅଗବ କଷ୍ଟପ୍ରଦ ଅଟେ ।

ବିଷୟ ଓ ସଂସାର ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ବିଷୟ ଲଭିପାଇଁ
 ନିତାନ୍ତ ଅଭିଳାଷୀ ଏବଂ ସେଥି ନିମିତ୍ତ ସମ୍ୟକ୍ ଉଚ୍ଚିଷ୍ଟିତ
 ହୋଇ ପଥ ଅପଥ ଚିନ୍ତିବାକୁ ଲବମାତ୍ର ସମୟ ପାଇ ନାହାନ୍ତି ।
 ବିଷୟଲାଭା ହୃଦୟରେ ଅତିରିକ୍ତ ମାତ୍ରାରେ ଜାଗ୍ରତ ରହୁ
 ମାନବକୁ ଦାନବ ଭାବରେ ପରିଗଣିତ କରୁଅଛି । ତାହା
 କି ବସ୍ତୁ ? ତହିଁରେ ଅସକ୍ତ ହେଲେ ପରିଣାମରେ କି ଫଳ
 ଲାଭ ହେବ ? ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ସମ୍ପ୍ରତି କିଛି ଅଲୋଚନା
 କରାଯାଉ । ପ୍ରଥମତଃ ବ୍ୟାକରଣ ନିୟମାନୁଯାୟୀ ଅର୍ଥ କଲେ
 ଦେଖାଯାଉଅଛି ଯେ, ବିଷୟ ବି ଉପସର୍ଗ ସି ଧାତୁରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ।
 ବି ଉପସର୍ଗର ଅର୍ଥ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଓ ସି ଧାତୁର ଅର୍ଥ
 ବନ୍ଧନ କରିବା । ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ବିଶେଷଭାବରେ
 ବାନ୍ଧି ପକାଏ ଅର୍ଥାତ୍ ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ଵାଧୀନତା ସର୍ବତୋଭାବରେ
 ଅପହରଣ କରେ ତାହାକୁ ବିଷୟ କହନ୍ତି । ଯଥାର୍ଥରେ
 ଯେତେ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟରେ ବିଷୟବାସନା ଉଦ୍ଭବିତ
 ହୋଇ ନ ଥାଏ, ସେତେଦିନ ମାନବ ଅପାର୍ଥିବ ଭାବରେ ଅନୁ-
 ପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ପରମ ଅନନ୍ଦରେ କାଳ ଯାପନ କରେ ।
 ବିଷୟ ସଙ୍ଗେ ପରିଚୟ ଜନ୍ମିଲକ୍ଷଣୀ ମନ ଅତି ଅପ୍ରସନ୍ନ ଓ
 ସଂକୁଚିତ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଘୋର କଷ୍ଟକମୟ ପଥରେ
 ପଥକ କରିବାକୁ ସତତ ପ୍ରୟାସୀ ହୁଏ । ଅମ୍ବେମାନେ ଅନୁଭବ
 କରୁଅଛୁ ଯେ, ମନୁଷ୍ୟର ଶିଶୁ ଅବସ୍ଥା ଓ ଯୌବନ ଅବସ୍ଥା

ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱର୍ଗ ନରକ ପ୍ରଭେଦ ଦେଖାଯାଏ । ଶିଶୁ ସଙ୍ଗେ ସମଦର୍ଶୀ ହୋଇ ବହୁବଧ ଅମୋଦ ପ୍ରମୋଦରେ କାଳାତ-
ପାତ କରେ । ମାତ୍ର ଶିଶୁବାବସ୍ଥା ଯୌବନରେ ପରିଣତ
ହେଲାକ୍ଷଣି ଅର୍ଥାତ୍ ବଞ୍ଚୁ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପର୍କ ଜନ୍ମିଲାକ୍ଷଣି ଏପରି
ଏକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ଯେ, ସହସା ପ୍ରଣୟ ନୟନ ସଂକୁଚିତ
ହୋଇଯାଏ ଓ ଦବ୍ୟ ଅଲୋକ ନିବାସିତ ହେବାରୁ ମନ
ନିବଡ଼ ଅନ୍ଧକାରାବଳୀକୁ ହୁଏ । ଯୁତରାଂ ଯେଉଁ ରପୁରଣ ଦବ୍ୟ
ତେଜ ଦର୍ଶନ କରି ଭୟରେ ଲୁଚି ରହୁଥିଲେ ସେମାନେ
ଯୁଗପତ୍ ଅନ୍ଧମଣ କରି ମନୁଷ୍ୟକୁ ନାନା ଅପଦରେ ନିକ୍ଷେପ
କରନ୍ତି । ଶିଶୁ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରକୃତରେ ମାନବ ସମାଜର ଅଭ୍ୟୁତ
ବସ୍ତୁ । କେବଳ ଶିଶୁ ଭାବକୁ ଜୀବନରେ ଚରସ୍ଥାୟୀ କରିବା-
ପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ବିଜନ ଅଭିଶାପରେ କଠୋର ସାଧନା
କରି ତପସ୍ୱୀ ନାମ ଧାରଣ କରିଅଛନ୍ତି । ବିଧାତା ସର୍ବାଦେ
ଶିଶୁ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରକାଶ କରି ଜଣାଇଅଛନ୍ତି ଯେ, ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ
ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟକୁ ନିହତ ଅଛି । ତାହାର ବରୁକାଚରଣ କଲେ
ମନୁଷ୍ୟ ନିଜସ୍ୱକୁ ହରାଇ ପଶୁକୁଲ୍ୟ ଅଜ୍ଞାନ ହେଲା ବୋଲି
କୁହାଯାଏ । ଶିଶୁମାନେ ମଳମୁତ୍ର ପ୍ରକୃତକୁ ଘୃଣା ନ କରି
ନିର୍ବିକାରଭାବରେ ତାହାକୁ ନିଜ ନିଜ ଅଙ୍ଗରେ ଲେପିବା
ଦେଖି ଲୋକେ ମନେ କରି ପାରନ୍ତି ଯେ, ଶିଶୁ ଅବସ୍ଥା ନିତାନ୍ତ
ସ୍ଥାନୁଅଟେ । ତାହା ଅତି ନିନ୍ଦନୀୟ ଅବସ୍ଥା । ଯାହା ଜ୍ଞାନସ୍ଥାନ
ନିନ୍ଦନୀୟ ଅବସ୍ଥା ବୋଲି ସାଧାରଣ ଚକ୍ଷୁରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ,
ଜ୍ଞାନବ୍ୟକ୍ତି କହନ୍ତି, ତହିଁରେ ନିର୍ମଳ ଜ୍ଞାନ ଅତିପ୍ରଭାବଶାଳୀ

ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି । ଗର୍ଭର ଦୁଃଖ ମଧ୍ୟରେ ବିମଳ ଗୁଣ
ଲୁକ୍କାୟିତ ହୋଇ ରହୁଅଛି । ଜଗତରେ ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ
ବସ୍ତୁ ପରସ୍ପରର କାରଣ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଶୁଦ୍ଧର ମତ
“ଅକାଶାଦ୍ ବାୟୁ ବାୟୋରଗ୍ନି ରଗ୍ନେ ଜଳଂ ଅଭ୍ୟଃ ପୃଥିବୀ
ଜାୟତେ ।” ଅର୍ଥାତ୍ ଅକାଶରୁ ବାୟୁ, ବାୟୁରୁ ଅଗ୍ନି, ଅଗ୍ନିରୁ
ଜଳ ଓ ଜଳରୁ ପୃଥିବୀର ଉତ୍ପତ୍ତି ହେଲା । ଅନୈମାନ୍ୟେ
ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖୁଅଛୁ, ଅଗ୍ନି ଜଳର ଓ ଜଳ ସ୍ଥଳର
ବିରୋଧୀ-ଗୁଣ-ସମ୍ପନ୍ନ ଅଟେ । କିନ୍ତୁ ବିଧାତାଙ୍କ ନିୟମରେ
ସେମାନେ ପରସ୍ପରର ଉତ୍ପତ୍ତିର ହେତୁ ଅଟନ୍ତି । ସୁତରାଂ
ଶେଷବାକସ୍ଥାରେ ଜ୍ଞାନର ସତ୍ତ୍ୱ ଲୁଚି ରହୁଅଛି, ଏହା କଦାପି
ବିଚିତ୍ର ନୁହେଁ । କୌଣସି ସିଦ୍ଧି ପୁରୁଷଙ୍କର ଜୀବନଚରଣ
ଚର୍ଚ୍ଚା କଲେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ, ଶିଶୁଅବସ୍ଥାରୁ ଜ୍ଞାନର ଉଦୟ
ଓ ଜ୍ଞାନ ପରିପକ୍ୱ ହେଲେ ଶେଷରେ ଶିଶୁରୂପେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ
ହୁଏ । ସେହି ଶିଶୁଅବସ୍ଥା ଯଥାର୍ଥରେ ଅସାର୍ଥବତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ
ଆଦରଣୀୟୁ ଅବସ୍ଥା । କାରଣ ତାହା ସଙ୍ଗେ ବିଷୟର ଲବମାତ୍ର
ସଂଶ୍ଳେଷ ଅସି ନ ଥାଏ । ବିଷୟ ନିତାନ୍ତ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥ । ତାହା
ସଙ୍ଗେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜନିତ ମିଶ୍ରିତ ହେଲେ ଅତି ଅନିର୍ମଳ ହୋଇ
ଜ୍ଞାନ ନେତ୍ରେ ଘୃଣାର ଯୋଗ୍ୟ ହୁଏ । ବୃଦ୍ଧି ଜଳ ସମସ୍ତଙ୍କର
ଆଦରର ବସ୍ତୁ; ମାତ୍ର ତାହା ଧରଣୀରେ ପଡ଼ି କଳ୍ପିତ ହେଲେ
ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟତତ୍ତ୍ୱବଦ୍ ବିଦ୍ୟମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନାଦରଣୀୟୁ ହୁଏ ।
ବିଷୟ ଅତିଶୟ ଘୃଣ୍ୟ ବସ୍ତୁ, ତହିଁରେ ଅସକ୍ତ ହେଲେ
ମାନବର ବିନାଶ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ମନରେ ବିଷୟ ଲୁଲସା ଜାଗ୍ରତ

ହେଲେ ରପୁକୁଳ ଏକେ ଏକେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ନାନାବିଧ ପ୍ରଲୋଭନରେ ଭୁଲାଇ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅନନ୍ୟମୟ ଧ୍ୟାନରୁ ନେଇ ଭୟଙ୍କର ମରୁ ପ୍ରଦେଶରେ ନିଷେସ କରନ୍ତି । ପରିଶେଷରେ ମାନବ ବହୁ ଯନ୍ତ୍ରଣାଶ୍ରମ ହୋଇ ମର୍ମଭେଦୀ ହାହାକାର କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଏ । ଯାହାର ପରିଶ୍ରାମ ଏପରି ଦୁଃଖଜନକ ସେଥି ପ୍ରତି ଅସକ୍ତ ହେବା ମାନବଜାତିର ପାଷଣ୍ଡତାର ଲକ୍ଷଣ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଉକ୍ତି ପାଠ କଲେ ସହଜରେ ମୀମାଂସା କରି ହେବ—

“ଧ୍ୟାୟତୋ ବିଷୟାନ୍ ପୁଂସଃ, ସଙ୍ଗସ୍ତେଷୁ ପଜାୟତେ,
ସଙ୍ଗାତ୍ ସଜାୟତେ କାମଃ, କାମାତ୍ କୋଥୋଽଭିଜାୟତେ,
କୋଥାତ୍ ଭବତି ସନ୍ତୋଷଃ, ସନ୍ତୋହାତ୍ ସ୍ମୃତିବିଭ୍ରମଃ,
ସ୍ମୃତିଭ୍ରମାତ୍ ବୁଦ୍ଧିନାଶୋ, ବୁଦ୍ଧିନାଶାତ୍ ପ୍ରଣାଶ୍ୟତି ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ମନ ମଧ୍ୟରେ ବିଷୟବାସନା ପ୍ରବେଶ କଲେ ତତ୍ ପ୍ରତି ଅଟକି ଜନ୍ମେ, ତତ୍ପରେ ବିଷୟ ପ୍ରାପ୍ତିପାଇଁ ଇଚ୍ଛା ଅତି ବଳବତ୍ ହୁଏ । ଅଭିଳାଷ ସଫଳ ନ ହେଲେ କୋଥର ଉଦ୍ରେକ ହୁଏ । କୋଥଦ୍ୱାରା ମୋହ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ସ୍ମୃତି ଶକ୍ତିକୁ ବିନାଶ କରେ । ସ୍ମୃତି ଲୋପ ହେବାରୁ ବୁଦ୍ଧି ଅର୍ଥାତ୍ ଚେତନା ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ପରିଶେଷରେ ବିନାଶ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ବିଷୟର ପରିଶ୍ରାମ କପରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାହା ସହଜରେ ଅନୁମେୟ । ମନୁଷ୍ୟ ବିଷୟ ପ୍ରାପ୍ତିରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅତୁର ହୋଇ ଦୟାବୃତ୍ତି, ବହୁପରିକାରର ଉଚ୍ଛେଦ ସାଧନ ଓ ପ୍ରବଞ୍ଚନା ପ୍ରଭୃତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନୀତି ବ୍ୟବସାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ଲବମାତ୍ର କୁଣ୍ଠିତ ହେଉ ନାହିଁ । ଫଳତଃ

ବହୁ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଅଛି କେହି ଅବା
 ଅପଣାର ସ୍ବଜନ ପ୍ରଭୃତିକୁ ଛାଡ଼ି ଯାବଜ୍ଞୀବନ ନିବାସିତ
 ହେଉଅଛି, କେହି ଅବା ନିଜର ଦୁର୍ଦ୍ଦିର ଜୀବନକୁ ବିଷକର୍ମ
 କରୁଅଛି ଇତ୍ୟାଦି । ବିଷୟ ଉପୁମାନଙ୍କର ଲାଳାସୁଳୀ । ସେମାନେ
 ବିଷୟ ସାହାଯ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଲକ୍ଷ୍ୟରୂପେ କରୁଅଛନ୍ତି ।
 ବିଷୟ ପରି ମାରାତ୍ମକ ପଦାର୍ଥ ଅଟେ ଦ୍ବିତୀୟ ନାହିଁ । ଏହାବୋଲି
 ଯେ ବିଷୟ ଭୋଗ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ତାହା ମୁଁ କହୁନାହିଁ ।
 ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଆଦର ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉ-
 ଅଛି । ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶ ନୃପତିମାନଙ୍କର ବିବରଣ ଯାଂ କଲେ ଦେଖା-
 ଯାଏ ସେମାନେ ରାଜସିଂହ, ସେମାନଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ସାଧୁ ନରପତି
 ଜଗତରେ ଅତି ବିରଳ । ତଥାପି ସେମାନେ ବିଷୟଭୋଗ
 କରୁଥିଲେ । ରଘୁବଂଶରୁ ଜଣାଯାଏ ସେମାନଙ୍କର ବଧ—
 “ଯୌବନେ ବିଷପୈଷିଣାଂ” ଅର୍ଥାତ୍ ଯୌବନ ସମୟରେ
 ସେମାନେ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ
 ବିଷୟ ଭୋଗରେ କିଛି ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି । ସେମାନ-
 ଙ୍କର ବିଷୟ ଭୋଗ ପାଖେ ପାଖେ ଏ ଉକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଅଛି;
 “ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟେ ମୁନିବୃତ୍ତୀନାଂ” ଅର୍ଥାତ୍ ବୃଦ୍ଧ ବୟସରେ ସ୍ବତ-
 ପରିତ୍ୟାଗ କରି ବିଜନ ବନରେ ବୃଷିଜୀବନ ଅବଲମ୍ବନ
 କରୁଥିଲେ । ଏଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ, ସେମାନଙ୍କର ବିଷୟ ଭୋଗ
 ଅତି ସୀମାବଦ୍ଧ । ସେମାନେ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଅତି ଆସକ୍ତ ନ ଥିଲେ ।
 ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ଜିନିଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆସକ୍ତ ହୁଏ ତାହାକୁ
 ନିଜେ ନିଜେ ବିଷକର୍ମ କରବା ନିତ୍ୟ ଅସମ୍ଭବ । ଯେବେ

ଅକସ୍ମାତ୍ ସେହି ପ୍ରାୟ ବସ୍ତୁକୁ କେହି ଅସ୍ପଷାତ୍ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ
କରେ, ତାହା ପ୍ରତି କପରି ହୋଧର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୁଏ, ତତ୍ପ୍ରାୟ
ଲୋକ କେହି ସେହିରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ, ତତ୍କାଳୀନ ଅବସ୍ଥା
ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଅନୁଭବ କରୁଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟବତୀ ସଜା-
ମାନେ ସେପରି ତନ୍ମୟ ହୋଇ ବସ୍ତୁ ଶ୍ରେୟ ନ ଥିଲେ ।
ଶ୍ରେୟ ଦୁଇ ପ୍ରକାର । ପ୍ରଥମ—ଶ୍ରେୟ ବସ୍ତୁ ସଙ୍ଗେ ନିଜର
ଜୀବନକୁ ସଫତୋତ୍ସବରେ ମିଳାଇ ଅସଞ୍ଜନସ୍ଥାନ ହୋଇ
ତାହାକୁ ଶ୍ରେୟ କରିବା । ଦ୍ୱିତୀୟ—ତାହାର ଠିକ୍
ବିପକ୍ଷତ । ଶ୍ରେୟ ବସ୍ତୁରୁ ପୃଥକ୍ ଭାବରେ ରହି ବିବେକକୁ
ଅଗ୍ରସର କରି ତାହାକୁ ଶ୍ରେୟ କରିବା । ଉତ୍ତମିତ ନୃପତିଶା
ଶେଷୋକ୍ତ ନିୟମରେ ବସ୍ତୁ ଶ୍ରେୟଥିଲେ । ସେମାନେ ବସ୍ତୁ-
ାରୁ ପୃଥକ୍ ଭାବରେ ଥିବାରୁ ସମୟରେ ତାହାକୁ ବିସର୍ଜନ
କରି ଅନ୍ୟତ୍ର ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ । ଇଦାନନ୍ତନ ବସ୍ତୁ ଶ୍ରେୟ
ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାରର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଅମ୍ବେମାନେ ବସ୍ତୁ ସଙ୍ଗେ
ସଫତୋତ୍ସବରେ ଚିତ୍ତହତ । ବସ୍ତୁରୁ କଣିକାଏ ଗଲେ ନିଜ
ଶରୀରରୁ ରକ୍ତବନ୍ଧୁ ଗଲା ପରି ବୋଧ ହେଉଅଛି । ସେହି
ହେତୁରୁ ଶତ ଶତ ରୁଗ୍ଣ, ଅନ୍ଧ, ଦାନସ୍ଥାନ ଲୋକ ଦ୍ୱାର-
ଦେଶରେ ମର୍ମଭେଦା ଚିତ୍କାର କଲେ ମଧ୍ୟ ହୃଦୟ ତରଳି-
ନାହିଁ । କିଏ ସାହସ କରି ସ୍ୱହସ୍ତରେ ନିଜର ଦେହକୁ କାଟି
ରକ୍ତବନ୍ଧୁରୁ ମିଳେ ପକାଇବ ? ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ଭୂଲ୍ୟ ଶ୍ରେୟର
ପରିଣାମ ବିନାଶ ଏହା ନିଶ୍ଚିତ । ମଧୁପ ବିକଟ ପଦ୍ମଫୁଲର
ସୌରଭରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ତହିଁରେ ପ୍ରବେଶ କରେ, ତନ୍ତୁ

ସେ ଚନ୍ଦ୍ରଧର ମଧୁ ଲୋଭରେ ଏପରି ଭ୍ରାନ୍ତ ହୁଏ ଯେ, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜନସ୍ତନ ହୋଇ ଖାଉଁ ଖାଉଁ ଶେଷରେ କମଳ ମୁଦ୍ରା ହୁଏ । ମଧୁପ ମକରନ୍ଦ ଭୋଗର ଉଚିତ ଶାସ୍ତି ଭୋଗ ଭରେ । ଅମ୍ବ-ମାନଙ୍କର ପରିଣାମ ିକ୍ ସେହୁଠେ । ଦିନେ କୁସୁମ ମୁଦ୍ରା ହେବ, ବିଷୟ ଭୋଗ ସମାପ୍ତ ହେବ । ସେତେବେଳେ ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ିଲେ ସବୁ ଯତ୍ନ ବିଫଳ ହେବ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଦେଖିବ, କେବଳ ସେହୁ ମୁଦ୍ରା ପୁଷ୍ପ ପାଖୁଡ଼ା ବିଦ୍ୟମାନ । ଉଦ୍ଧାର ଲାଭର ଉପାୟାନ୍ତର ନ ଦେଖି କେବଳ ହାହାକାର କରିବାକୁ ଯେବ । ଶେଷରେ ଦୁର୍ଦ୍ଦିର ମାନବ ଜନ୍ମ ବିଫଳ ହେଲା ବୋଲି ଧକ ଗହର ଅନୁତାପ କରିବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ବିଷୟ ପ୍ରତି କାହିଁକି ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ମମତା ବଢ଼ୁଅଛି ଏବଂ ତାହାର ଅସାରତା ବୁଝିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଲଳସା ବଢ଼ୁନାହିଁ, ତାହାର କାରଣ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖୁଅଛୁଁ ଯେ, ସଂସାର ସଙ୍ଗେ ବିଷୟର ସମ୍ବନ୍ଧ ଅତି ଘନିଷ୍ଠ । ସଂସାର ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବନ୍ଧ ଯେତେ ଯେତେ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହେଉଥାଏ, ବିଷୟ ପ୍ରତି ମମତା ସେହୁ ପରିମାଣରେ ବଢ଼ୁଥାଏ । ସଂସାର ସମ୍ବନ୍ଧ ଶିଥିଳ ହେଲେ ବିଷୟଲଳସା ନିଜେ ନିଜେ କମିଯିବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସଂସାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ଅଲୋଚନା କରାଯାଉ । ସମ୍ପ୍ରତି ସର୍ବତ୍ର ସଂସାର ପ୍ରତି ଅସବ୍ୟ ଅସକ୍ତି ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉଅଛି । ସଂସାର ଯାହା ନିବିଡ଼ରେ ଚଳାଇବାପାଇଁ ଲୋକେ ନାନାପ୍ରକାର ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କଲେହେଁ ସଫଳା ଅକ୍ଷୁ । ଲୋକେ ବହୁ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରି ବିଚଳ ଚତୁଷ୍ପଦ

ପାସାଦରେ ବହୁ ଅମୋଦ ଛେଇ କଲେ ମଧ୍ୟ ପାସାରିକ ଅଭବ
 ପୂରୁନାହିଁ ବୋଲି ନିରନ୍ତର କରୁଣୋକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛନ୍ତି ।
 ସେ ପସାରର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ କଣ ? କାହାପାଇଁ ମାନବ ଅନୁଶୋ-
 ଚିତ୍ରାକୁଳ ? ଅମୈମାନେ ବ୍ୟାକରଣ ନିୟମାନୁସାରେ ଦେଖୁ-
 ଅଛି ପସାର ସ୍ୱ ଧାତୁରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ । ସ୍ୱ ଧାତୁର ଅର୍ଥ ଚାଲିବା;
 ଯେ ଦବାସ୍ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବେଗରେ ଚାଲୁଅଛି, ତାହାକୁ ସଂସାର
 କହନ୍ତି । ପସାର କେତେବେଳେ ସ୍ଥିର ନୁହେଁ । ଅତି ଶ୍ରେ-
 ଣତରେ ଅନିଶ୍ଚିତ ଚାଲୁଅଛି । ମାନବ ସେହି ଗତିଶୀଳ ବସ୍ତୁକୁ
 ଅବଲମ୍ବନ କରି ନିଜେ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହେବାକୁ ସତତ ପ୍ରାଣପଣେ
 ଯତ୍ନ କରୁଅଛି । କି ତ୍ରାନ୍ତ ବୁଦ୍ଧି ! କେହି କେବେ ଧାର୍ଯ୍ୟସ୍ୱବା
 ବାସ୍ତବ ଶକ୍ତିକୁ ଧରି ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହୁ ପାରେ କି ? ବର୍ତ୍ତମାନ
 ପସାର କହଲେ ସମସ୍ତେ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ଯେ, ଶ୍ରୀ ପୁଣ ପ୍ରଭୃତି ନେଇ
 ଯେଉଁ ଗୁହ୍ୟମୟ କରାଯାଏ, ତାହାର ନାମ ପସାର । ଯଥାର୍ଥରେ
 ଗୁହ୍ୟସ୍ଥାପନକୁ ପସାର କହନ୍ତି । କେହି କେହି କେବଳ ଶ୍ରୀକୁ
 ମଧ୍ୟ ପସାର କହନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ବିପ୍ଳବ ହେଲେ ଲୋକେ କହନ୍ତି,
 ଯେ, ଅମୃତ ଲୋକର ପସାର ସରିଗଲା ଅର୍ଥାତ୍ ଗୁହ୍ୟସ୍ଥାପନ
 ଛାଡ଼ିଗଲା । ସଂସାର ଶବ୍ଦ ଏହିପରି ଭାବରେ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ହେଲେ
 ମଧ୍ୟ ଗୁହ୍ୟମୟ ସଂସାର ନାମରେ ଖ୍ୟାତ । ଲୋକେ କେବଳ
 ଶ୍ରୀ, ପୁଣ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱରେ ଜଳାଞ୍ଜଳ ଦେଇ
 ଅବାଟରେ ଚାଲିବାକୁ ଅହରହ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ତାହା
 ବିଷମ ତ୍ରମ । ଯେଉଁ ଶ୍ରୀ ପୁଣ ପ୍ରଭୃତିକୁ ନିଜର ବୋଲି ଭାବ
 ଲୋକେ ନିଜର ଜୀବନକୁ ସେମାନଙ୍କପାଇଁ ଉତ୍ସର୍ଗ

କରୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ କି ଯଥାର୍ଥରେ ଅପଣାର ? ସେମାନେ
 କି ମନୁଷ୍ୟକୁ ପ୍ରକୃତ ଶାନ୍ତି ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ? କାହିଁ ତାହା ତ
 ଦେଖାଯାଉନାହିଁ । ଯେବେ ସେମାନେ ନିଜର ହୋଇଥାନ୍ତେ,
 ଓ ସେମାନଙ୍କଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମତା ଖଟୁଥାନ୍ତା, ତେବେ
 ପୁଣି ନିଜ ଇଚ୍ଛାନୁରୂପ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ କାହିଁକି ?
 ସେମାନଙ୍କୁ ଅକାଳମୃତ୍ୟୁ ଓ ବ୍ୟାଧି ପ୍ରଭୃତିରୁ ରକ୍ଷା କରି ପାରନ୍ତେ
 ନାହିଁ କାହିଁକି ? ସ୍ତ୍ରୀର ଯୌବନକୁ ଶାଶ୍ୱତରୂପରେ ରଖି
 ଦେଇନାହିଁ କାହିଁକି ? ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଉଅଛି, ସମସ୍ତେ ଏକ
 ଅଦୃଶ୍ୟ ସମତାର ବନ୍ଧୀଭୂତ । କାହା ସଙ୍ଗେ କାହାର କିଛିମାତ୍ର
 ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଏପରି କି ନିଜ ଦେହରେ ମଧ୍ୟ ଅମୃତମାନଙ୍କର
 କିଛି ସମତା ନାହିଁ । ଦେହ ଯେବେ ନିଜର ହୋଇଥାନ୍ତା,
 ତେବେ ତାହାକୁ ଅଧିକ ବ୍ୟାଧି ପ୍ରଭୃତିରୁ ଦୂରରେ ରଖି ପାରନ୍ତେ
 ନାହିଁ କାହିଁକି ? ସବୁ ଭଲ ଭଲ ପଦାର୍ଥ । ସମସ୍ତେ ଭଲ ଭଲ
 ପଥରେ ଏକ ଅଜ୍ଞାତ ସେତକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣବେଶରେ ଗୁଲୁଅଛନ୍ତି ।
 କେହି କାହାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁ ନାହିଁ ଓ କରୁବ ନାହିଁ । କେତେ-
 ବେଳେ ଫେରି ଦୃଷ୍ଟି କର । ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରିବ ନାହିଁ ।
 ଭୃଷାର୍ଥ ମାନବ ଜଳକ୍ରମରେ ମରାଚକା ପଥରେ ଏକ
 ନିଃଶ୍ୱାସରେ ଧାଉଁଅଛି ସତ୍ୟ, ମାନବ ମରାଚକା କଦାପି ଦୃଢ଼ଗତ
 ହେବ ନାହିଁ କି ପିପାସା ଶାନ୍ତି ଦେବ ନାହିଁ । ଧାଇଁ ଧାଇଁ କଣ
 ତାକୁ ଶୁଣ ହେବ । ପରଶାମରେ ବିନାଶ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ସଂସାରର
 ଏହି ରହସ୍ୟକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ଧରମହଂସ ଶଙ୍କର କହୁଅଛନ୍ତି,
 “ସଂସାରୋଽସ୍ମନଂଗବ ବିଚିତ୍ରଃ” ଏହି ସଂସାର ଅତି ବିଚିତ୍ର । ସଂସାର-

ଲଳା ଭବମରୁପେ ବୁଝିବା ଅତି ଅସାଧ୍ୟ । ସଂସାରର ଗନ୍ତେୟକ
ବସୁକୁ ପୃଥକ୍ ବୋଲି ମନେ କରି ଅନାସକ୍ତ ଭାବରେ
ସ୍ବକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରିବା ମାନବ ସମାଜର ଅବଶ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ଲୋକେ ସଂସାରରେ ବହୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟା ଶ୍ରେଣି ଶ୍ରେଣି ଝଟାଣି
ହୋଇ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି, ସଂସାର କେବଳ ଦୁଃଖ ଓ
ଅଶାନ୍ତିର ଭଣ୍ଡାର । ସେଥିରେ ସୁଖର ଚିହ୍ନମାତ୍ର ନାହିଁ । ଯାହା
ଅଛି ସେ କେବଳ ସୁଖାଭାସ ମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ଗାଈଅଛନ୍ତି

“ଏ ସଂସାରେ ନାହିଁ ସୁଖ ଶାନ୍ତି,

ଅନ୍ଧକାର ଦେଖି ରୋଷ ଲୋଭ ମୋହ ଅସନ୍ତୋଷ,

ଦୁଃଖ ଉପକୁଳ ଘୋର ଅନର୍ଥ ଘଟାନ୍ତି;

ପାପର ଶାନ୍ତିଶାବର୍ତ୍ତେ ନରେ ନିଷେପନ୍ତି ।”

ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଏଠାରୁ ଚଞ୍ଚଳ ଗୁଣ ଯିବା ଭଲ, ରହିବା କେବଳ
ଦୁଃଖର ଫଳ । ଯେଉଁ ଲୋକେ ଏପରି ମତ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି,
ସେମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭ୍ରମାଧୀନ । ସେମାନେ ଯେବେ ଉଚିତ-
ନିୟମରେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରିବେ ଓ କବିଙ୍କର ଲେଖା-
ନୁସାରେ ଦୁଃଖ ଉପକୁଳକୁ ବର୍ଣ୍ଣାଭୂତ କରିବେ, ତେବେ ବୁଝିବେ
ସଂସାରରେ ସୁଖ ଅଛି କି ନାହିଁ । ବ୍ୟାତୀ ପ୍ରତି ସ୍ଥାନରେ
ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ଜନସମାଜ ରଖିଅଛନ୍ତି । ଅଳ୍ପ ଜଳ ପ୍ରଭୃତିରେ
ଜୀବନ ରଖିବାର ଶ୍ଯମତା ଅଛି ଓ ଜୀବନ ନାଶ କରିବାର
ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଅଛି । ନିର୍ଜନ ଅରଣ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି ଓ ଅଶାନ୍ତି ଦୁଇ
ଜନିଷ୍ଠ ଅଛି । ସେହିପରି ସଂସାରରେ ମଧ୍ୟ ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖ ଦୁଇ
ଜନ୍ମିତ ଅଛି, ଶ୍ରେଷ୍ଠ କରିବା ପାଠ ଅବଶ୍ୟକ । କେବଳ
ହାହାକାର କରି ବ୍ୟାକୁଳ ହେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ସଂସାରରେ

ଗୁଣପ୍ରାପ୍ତି ଅତି କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ । ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ କମ୍ପା
 ଯେ କୌଣସି ଭାବରେ ସୁଖ ମିଳି ପାରେ ନାହିଁ । ଦୁଃଖ ଭାବ
 ଅଧିକ ଓ ସୁଖର ଦେଖି ଲୋକେ ମନେ କରନ୍ତି ସଂସାର
 କେବଳ ଦୁଃଖର ନିଳୟ ଅଟେ, ମାତ୍ର ତାହା ନୁହେଁ । ନିର୍ଜନ
 ବନରୁ ଶାନ୍ତିଟିକୁ ବାଛି ନେବାପାଇଁ ଯେପରି କଠୋର
 ସାଧନା ଅବଶ୍ୟକ, ସେହିପରି ସଂସାରରୁ ସୁଖ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ
 ସାଧନାର ପ୍ରୟୋଜନ । ଗୁଡ଼ିଏ ଚିନିକୁ ନିତାନ୍ତି ଷ୍ଟ୍ରା ବାଲିରେ
 ମିଶାଇ ତଳେ ପକାଇ ଦେଲେ କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଦେଖାଯାଏ
 ଯେ, ପିମ୍ପୁଡ଼ମାନେ ସେଥିରୁ ଚିନି ଡକ ବାଛି ନେଇ ବାଲିକୁ
 ପୃଥକ୍ କରି ଦିଅନ୍ତି । ସେହିପରି ସଂସାରରେ ଦୁଃଖ ମିଶା ସୁଖ
 ମଧ୍ୟରୁ ମନୁଷ୍ୟ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଦୁଃଖକୁ ପୃଥକ୍ କରି ଗୁଣକୁ
 ବାଛି ନେବା ଉଚିତ । ସେ ଶକ୍ତି ଲାଭ କରିବାପାଇଁ
 ଗୋଟିଏ ପଦ୍ମା ଅଛି । ସେ ପଦ୍ମାକୁ ଛୁଡ଼ିଲେ ପଞ୍ଚକ
 କେତେବେଳେ ସୁଖ ପାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯାହାକୁ
 ସୁଖ ବୋଲି ଭାବି ତହିଁରେ ଅସକ୍ତ ହେବ, ତାହାକୁ
 ପରଶାମରେ ଗୁଡ଼ିକ, ସେ ବନ୍ଧୁ-ଭୁଷଣ-ବିମଣ୍ଡିତ ଘୋର ଦୁଃଖ ।
 କେବଳ ଜଗନ୍ନାଥରଙ୍କାରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହେବା
 ସୁଖଲଭର ପ୍ରକୃତ ପଦ୍ମା । ସଂସାରକୁ ପୃଥକ୍ ଜିନିଷ
 ବୋଲି ଭାବି ତାହା ପାଇଁ ଯେଉଁ କର୍ମମାନ କରାଯାଉଅଛି,
 ତାହା ସବୁ ଜଗନ୍ନାଥରଙ୍କାରେ ସମର୍ପଣ କରିବା ଉଚିତ ।
 କାରଣ ସେହି ଜଗନ୍ନାଥର ଜଗତର ମୂଳ ହେବୁ । ତାଙ୍କର
 ଦ୍ୱାରା ଜୀବର ଜୀବନ୍ତ ଓ ମାନବର ମାନବକୁ ରହିଅଛି । ଯେଉଁ

ଦିନ ସେହି ଦିବ୍ୟ ତେଜ ଶରୀରରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେବ, ସେହି
ଦିନ ସମସ୍ତେ ଧରଣୀର ଧୂଳରେ ମିଶିଯିବେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ
ମୃତ୍ୟୁ ସେହି ମୂଳ ଜନସକୁ ଦୃଢ଼ରୂପେ ଧରିବା ସୁଖଲାଭର
ପ୍ରକୃତ ପଦ୍ଧା । ତାହା ହେଲେ ଦୁଃଖ ନିଜେ ନିଜେ ପୃଥକ୍
ହୋଇଯିବ । ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏହି ମର୍ମରେ ପ୍ରବୁର
କରିଅଛନ୍ତି ।—

“ଯତ୍ କରୋଷି ଯଦଗ୍ରାସି ଯତ୍ କୁହୋଷି ଦଦାସି ଯତ୍,
ଯତ୍ ତପସ୍ୟସି କେନ୍ନେୟ ଧର୍ମ କୁରୁଷ୍ଠ ମଦର୍ପଣ ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ହେ ଅଜ୍ଞାନ ଭୁମ୍ଭେ ତପସ୍ୟା, ଦାନ, ହୋମ, ଭୋଜନ
ପ୍ରଭୃତି ଯେଉଁ କର୍ମ କରୁଅଛ, ତାହା ସମସ୍ତ ଅମୃତରେ ଅର୍ପଣ
କର । ମନୁଷ୍ୟର ନିଜର କିଛି କର୍ତ୍ତୃତ୍ଵ ନାହିଁ । ସେ ଗୋଟିଏ
ଯନ୍ତ୍ର ମାତ୍ର । ଯନ୍ତ୍ରୀ ଉପସ୍ଥିତ ନ ରହଲେ କଦାପି ଯନ୍ତ୍ର ଚଳିବ
ନାହିଁ । ଜୀବମାତ୍ରେ ଟ୍ରେନର ଇଞ୍ଜିନ୍ ସଦୃଶ । ଚାଳକ ଅଭାବରେ
ଇଞ୍ଜିନ୍ ଘଡ଼ ଘଡ଼ ନଷ୍ଟ ହେବ । ଯେଉଁ ଦିନ ମାନବ ନିଜର
କର୍ତ୍ତୃତ୍ଵାଭିମାନ ବର୍ଜନ କରି ପ୍ରକୃତ କର୍ତ୍ତାକୁ ଚିହ୍ନିବ ଓ
ସଂସାର ଗ୍ରହଣ ତାଙ୍କର କରୁଣା ବୋଲି ସ୍ଥିର କରି ଏକନିଷ୍ଠ-
ଭାବରେ ସମସ୍ତ ସାଂସାରିକ କର୍ମ ତାଙ୍କଠାରେ ସମର୍ପଣ କରିବ,
ସେହି ଦିନ ତାହାର ସଂସାର ଅସୁବ ସୁଖର ବାସଭୂମି ହେବ
ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କେନ୍ଦ୍ର ଯେବେ ପ୍ରକୃତ ଘଅରେ ତାଲିବାକୁ
କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରି ସଂସାର ଯନ୍ତ୍ରଣାକୁ ତର ଅସୁବଦ୍ଧତା କରି,
ତେବେ ସେ ଭାବବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ଯେ ସଂସାର ଜଞ୍ଜାଳରୁ
ମୁକ୍ତି ଲାଭ କଲା । ସେ ଅଚିତ୍ତଦ୍ରବ୍ୟରେ ସଂସାର-ସୁନ୍ଦରେ

ଅବକ ହେଲା । ସେ ପୁନରପି ମାୟା ଚକ୍ଷୁରେ ଘୁରି ସଂସାରକୁ
ଦେଖିଅସି ପୁନରପି ଦହଗଞ୍ଜ ହେବ । ସେମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା
ପରମହଂସ ଶଙ୍କର କହୁଅଛନ୍ତି,—

“ସାବଦ୍‌ଜନନଂ ତାବନ୍ ମରଣଂ,

ତାବଦ୍ ଜନନୀ ଜଠରେ ଶୟନଂ ।”

ଜନ୍ମହେଲେ ମରଣ ନିଶ୍ଚିତ ଓ ପୁନରପି ଜନ୍ମ ମଧ୍ୟ ନିଶ୍ଚିତ । ଯେବେ
ମାୟାଜାଲକୁ ଅଚକ୍ଷୁ କରବାକୁ ଅଭିଳାଷ ହୁଏ, ତେବେ
ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପଥରେ ଚାଲି ସଂସାରରୁ ମୁକ୍ତ ଅର୍ଜନ କରବାକୁ
ହେବ । ମାନବ ଯେତେ ଦିନ ସଂସାରରୁ ମୁକ୍ତ ଅର୍ଜିବାର କ୍ଷମା
ପାଇନାହିଁ, ସେତେ ଦିନ ସେ ମାୟାଜାଲର ଛତ୍ରକୁ କଦାପି
ଠିକ୍ କରି ପାରବ ନାହିଁ । ଛତ୍ର ନ ପାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି
ଜାଲ ମଧ୍ୟରେ ଘୁରୁଥିବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଅତି ପ୍ରାଚୀନକାଳରୁ ମହାତ୍ମାମାନେ ସଂସାରକୁ ସମୁଦ୍ର
ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରି ଅଛନ୍ତି । ଯଥାର୍ଥରେ ସଂସାର ସମୁଦ୍ର ପରି
ଅତି ଭୀଷଣ । ଲୋକ ଅନନ୍ତ ଜଳଧର ବିବରଣ ନ ଜାଣି ଓ
ପୋତ ଚାଲିନାହିଁ କ୍ଷମତା ଉତ୍ତମ ଅପୂର୍ବ ନ କରି ହଠାତ୍
ତହିଁରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଯେପରି ମରଣ ନିଶ୍ଚିତ, ସେହିପରି
ସଂସାରରୁ ନାନାବିଧ କୌଶଳ ଶିକ୍ଷା ନ କରି ସଂସାରରେ ସହସ୍ରା
ପ୍ରବେଶ କଲେ ଅପଦ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ସଂସାରରେ ପ୍ରବେଶ
କରିବାପାଇଁ ତତ୍ତ୍ୱବିଷୟକ ବହୁଶିକ୍ଷା ଆବଶ୍ୟକ । କେବଳ
କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ବୈଷୟିକ ଜ୍ଞାନ ଉପାର୍ଜନ କରି ସଂସାରରେ
ପ୍ରବେଶ କରିବା ଅବିଚାରକତାର ଲକ୍ଷଣ । ସଂସାରରେ ପ୍ରବେଶ

କରିବା ଅଗରୁ ତାହାକୁ ଶାନ୍ତମତ କଲିବା ଉଚିତ । ତହିଁରେ
 କେଉଁ କେଉଁ ସ୍ଥାନ ଅପଦସମ୍ବଳ ଓ କେଉଁ ପଥ କଞ୍ଚକମୟ
 ଓ ଅତି ଦୁଃଖପ୍ରଦ, ତାହା ସବୁ ଜାଣିବା ଅବଶ୍ୟକ । ସର୍ବାଦୌ
 ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ମନକୁ ଉତ୍ତମ ସଂଯତ କରିବା ବିଧେୟ ।
 ତାହା ନ କରି ହଠାତ୍ ସଂସାର ମଧ୍ୟରେ ପଶିଗଲେ ନିତ୍ୟ
 ଦୁଃଖ ଶୋକ ଭୋଗେ ଭୋଗେ ହାହାକାର କରୁଥିବ ଓ ପଦେ
 ପଦେ ବିପନ୍ନ ହୋଇ ଜନ୍ମକୁ ଅସାର ବୋଲି ସ୍ଥିର କରି
 ବିଧାତାଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ସୃଷ୍ଟିରେ ଦୋଷାସେପ କରିବାକୁ
 ବାଧ୍ୟ ହେବ । ସଂସାରରେ ପଶିବାର ପଥ ଅତି ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ, ଲୋକେ
 ତାକୁ ସେପରି ସୁଲମ୍ଭ ବୋଲି ମନେ କରି ସହଜରେ ପଶିଯାଇ
 ଅଛନ୍ତି, ତାହାର ଫଳରେ ଅହରହ ବହୁ ଯାତନା ଭୋଗ କରି
 ହତାଶ ହୃଦୟରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଅଛନ୍ତି । ସଂସାରକୁ ଅତି
 କ୍ଳେଶଦ ମନେ କରି କେହି କେହି ଭାବନ୍ତି, ସଂସାରରେ
 ପଶିବା ଅପେକ୍ଷା ତାହାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ବନରେ ବାସ
 କରିବା ସର୍ବଥା ଶ୍ରେୟସ୍କର । ଗୋଳମାଳକୁ ଗଲେ ବୁଦ୍ଧ
 ବାଉଳା ହୋଇଯିବ । କିନ୍ତୁ ମହାସ୍ୱାମୀନେ କହୁଅଛନ୍ତି ସଂସାର
 ସବୁ ପ୍ରକାର ଶିକାର ସ୍ଥଳ ଅଟେ । ତାହା କଦାପି ବର୍ଜ୍ୟମ୍ବୁ
 ନୁହେଁ । ସଂସାର କେବଳ ପିଣ୍ଡାତ, ଭୂତ, ପ୍ରେତ
 ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ବାସ ଭୂମି ନୁହେଁ । ସର୍ବଦା ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ଜଗଦୀଶ୍ୱର
 ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛନ୍ତି । କେବଳ ବନକୁ ଗଲେ ଯେ ଶାନ୍ତି ଲାଭ
 ହେବ ତାହା କଦାପି ନୁହେଁ । ସଂସାର ପରିତ୍ୟାଗ କଲେହେଁ
 ଶରୀରସ୍ଥ ଉପବର୍ଗକୁ ଛାଡ଼ିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ଶରୀରରେ

ରପୁମାନଙ୍କର ଅଧ୍ୟବତ୍ୟ ସ୍ୱା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ କୁଣ୍ଡାଦି ଶାନ୍ତ
ପାଇଁ ନ ପାରେ । ସର୍ବାଦୌ ରପୁମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିବା
ଉଚିତ । ରପୁମାନେ ବର୍ଣ୍ଣଭୂତ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟ ସଂସାରରେ
ମଧ୍ୟ ନିର୍ମଳ ଅନନ୍ତ ଉପଭୋଗ କରିବେ, ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ ।
ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏହି ମର୍ମରେ କହୁଅଛନ୍ତି ।—

“ହିବ୍ୟଂ ନରକସ୍ୟେଦଂ ଦ୍ୱାରଂ ନାଶନମାସୁନଃ,

କାମଃ କ୍ରୋଧ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋଭ ସ୍ତ୍ରୀସ୍ତ୍ରୀଦେତତ୍ତ୍ୱୟଂ ତ୍ୟଜେତ୍”
ଅର୍ଥାତ୍ କାମ କ୍ରୋଧ ଓ ଲୋଭ ଏହି ତିନି ପ୍ରବଳ ରପୁ ନିଜର
ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ଓ ନରକର ଦ୍ୱାର । ପ୍ରଥମତଃ ଏମାନଙ୍କୁ ଦମନ
କରିବା ଉଚିତ । ଅହର ମଧ୍ୟ ଲୋକେ ଭାବନ୍ତି ସଂସାର ସମ୍ବନ୍ଧ
କେବଳ ଇହଲୋକ ପାଇଁ । ପରଲୋକରେ ତାହା ନିଷ୍ଠୁର
ବିରୂପ ହେବ । କାରଣ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁଅ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତେ ଭଲ ଭଲ
ପଥରେ ଚାଲୁଅଛନ୍ତି । ଯୁତରଂ ଭଲ ଭଲ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିବା
ସ୍ୱଭାବକ । ଯୁତରଂ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ କାହା ସଙ୍ଗେ କାହାର ମେଳ
ହେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ଅନିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ କଦାପି
ବାହ୍ୟମୟ ନୁହେଁ । ଏପରି କଲ୍ୟାଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସଙ୍ଗତ । ଅମୈମାନେ
ପ୍ରତ୍ୟହ ଦେଖୁଅଛୁଁ, ଆକାଶରେ ବଶିଷ୍ଠ ତାର ପାଖେ ପାଖେ
ଅରୁଣ ଚନ୍ଦ୍ରମାନ । ପୁରାଣରେ ପଢୁଅଛୁଁ, ସତ୍ୟବାନ୍, ସାବିତ୍ରୀ
ଓ ଅଜ୍ଞ, ଇନ୍ଦ୍ରମଣି ସମ୍ବନ୍ଧ କେତେବେଳେ ପୃଥକ ହୋଇନାହିଁ ।
ସେମାନେ ସଂସାର ସମ୍ବନ୍ଧ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ କଲେ କିପରି ? ମନୁଷ୍ୟ
ନିଜର ସଂସାର ସମ୍ବନ୍ଧ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଦୃଢ଼ୀଭୂତ କରିପାରେ ।
ଯେବେ ଗୁହରେ ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗକୁ ପାଳନ କରି ସବଦା ସ୍ଥମ୍ଭୀର

ଅନୁବର୍ତ୍ତିତା ହୁଏ, ପୁଣି ସୁପୁରର ଗୁଣଗଣି ଅର୍ଜନ କରି ପିତା ମାତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ହୁଏ ଓ ପିତା ମଧ୍ୟ ସଂସାରିକ ସମସ୍ତ କର୍ମ ଜଗଦାଶ୍ୱରଙ୍କ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ସମର୍ପଣ କରି ଭକ୍ତିପରାୟଣ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ସଂସାର ସମ୍ବନ୍ଧ କେତେବେଳେ ବିରୂପ ହେବ ନାହିଁ । ବିଧାତା ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅଭ୍ୟୁତ ସମତା ଦେଇଅଛନ୍ତି । କେହି ସେ-ଶକ୍ତିକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟ ନେଇଅଛି, କେହି ସେ-ଶକ୍ତିର ଅକୁରକୁ ନାଶ କରି ରୂପାନ୍ତର ଧାରଣ କରୁଅଛି । ଏହା ବୋଲି ସଂସାରକୁ ଦୃଶା କରିବା କଦାପି ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ଅନ୍ୟମାନେ ପ୍ରାଚୀନ ମନାସୀମାନଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନରତ ବିବରଣକୁ ଆଲୋଚନା କରି ଗୁଞ୍ଜ ପାରୁଅଛୁ ଓ ଅନୁରକ ମଧ୍ୟ କରୁଅଛୁ ଯେ ସଂସାର ବାସ୍ତବ୍ୟଶକ୍ତିରୁ ଦୂରତର ବେଗରେ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଭାବରେ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଧାର୍ଯ୍ୟ ଅଛି । ସେ କାହାରିକୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁ ନାହିଁ କିମ୍ବା ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଉ ନାହିଁ । ବିଷୟ ସେହି ଚଳିଷ୍ଠ ସଂସାର ସଙ୍ଗେ ଅତି ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଅବଦ୍ଧ । ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ କୌଣସି ଚଳିଷ୍ଠ ପଦାର୍ଥ ସଙ୍ଗେ ବନ୍ଧା ହେବ, ସେ ମଧ୍ୟ ତଦନୁରୂପ ବେଗରେ ଚଳିବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ବିଷୟ ଓ ସଂସାର ଦୁହେଁ ଯାକ ତଥ୍ୟ ଏହା ନିଶ୍ଚିତ । ମାନବ ଏହି ଦୁଇ ତଥ୍ୟ ପଦାର୍ଥକୁ ଦୃଢ଼ରୂପେ ଧରି ମନେ କରୁଅଛି ଗୁଁ ଅତି ଅଟଳ । ମୋତେ ଅନୋଳିତ କରିବାକୁ ସ୍ୱୟଂ ବିଧାତା ମଧ୍ୟ ପରାହ୍ନ ହେବେ । କି ବିଷୟ ଭ୍ରମ ! କି ଅବବେକିତା ! ଯେ ନିତ୍ୟ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତଭାବରେ ଚାଲୁଅଛି

ନାହାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି କେହି କେବେ ଅନନ୍ତାବସ୍ଥାରେ
 କରିପାରେ ? ନିଶ୍ଚଳଭାବରେ ଧରଣୀରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ
 ହୋଇପାରେ ? ବିଷୟସାହାଯ୍ୟ, ଯୋଗ୍ୟପୁରମାନଙ୍କର
 ସାହାଯ୍ୟ କିମ୍ବା ପ୍ରବଳ—ବନ୍ଧୁଗଣଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ କୌଣସି
 କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲୋଡ଼ା ହେବ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି କୌରବ
 ପକ୍ଷକୁ ଶ୍ଯାୟ, ଦ୍ରୋଣ ପ୍ରଭୃତି ମହାରଥବର୍ଗ ଓ ସସାଗର ଧରଣ
 ବିଷୟ ସକଳ ଯସୁଗୋଷ୍ଠି ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଫଳତଃ
 କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ନିର୍ମୂଳ ହେଲା । କେହି ରଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଲେ
 ନାହିଁ । ହେ ମାନବ ! ଅତୀତକାଳରେ ଗୁଲୁଥିବା ସେହି ବିଷୟ
 ଓ ସଂସାର ସଙ୍ଗେ ବନ୍ଧା ହୋଇ ଅପ୍ରାକୃତିକଭାବରେ ଧାଇଁ
 ଧାଇଁ ବେଦନ୍ତ ହେବ, ପରଶେଷରେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ
 ଧୂଳି, ସେ ସ୍ଥାନ କେବଳ ଦୁଃଖ, ଶୋକ ଓ ଶେଷ ପ୍ରଭୃତିର
 ଭଣ୍ଡାର । ସେଠାରେ ସୁଖର ଚିହ୍ନ ନାହିଁ, ଅନନ୍ଦର ସମ୍ଭାବନା
 ନାହିଁ । ଯେବେ ବିମଳ ଅନନ୍ଦ ଭୋଗ କରିବାକୁ ଅଭିଳାଷ
 ହୁଏ, ତେବେ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଚଳିଥିବା ପଦାର୍ଥ ପ୍ରତି ଆତ୍ମା କମ୍
 କରି ନିଶ୍ଚଳବସ୍ତୁକୁ ଅବଲମ୍ବନ କର । ତେବେ ଧରଣୀ-
 ସ୍ତରରେ ସ୍ଥିରଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରି
 ଧାରିବ । ଜଗତରେ ନିଶ୍ଚଳବସ୍ତୁ କିଏ ତାହା ଜାଣିବା ଉଚିତ ।
 ଜଗତ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତି ପଦାର୍ଥ ତତ୍ତ୍ୱ । ଯେ ଜଗତରୁ
 ବହୁତ ସେହି କେବଳ ନିଶ୍ଚଳ । ଯେ ଜଗତର ଉତ୍ସର,
 ଯେ ବାସକର ସଦୃଶ ଲାଳା ଦେଖାଇବାପାଇଁ ଜଗତକୁ
 ଅନୁଷ୍ଠାନ ସିଂସ୍ତକରେ ଦଉଡ଼ାଇ ରୁପାନ୍ତରିତ କରୁଅଛନ୍ତି,

ସେହି ନିତ୍ୟ ନିଶ୍ଚଳ । ହେ ମାନବ ! ତାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି
 ତେବେ ସ୍ଥିର ହେବ । ଏଣେ ତଳଷ୍ଟୁ ପଦାର୍ଥକୁ ଦୃଢ଼-
 ଭାବରେ ହାତରେ ଧରି ନିଶ୍ଚଳ ପଦାର୍ଥକୁ ଅନ୍ୟ ହାତ
 ବଢ଼ାଇଲେ କଦାପି ଧରି ପାରିବ ନାହିଁ । କାରଣ ତୁମ୍ଭେ ମଧ୍ୟ
 ସେ ପଦାର୍ଥ ସଙ୍ଗେ ଧାଇଁ ଧାଇଁ ଦୁଃଖମୟ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଚାଲୁଥିବ ।
 ସୁତରାଂ ନିତ୍ୟ ଅନନ୍ଦମୟ ଧାମରେ ବିଦ୍ୟମାନ ସେହି ନିଶ୍ଚଳ
 ପଦାର୍ଥ ବହୁଦୂରରେ ରହିଯିବ । ତଳଷ୍ଟୁ ପଦାର୍ଥରୁ ହାତକୁ
 ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ କାଢ଼ିନିଅ, ଦୁଇ ହାତକୁ ନିଶ୍ଚଳ ପଦାର୍ଥ
 ଆଡ଼କୁ ପ୍ରସାରିତ କରି, ତେବେ ସହଜରେ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ
 ହେବ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ମନେ ହୋଇପାରେ ସମସ୍ତେ ଯେବେ
 ଏପରି ହେବେ, ତେବେ ବିଧାତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ରକ୍ଷା କେବ
 କପରି ? ଅମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀୟ ରାଜାମାନେ ଓ
 ରାଜାଙ୍କ ଜନକ ପ୍ରଭୃତି ଅନେକ ରାଜପୁରୁଷ ଯଥାସମୟରେ
 ବିଷୟ ଭୋଗ କରୁଥିଲେ ଓ ସମ୍ଭାର ସଙ୍ଗେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ
 ପୁତ୍ର କନ୍ୟା ଉତ୍ପାଦନ କରୁଥିଲେ, ତଥାପି ନିଶ୍ଚଳ ପଦାର୍ଥକୁ
 ଦୃଢ଼ରୂପେ ଧରିଥିଲେ । ସୁତରାଂ ସେମାନେ ଅମୃତମାନଙ୍କପାଇଁ
 ଉଦାହରଣ ପୁରୁଷ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସଦୃଶ ନିଶ୍ଚଳ
 ଓ ଅନାସକ୍ତଭାବରେ ବିଷୟ ଓ ସଂସାରକୁ ଭୋଗ କରିବା
 ଉଚିତ । ସେହି ମନ୍ତ୍ରରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରଭୁର କରଅଛନ୍ତି,
 “ଅନାସକ୍ତଃ କାର୍ଯ୍ୟଂ କର୍ତ୍ତ୍ତ୍ବ ସମାଚର” ଅର୍ଥାତ୍ ଅସକ୍ତ ନ
 ରଖି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରତିପାଳନ କରି । ସମାଗ୍ର ହୁଅ, ବିଷୟ
 ଭୋଗ କରି କିଛି ସତ ନାହିଁ । ସମ୍ଭାର ଧର୍ମ ଅତି ଉଚିତ ।

ରାଜସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଶ୍ରମ ଅଛ ନାହିଁ । ନିଷାମ ଓ ନିର୍ଜମ-
ଭାବରେ ସବୁ ଭୋଗ କର । ଯେପରି ସମୟରେ ସବୁ ପରିତ୍ୟାଗ
କଲେ କର୍ମ । ଦେବାତ୍ କିଛି ବସ୍ତୁ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ମନରେ
ଲବମାତ୍ର ଦୁଃଖ ଓ ଶୋକର ସଂସାର ନ ହୁଏ । ସ୍ୱାଧୀନର ସବୁ
କାର୍ଯ୍ୟ କର, ମାତ୍ର ମନକୁ ସ୍ୱାଧୀନର ଉତ୍ସରକ୍ଷା ଉପରେ ରଖିଥାଅ ।
ସ୍ୱାଧୀନ ଓ ବିଷୟ ଅତି ଅନିତ୍ୟ । ତାହାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କର,
କେବେହେଁ ମାନବ ଜନ୍ମ ସଫଳ କରି ହେବନାହିଁ । ସେହି
ଏକମାତ୍ର ନିଶ୍ଚଳ ପଦାର୍ଥକୁ ଏକନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ଅବଲମ୍ବନ କର,
ତାହାହେଲେ କୃତାର୍ଥ ହେବ, ଧନ୍ୟ ହେବ ଓ ଦୁର୍ବର
ମାନବଜନ୍ମ ସାର୍ଥକ ହେବ । “ଅସିଦ୍ଧ ଏକା, ଯିବ ଏକା,
ଏକା ହରିନାମ ପଥକୁ ସଖା” ଏହି ପ୍ରବାଦକୁ ଉତ୍ତମରୂପେ
ସ୍ମରଣ ରଖ, ତେବେ ସ୍ୱାଧୀନ ଓ ବିଷୟ ପ୍ରତି ମମତା ଧୀରେ
ଧୀରେ କମିଯିବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ସ୍ୱଧର୍ମ ଓ ପରଧର୍ମ ।

ଅମ୍ଭେମାନେ ଭଗବଦ୍‌ଗୀତାରେ ସ୍ୱଧର୍ମ ଓ ପରଧର୍ମର ବ୍ୟବସ୍ଥା ପାଠ କରୁଅଛୁ । ଏହିପରି ଦୁଇ ଗୋଟି ପୁଅଙ୍କ ଧର୍ମର ବିଷୟ ପାଠ କରି ମନରେ ବଡ଼ ସନ୍ଦେହ ଜନ୍ମୁଅଛି । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱୟଂ ପରମାତ୍ମା, ସେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି— “ନ ମେ ଦୈତ୍ତ୍ୟୋଽସ୍ତି ନ ପ୍ରିୟଃ” ଅର୍ଥାତ୍ ଜଗତରେ ମୋହର କେହି ଶତ୍ରୁ ନାହିଁ କିମ୍ବା କେହି ମିତ୍ର ନାହିଁ । ମୋ ପାଖରେ ସମସ୍ତେ ସମାନ । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ସେ ଧର୍ମକୁ ସ୍ୱ ଓ ପର ଭେଦରେ ଦ୍ୱିଧା ବିଭକ୍ତ କଲେ କାହିଁକି ? ଏହାର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ଜାଣିବା ନିତ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ । ମୋର ମନରେ ବହୁଦିନ ସନ୍ଦେହ ଚାଲୁଅଛି; ମୁଁ କେବଳ ନିଃସନ୍ଦେହ ହେବାପାଇଁ ମୋର ମତ ସାଧାରଣଙ୍କ ବିଚାର ଉପରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲି । ପ୍ରଥମତଃ ଧର୍ମର ଅର୍ଥ ନିରୂପଣ କରାଯାଉ । ‘ଧ୍ରୀୟତେ ଅନେନ’ ଇତି ଧର୍ମ । ଅର୍ଥାତ୍ ଯେ ମାନବ କିମ୍ବା ପଶୁ ସମାଜକୁ ଧାରଣ କରିଅଛି, ତାହାର ନାମ ଧର୍ମ । ତାହାକୁ ଅନ୍ତର ବିଶଦ କଲେ କୁହାଯାଇପାରେ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ସମାଜର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ସାଧିତ ହୁଏ, ତାହାକୁ ଧର୍ମ ବୋଲାଯାଏ । ବିଧାତା ପ୍ରତି ସମାଜର ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରିଅଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ସମାଜ ପାଇଁ ଯେଉଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନିରୂପିତ ହୋଇଅଛି, ତାହା ସେହି ସମାଜର ସ୍ୱବ୍ୟବସ୍ଥା ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ୱଧର୍ମ । ତାହାର ବିରୋଧୀ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ପରଧର୍ମ ବୋଲାଯାଏ । ପରମହଂସ

ଶକ୍ତବର୍ଣ୍ଣାୟ ସ୍ଵଧର୍ମର ଅର୍ଥ ଅସ୍ଵଧର୍ମ ଓ ପରଧର୍ମର ଅର୍ଥ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ଧର୍ମ ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛନ୍ତି । ମାନବ ଯେବେ ଅସ୍ଵ-ଧର୍ମକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଇନ୍ଦ୍ରିୟଧର୍ମକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରେ, ତେବେ ତାହାର ଅଧୋଗତ ଅନ୍ଧକାରୀୟ । ସ୍ଵଧର୍ମ-ବର୍ଜନ ନିତାନ୍ତ ଦୁଷଣୀୟ ଅଟେ । ମାନବ-ଶାରୀରରେ ଜୀବ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅହରହ ପ୍ରତିଦ୍ଵନ୍ଦ୍ଵିତା ଚାଲିଅଛି । ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦଳ ଅତି ଅଧିକ । ଯୁତରାଂ ସେମାନେ ଜୀବକୁ ପରାସ୍ତ କରି ନିଜର ବିଧିକୁ ପ୍ରବଳତର କରିବାପାଇଁ ନିରନ୍ତର ବ୍ୟସ୍ତ । ଅତଏବ ଜ୍ଞାନ ଓ ବିବେକ ପ୍ରଭୃତି ଜୀବର ଦଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର କାମ କ୍ଷୋଧ ପ୍ରଭୃତି ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଦଳ ନିକଟରେ ପଶ୍ଚାତ୍ତପଦ ହେଉଅଛନ୍ତି । ମାନବ ଅଗତ୍ୟା ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତୋତନାରେ ଭୁଲି ଅସ୍ଵଧର୍ମକୁ ଦୋଷଯୁକ୍ତ ମନେକରି ଅନୁକ୍ଷଣ ପରଧର୍ମ ଅଶ୍ରୟ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଅଛି । ଫଳତଃ ମନୁଷ୍ୟ ନାନାବିଧ ରୋଗ-ପୀଡ଼ିତ ଓ ଅକାଳ ଜରାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ନିରନ୍ତର ହାହାକାର କରୁଅଛି । ସେହି ହେତୁରୁ ଗୀତାରେ ଲେଖାଅଛି “ଶ୍ରେୟାନ୍ ସ୍ଵଧର୍ମଃ ବିରୁଣଃ ପରଧର୍ମାତୁ ସ୍ଵନୁଷ୍ଠିତାତୁ” ଅର୍ଥାତ୍ ପରଧର୍ମ ଉତ୍ତମ ଶ୍ରାସର୍ମ ଲହେଲେହେ ତାହାଠାରୁ ଦୋଷଯୁକ୍ତ ସ୍ଵଧର୍ମ ଉଚ୍ଛେଦ୍ୟତର । ମନରେ ଏପରି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଦ୍ବିତ ହୋଇ ପାରେ, କାହିଁକି ଜୀବ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅହରହ କଳହ ଚାଲିଅଛି ? ତାହା ହୋଇ ନ ଥିଲେ କି କ୍ଷତି ହୁଅନ୍ତା ? ତାହାର ଉତ୍ତର ଏହି ଯେ, ଜୀବ ପରମାତ୍ମାଙ୍କଠାରେ ଲୀନ ହେବାପାଇଁ ସର୍ବଦା

ବ୍ୟାକୁଳ । ଅଭି ଯେପରି କୌଣସି ପ୍ରତିକୃତ ମଧ୍ୟରେ ଅବଦାନ ରହେ ସେହି ତାହାର ନିତ୍ୟ ଅଭିପ୍ରାୟ । ଅନୁମାନେ ଦେଖୁଅଛୁ, ଅନନ୍ତ ମହାକାଶରେ କେହି କାତର ବାଡ଼ ଦେଇ, କେହି ଅବା ଇଟା ପଥର ଓ ମାଟିର ବାଡ଼ ଦେଇ, କେହି ଅବା ପଥ ଓ କୁଟା ପ୍ରଭୃତିର ବାଡ଼ ଦେଇ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗୁହ ନିର୍ମାଣ କରୁଅଛୁ । ମାତ୍ର ସେ-ଗୁହର ଅଭ୍ୟନ୍ତରଟି ଅବଦାନ ଅକାଶ ବ୍ୟାପୀ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ଯେବେ ସେହି ବାଡ଼ଗୁଡ଼ିକ ଭାଙ୍ଗି ଦିଆଯାଏ, ତେବେ ସେହି ଅବଦାନ ଅକାଶ ମହାକାଶରେ ମିଶି ଏକାକାର ହେବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଅନନ୍ତ ପରମାତ୍ମା ନିଜର କୌଣସି ପ୍ରଗୁର କରିବା ପାଇଁ ମାନବ ଶରୀର ଓ ପଶୁ ଉଦ୍ଭିଦ ଶରୀରରୁପ ବାଡ଼ ଦେଇ ଅବଦାନ ଆତ୍ମା ନିର୍ମାଣ କରୁଅଛନ୍ତି । ସେହି ଅବଦାନ ଆତ୍ମାକୁ ଜୀବ ବୋଲାଯାଏ । ଜୀବ ବାଡ଼ ମଧ୍ୟରେ ରହୁବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନନ୍ତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଲୀନ ହେବା ତାହାଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଅଭିପ୍ରାୟ । ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଫଳ ହେବାପାଇଁ ପରମାତ୍ମା ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁ ସୃଷ୍ଟି କରୁଅଛନ୍ତି । ସେହି ବସ୍ତୁକୁ ସ୍ୱର୍ଗ ବା ଅସ୍ୱର୍ଗ ବୋଲାଯାଏ । କେବଳ ଅସ୍ୱର୍ଗ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲେ ଜୀବ ଜଗତ ଅତିରେ ଲୀନ ହୁଅନ୍ତା । ଯେପରି ମହାକାଶରୁ ସମସ୍ତ ବାଡ଼ ଏକାବେଳାକେ ଭାଙ୍ଗି ଅନ୍ୟ ବାଡ଼ ନ ଦେଲେ ପୃଥିବୀ ଗୁହ-ଶୂନ୍ୟ ହୁଅନ୍ତା, ସେହିପରି ସମସ୍ତ ଜୀବାତ୍ମାକୁ ପରମାତ୍ମାରେ ଲୀନ କରି ଅନ୍ୟ ଅକୃତ ନ ଦେଲେ ଜଗତ

ଜୀବ-ଶୂନ୍ୟ ହୁଅନ୍ତା । ସୁତରାଂ ବାଜାକରର ଖେଳ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରହନ୍ତା । ସେହି ହେତୁରୁ ବର୍ଣ୍ଣବଧାତା ସ୍ୱଧର୍ମ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ପାଇଁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଧର୍ମ ସୃଷ୍ଟି କରୁଅଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ମାନବ ସମସ୍ତ କଳହକୁ ଅତିଶୟ କରି କେବଳ ସ୍ୱଧର୍ମକୁ ଆଶ୍ରୟ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାହାଙ୍କ ଶରୀରସ୍ଥ ଜୀବ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଲୀନ ହେଉଅଛନ୍ତି ଓ ଯେ ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ି ପରଧର୍ମକୁ ଆଶ୍ରୟ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାହାର ଶରୀରସ୍ଥ ଜୀବ ଭଲ ଭଲ ବାଡ଼ ଝାଡ଼ି ଦେଇ ଜଗତରେ ଶୀଘ୍ର କରୁଅଛନ୍ତି । ଏହିପରି ଜଗତରେ ଅହନିଶ ଖେଳ ଚାଲୁଅଛି ।

କେବଳ ମାନବଜୀବନ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟିତ ଦୁଇ ଧର୍ମର ମିଳନ-ଭ୍ରମ ଅଟେ । ସେଥିପାଇଁ ମାନବସୃଷ୍ଟି ଜଗତରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ବୋଲି ପରିଗଣିତ ହେଉଅଛି । ପ୍ରତିଯୋଗିତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱଧର୍ମକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ନିଜର ଭଲତା ପଥ ନିଜେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିନ୍ତି, ସେହି କେବଳ ଜୀବ ଜଗତରେ ଉଚ୍ଚତମ ସୋପାନରେ ଅଧିରୁହ । ଯେଉଁ ଜୀବ ସ୍ୱଭାବତଃ ନିକୃଷ୍ଟ ସେକ୍ସରେ ବିଦ୍ୟମାନ, ସେମାନଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ଗୋଳମାଳରେ ନିଷେଧ କରି ବିଚଳିତ କରିବା ଦୟାମୟ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ନିୟମ ନୁହେଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ସରଳଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଇ ଉଚ୍ଛ୍ୱେଷ୍ଟ ସେକ୍ସକୁ ଆଣିବା ତାହାଙ୍କର ନିତ୍ୟ ଅଭିପ୍ରାୟ । ସେଥିପାଇଁ ପଶୁ ଓ ଉଦ୍ଭିଦ ସମାଜରେ ସ୍ୱଧର୍ମ ଓ ପରଧର୍ମର ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ସ୍ୱଭାବତଃ ଉଚ୍ଛ୍ୱେଷ୍ଟ ବସ୍ତୁକୁ ପରାସ୍ତାଦ୍ୱାରା ତାହାର ଉଚ୍ଛ୍ୱେଷ୍ଟ ପ୍ରକାଶ କରିବା

ପ୍ରକୃତର ନିୟମ । ଅମୃତମାନେ ଜାଣୁ ଯେ, ଖଜର ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ କନକ ଅତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଧାତୁ । ତଥାପି ତାହାକୁ ଜ୍ୱଳନ୍ତି-ଅଗ୍ନିରେ ପୋଡ଼ି ପରାକ୍ଷା ନ କଲେ ତାହାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନିରୂପଣ କରି ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହିପରି ମାନବ ଜାତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସନ୍ତ, ମାତ୍ର ସେମାନେ ପରାକ୍ଷାରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ନ ହେଲେ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରଧାନ ବୋଲି କୁହା ଯିବେ ନାହିଁ । ସେହି ପରାକ୍ଷାପାଇଁ ବିଧାତା ଦୁଇ ଧର୍ମର ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ-ଶରୀରରେ ଭକ୍ତମାନେ ଅତି ନିକୃଷ୍ଟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ଯାହା ନିଜର, ତାହାର ନାମ ଅସ୍ତ୍ର । ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ବିଧିକୁ ଲଙ୍ଘନ କରି ସର୍ବଦା ନିକୃଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥରେ ମତ୍ତ ହେବା ଅତି ନିନ୍ଦନୀୟ ଅଟେ । ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ନିକୃଷ୍ଟତା ପ୍ରଭୃତି କରିବାପାଇଁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହୁଅଛନ୍ତି,—

“ଭକ୍ତପୁଣି ପରାକ୍ଷାହଃ, ଭକ୍ତଦୈତ୍ୟଃ ପରଂ ମନଃ,

ମନସ୍ତୁ ପରା ବୁଦ୍ଧିଃ ଯୋ ବୁଦ୍ଧେଃ ପରତତ୍ତ୍ୱସଃ”

ଅର୍ଥାତ୍ ମନୁଷ୍ୟ-ଶରୀରରେ ଭକ୍ତମାନେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ମନ ଅପେକ୍ଷା ବୁଦ୍ଧି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓ ବୁଦ୍ଧି ଅପେକ୍ଷା ଅସ୍ତ୍ର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ । ମନୁଷ୍ୟର ଯାହା ନିଜର ଜିନିଷ, ତାହା ଅତି ଉଚ୍ଚ ସୋପାନରେ ବିରାଜିତ । ମନୁଷ୍ୟ ସେହି ଅସ୍ତ୍ରବିଧିକୁ ଲଙ୍ଘନ କଲେ କେଉଁ ନିମ୍ନସ୍ତରରେ ପଡ଼ିବ, ତାହା ସହଜରେ ଅନୁମେୟ । ଯାହାକୁ ମନୁଷ୍ୟକୁ କୁହାଯାଏ, ତାହାର ଅପର ନାମ ଭକ୍ତମୁନିଶ୍ରବଃ । ମାରାସୂକ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କୁ ଅଦର କରି ଶୁଦ୍ଧରେ ସ୍ଥାନ ଦେଲେ

ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକାନ୍ତ ବ୍ୟାଧି କଲେ ମନୁଷ୍ୟ କେବେହେଁ ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରି ନ ପାରେ । କେହି ଯେବେ ବ୍ୟାଧି ସର୍ପକୁ ଜାଣି ଜାଣି ହାତରେ ଧରେ, ସେ କେତେବେଳେ ଅନନ୍ତାନୁଭବ କରିବ ନାହିଁ । ଇନ୍ଦ୍ରଯୁମାନେ ସମସ୍ତ ହଂସ ପଶୁଠାରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମାରାତ୍ମକ । ଜଗତରେ ଯେତେ ଦୁର୍ଘଟନା ଘଟିଅଛି ଓ ଘଟୁଅଛି, ସେ ସମସ୍ତର ମୂଳ ଇନ୍ଦ୍ରଯୁକୂଳ । ସେଥିପାଇଁ ପରମବୈଦ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରଯୁମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିବା ଓ ସେମାନଙ୍କର ବଧକୁ ଯତ୍ନସ୍ଵେଚ୍ଛା ଲାଘବ କରିବା ସର୍ବାଦୌ ବିଧେୟ । ନଚେତ୍ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ପଶୁରୂପେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହେବ । ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷେ ଯାହା ପରଧର୍ମ, ତାହା ପଶୁ ସମାଜର ସ୍ଵଧର୍ମ । ଜ୍ଞାନବ୍ୟକ୍ତି ଯେଉଁ ହଂସା, ଦ୍ଵେଷ ଓ କର୍କଶତା ପ୍ରଭୃତିକୁ ପରଧର୍ମ ବୋଲି ପ୍ରଘୃଷ୍ଟ କରି ସେଥିରୁ ବହୁଦୂରରେ ରହବାକୁ ପ୍ରାଣପଣେ ଯତ୍ନ କରୁଅଛନ୍ତି, ପଶୁମାନେ ନିଜର ଉଦର ପୂରଣ ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟହ ତାହା ସବୁ ପ୍ରତିପାଳନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଇନ୍ଦ୍ରଯୁମାନଙ୍କୁ ବହୁତ ପଛରେ ରଖି ଜ୍ଞାନ, ବିବେକ ପ୍ରଭୃତି ଆତ୍ମଦଳର ସାହାଯ୍ୟରେ ଭୋଗ୍ୟ ବସ୍ତୁମାନ ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି ସେମାନେ ପ୍ରଜ୍ଞାବାନ୍ । ସେହିମାନେ ପ୍ରକୃତ ମନାସ୍ତା ନାମରେ ପରିଚିତ । ଜ୍ଞାନ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଅହାସାଦ ଅନେକ ବିଷୟରେ ମେଳ ଅଛି ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ବିଷୟରେ ଅନ୍ୟେମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବହୁତ ପଛରେ ଅଛନ୍ତି । ସେ ବିଷୟଟି କେବଳ ଇନ୍ଦ୍ରଯୁନିଗ୍ରହ । ଅନ୍ୟେମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରଯୁମାନଙ୍କର ଅଜ୍ଞାବଦ୍ଧ, ସେମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରଯୁମାନଙ୍କର

ପ୍ରଭୁ ଅଛନ୍ତି । ସେହି ମନ୍ତ୍ରରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରଭୁର କରଅଛନ୍ତି “ନିବୁଷ୍ଟତାନି ସବଶଃ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣିନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥେର୍ୟସ୍ତସ୍ୟ ପ୍ରଜା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତା” ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁମାନେ ବସନ୍ତ ଭୋଗରୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବଳାତକାରରେ ନିଷେଧ କରି ଅସୁବଳକୁ ଅଗ୍ରସର କରୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଜା ଉତ୍ତମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରୁଅଛି । ଅତଏବ ଯାହା ନିଜର ବସ୍ତୁ, ତାହାକୁ ଅନାଦର କରି ସ୍ବଭାବତଃ ନିକୃଷ୍ଟ ମାରାତ୍ମକ ପଦାର୍ଥର ସେବା କରିବା ଅତି ଅବିବେକିତା ଅଟେ । ରାଜା ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜରେ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ସେ ଯଦି ନିଜର ସମ୍ମାନ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନ ରଖି ସାଧାରଣଭାବରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ବୁଲି ବୁଲି ଯେ-କୌଣସି ପ୍ରଜା ସଙ୍ଗେ ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ନାନାପ୍ରକାର ଶୀତଳା କରନ୍ତି, ସେ ରାଜାଙ୍କୁ ଲୋକେ ଦୃଶ୍ୟ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବେ ଓ ପାଗଳ ରାଜା ବୋଲି ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରସିଦ୍ଧି କରାବେ । ତାହା ଯେପରି ରାଜାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ନିତାନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟ, ସେହିପରି ମାନବ ଜାତି ପକ୍ଷେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ସେବା କରିବା ଅର୍ଥାତ୍ ପରଧର୍ମକୁ ଅଗ୍ରସ୍ତ କରିବା ଅସୁସମ୍ମାନନୀୟ ଓ ଅତି ଦୃଷଣୀୟ ଅଟେ । ସେହିଦେହରୁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହୁଅଛନ୍ତି, “ସ୍ବଧର୍ମେ ନିଧନଂ ଶ୍ରେୟଃ, ପରଧର୍ମୋ ଭୟାବହଃ” ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ବଧର୍ମକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ମାନବଲୀଳା ସାଙ୍ଗହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଶ୍ରେୟସ୍କର, ମାତ୍ର ପରଧର୍ମ ଅତି ଭୟଙ୍କର ପଦାର୍ଥ, ତାହାକୁ ଅଗ୍ରସ୍ତ କରିବା କଦାପି ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ଯେପରି ମନୁଷ୍ୟ-ଶରୀରରେ ସ୍ବଧର୍ମ ଓ ପରଧର୍ମର ପ୍ରତି-

ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ସଦୃଶ ହେଉଅଛି, ସେହିପରି ମାନବ-ସମାଜରେ ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତ ଦୁରଧର୍ମର ନିମ୍ନ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହେଉଅଛି । ତାହାର କାରଣ ଏହି ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରକୃତିର ଅଧୀନ । ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରକୃତି କେତେବେଳେ ସମାନ ନୁହେଁ । ସୁତରାଂ କର୍ମ ମଧ୍ୟ ସମାନ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଯେହେତୁ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ପ୍ରକୃତି-ଦ୍ଵାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ନାନାବିଧ କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉଅଛି । ସେହି ମର୍ମରେ ଗୀତାରେ ଲେଖା ଅଛି, “ପ୍ରକୃତ୍ୟେବତ କର୍ମାଣି ତ୍ରିମୁଖାଣାନି ସର୍ବାଣି” ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରକୃତି ସକଳ ପ୍ରକାର କର୍ମରେ ହେତୁ ଅଟେ । ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରକୃତିଦ୍ଵାରା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇ ନିଜକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଅସ୍ଥାକୁ କର୍କି ବୋଲି ମନେ କରୁଅଛି । ତାହା ନିତାନ୍ତ ଭ୍ରମାତ୍ମକ । ଅସ୍ଥା ଶରୀରରେ ସର୍ବାଦା ନିବିକାର । ସେ କୌଣସି କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସେହି ମର୍ମରେ ଭଗବାନ୍ ଶାକୁନ୍ତଳ ପ୍ରଭୃତି କରୁଅଛନ୍ତି “ନାଦତ୍ତେ କସ୍ୟଚିତ୍ ପାପଂ ନଚୈବ ସକୃତଂ ବିଭୁଃ” ଅର୍ଥାତ୍ ତରମାତ୍ରା କାହାର ପାପ ଅଥବା ପୁଣ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ି ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛି, ଜଗଦୀଶ୍ଵରଙ୍କର ଅଂଶ ଅମୃତମାନଙ୍କ ଶରୀରରେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହି ଅମୃତମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଯେଉଁ କର୍ମରେ ଲଗାଉ ଅଛନ୍ତି, ଅମୃତମାନେ ସେହି ସେହି କର୍ମ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଅଛନ୍ତି । କର୍ମରେ ଯଦି ଦୋଷାଦୋଷ କିଛି ହୁଏ, ତାହା ପରମାତ୍ମାଙ୍କର । ଏପରି ମତ କେବଳ ମନ ବୋଧ କଥା । ଯକ୍ଷାନ୍ତରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୁର୍ବଳତା । ଅମୃତମାନେ ନିଜର ପ୍ରକୃତିକୁ

ସମତ କରି ନ ପାରି ନାନାପ୍ରକାର କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ
 ପରମାତ୍ମାଙ୍କଠାରେ ସବୁ ଦୋଷ ଅଜାତି ଦେଇ ସମୁଦ୍ଧ
 ହେଉଅଛୁ । ପ୍ରକୃତିର ଅପର ନାମ ସ୍ଵଭାବ । ସ୍ଵଭାବକୁ କର୍ତ୍ତା
 ବୋଲି ସ୍ଥିର କରି ନୀତିକର୍ତ୍ତାମାନେ କହୁଅଛନ୍ତି “ଅତୀତ୍ୟ ହ
 ଗୁଣାନ୍ ସର୍ବାନ୍ ସ୍ଵଭାବୋ ମୂର୍ତ୍ତି ବର୍ତ୍ତତେ” ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ଵଭାବ
 ସକଳ ଗୁଣ ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଅଛି ।
 ସ୍ଵଭାବକୁ ନିର୍ମଳ କରିବା ପ୍ରତି ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଅଭିମତ । କାରଣ
 ଯେ କର୍ମର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ, ସେ ଯେବେ ଦୋଷଯୁକ୍ତ ହୁଏ,
 ତେବେ ମନୁଷ୍ୟ ସର୍ବଦା ଦୁଃଖୀୟ କର୍ମ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ
 ହେବ । ସ୍ଵଭାବର ପ୍ରଭେଦ ଯୋଗୁଁ ସମାଜରେ ନାନାପ୍ରକାର
 ଶ୍ରେଣୀଭିନ୍ନ ସଂଘଟିତ ହୋଇଅଛି । ଯେବେ ସର୍ବାଦୌ ସମସ୍ତେ
 ଏକ ପ୍ରକୃତିକ ହୋଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ ସମାଜ ଏକ ଶ୍ରେଣୀ
 ମନୁଷ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ତାହା ହୋଇନାହିଁ ।
 କାର୍ତ୍ତିକ ସମସ୍ତଙ୍କର ସ୍ଵଭାବ ଏକପ୍ରକାର ହେଲାନାହିଁ, ତାହାର
 କାରଣ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ତଥାପି ଏତିକି ମାତ୍ର
 କୁହାଯାଇପାରେ, ସମସ୍ତେ ଯେବେ ଏକ ପ୍ରକାରରେ
 ଚଳନ୍ତେ ତେବେ ସୃଷ୍ଟିର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଅନୁଭୂତ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ।
 ଯେବେ କୌଣସି ବାଞ୍ଛକର ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଖେଳ ପୁନଃ ପୁନଃ
 ଦେଖାଏ, ତେବେ ଦର୍ଶକମଣ୍ଡଳୀ ସେ ବାଞ୍ଛକରକୁ ପ୍ରଶଂସା
 କରିବେ ନାହିଁ ଓ ତାହାର ଖେଳ ଦେଖିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ
 ହେବେ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଭଲ ଭଲ ଖେଳ ଅବଶ୍ୟକ
 ହୁଏ । ସେହିହେତୁରୁ ସମ୍ଭବତଃ ସ୍ଵଭାବର ପ୍ରଭେଦ ପରିଦୃଷ୍ଟ

ହେଉଅଛି । ଅତଏବ କର୍ମର ପ୍ରଭେଦ ବଶତଃ ସମାଜରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ନିପ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ଭଲ ଭଲ ଶ୍ରେଣୀର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ସେମାନଙ୍କର କର୍ମ ସ୍ଵଭାବ- ସମ୍ମୁତ ଗୁଣମାନଙ୍କଦ୍ଵାରା ପୃଥକ୍ ହୋଇଅଛି । ଏପରି ଶ୍ରେଣୀ ଭାବ ଯେ କେବଳ ହୁଏ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ଅଛି, ତାହା ନୁହେଁ । ପ୍ରତି ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ତାହା ଦେଖାଯାଏ । କୌଣସି ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରକୃତି ସମାନ ନୁହେଁ । ସମସ୍ତଙ୍କର କର୍ମ ନିଷ୍ପତ୍ତି ପୃଥକ୍ । ପ୍ରକୃତିର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କେହି ସର୍ବଦା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉଅଛି, କେହି ଅବା ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରି ଓ ନିଜର ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗଦ୍ଵାରା ବହୁତ ଲୋକଙ୍କ ବଶୀଭୂତ କରି ପ୍ରଧାନ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଅଛି, କେହି ଅବା କୃଷି ବ୍ୟବସାୟ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ଵାରା ବହୁ ଧନ ଅର୍ଜନ କରି ନାନାବିଧ ଆମୋଦ ପମୋଦରେ ମତ୍ତ ହେଉଅଛି, କେହି ଅବା ଉକ୍ତ କର୍ମମାନଙ୍କୁ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ମନେ କରି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେବା କରି କାଳାତିପାତ କରୁଅଛି । ଲୋକେ ଏହିପରି ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ଭଲ ଭଲ ଶ୍ରେଣୀରେ ରହବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଯାହାର ପ୍ରକୃତି ମୂଳରୁ ଯେପରି କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଅଛି, ସେହି ତାହାର ସ୍ଵଧର୍ମ ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜ ଶ୍ରେଣୀର ନିୟମ । ଭଲ ଭଲ ବ୍ରାହ୍ମଣର କର୍ମ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ପରଧର୍ମ ବୋଲି କଥିତ ହୁଏ । କେହି ଯେବେ ମନେ କରନ୍ତି, କୌଣସି ଲୋକର ପ୍ରକୃତି କେବଳ ଅସହ କର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ନେଲେ ତେବେ କଣ କୁହାଯିବ ଯେ, ସେହି ଦୁଷ୍ଟଶାୟୀ କର୍ମ

ତାହାର ସ୍ବଧର୍ମ ? ତାହା ନୁହେଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଜାତିର ସ୍ବଧର୍ମ
 ଅସତ୍ ନୁହେଁ । ଅସତ୍ କେବଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଧର୍ମ, ଯାହାକି ପର-
 ଧର୍ମ ବୋଲି ପରିଚିତ । ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ନିର୍ମଳ ହେଲେ
 କଦାପି କାହାକୁ ଅସତ୍ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ନ ପାରେ । ମନୁଷ୍ୟ
 କେବଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସେବକ ହୋଇ କୁକର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉଥାନ୍ତି ।
 ତାହା ମାନବ ଜାତିର ସ୍ବଧର୍ମ ନୁହେଁ, ନିତ୍ୟ ପରଧର୍ମ । ସେହି-
 ଠେ ତୁରୁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ପ୍ରଭୃତି ଶ୍ରେଣୀ ଭାଗ
 କର ପ୍ରତିଭାଗର ଭଲ ଭଲ କର୍ମ ନିରୂପଣ କରିଅଛନ୍ତି । ସେଥିରେ
 ତାଙ୍କର କିଛି ମାତ୍ର ଭେଦ ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ । ମାନବ କେବଳ
 ପ୍ରକୃତର ବଶୀଭୂତ ହୋଇ ଭଲ ଭଲ ଶ୍ରେଣୀରେ ରହିବାକୁ
 ବାଧ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତି ଭାଗର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ପାଇଁ
 ଦୟାମୟ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ଭଲ ଭଲ ନିୟମ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଅଛନ୍ତି ।
 ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ ଶ୍ରେଣୀର ନିୟମ ପାଳନ କଲେ ନିଶ୍ଚୟ
 ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଫଳ ହେବ । ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହ କରି ପରଧର୍ମ
 ଅର୍ଥାତ୍ ଭଲ ଶ୍ରେଣୀର ନିୟମ ପାଳନ କରିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ।
 ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀର ବ୍ୟକ୍ତି ଯେବେ ସ୍ବଧର୍ମକୁ ଛାଡ଼ି ନମ୍ନଶ୍ରେଣୀର
 ନିୟମ ପାଳନ କରନ୍ତି, ତେବେ ତଦ୍ଭାବ ତାଙ୍କର ମନୋରଥ
 ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏନାହିଁ । ପରିଶେଷରେ ତାହାକୁ ସ୍ବବଧ ପାଳନ
 କରିବାକୁ ହୁଏ । ପରଶୁରାମ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ତାନ ହୋଇ କ୍ଷତ୍ରିୟ
 ବଧ ପାଳନ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ସେଥିରେ ବିଫଳ ହୋଇ
 ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କୃପାରୁ ସ୍ବଧର୍ମ ପାଳନ କରିବାକୁ
 ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । ଅସ୍ବଗୁରୁ ଦ୍ରୋଣ ମଧ୍ୟ କ୍ଷତ୍ରିୟ—ବଧଦ୍ବାର

କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସ୍ଵଧର୍ମ ପରିତ୍ୟାଗ ଯେ ବହୁବଦ୍ଧଜନକ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ନିମ୍ନଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ଯେବେ ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀର ବ୍ୟୟ ପାଳନ କରନ୍ତି, ତେବେ ତାକୁ ବହୁ କଠୋର ସାଧନା କରିବାକୁ ହୁଏ । ଯାହା କି ଅତି ଅସାଧାରଣ । ଯୁତରାଂ ତାହା ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷେ ସୁବିଧାଜନକ ନୁହେଁ । ଅମ୍ବେମାନେ ଶୁଦ୍ଧ, ମୁନି ଶମ୍ଭୁକଙ୍କର ବିବରଣ ପଢ଼ି ବୁଝୁଅଛୁ ଯେ ସେ ପରଧର୍ମ ପାଳନ କରି ବହୁ କଠୋର ସାଧନା-ଦ୍ଵାରା ପୂର୍ଣ୍ଣମନୋରଥ ହୋଇଥିଲେ । ବିଶ୍ଵାମିତ୍ର ବୃହତ୍ ହେବାପାଇଁ ଯେଉଁ ସାଧନା କରିଥିଲେ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନାତୀତ । ମାତ୍ର ସ୍ଵଧର୍ମ ପାଳନ କରି ଜନକ ରାଜା ପ୍ରଭୃତି ଶୁଦ୍ଧରେ ରହୁ ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନ ସଫଳ କରିଅଛନ୍ତି । ସ୍ଵଧର୍ମ ପାଳନ ସର୍ବଥା ବାଞ୍ଛନୀୟ ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ । ସେହୁହେତୁରୁ ଗୀତାରେ ଲେଖାଅଛି, ଉତ୍ତମ ଅନୁଷ୍ଠିତ ପରଧର୍ମାରୁ ସ୍ଵଧର୍ମ ଉଚ୍ଛ୍ଵସ୍ତର । ସ୍ଵଧର୍ମ ପାଳନ କରି ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରିବା ସୁଭୀକ୍ଷ ଅଟେ । ଅତଏବ ସ୍ଵଧର୍ମକୁ ଦୋଷଯୁକ୍ତ ଭାବି ତାହା ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ନିତାନ୍ତ ଅନ୍ୟାୟ । ସ୍ଵଧର୍ମକୁ ଅପର ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଦୋଷଯୁକ୍ତ ବୋଲି ଘୃଣା କଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା କଦାପି ପରିତ୍ୟାଜ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏତକ ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ଅନାସକ୍ତଭାବରେ ସ୍ଵଧର୍ମ ପାଳନ କରିବ । ଅସକ୍ତ ଅବନତିର ଲକ୍ଷଣ ।

ପଶୁପକ୍ଷୀ ନିଜର ବ୍ୟୟ ପାଳନ କରି ଶେଷରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଅଛନ୍ତି । ଅମ୍ବେମାନେ ପୁରାଣରେ ଗଜ କୁମ୍ଭୀର ବିବରଣ ପଢ଼ି ବୁଝୁଅଛୁ ଯେ, କୁମ୍ଭୀର ଗଜ ସଙ୍ଗେ ବିଶ୍ଵାସପାତକତା

କରି ତାହାକୁ ବଧ କରିବାକୁ କୌଶଳ ରଚନା କଲା, ମାତ୍ର
 ପରଶାମରେ ପରମପଦ ଲାଭ କଲା । ତାହାର କାରଣ ସେ
 ସ୍ବଧର୍ମ ପାଳନ କରିଥିଲା । ପଶୁରାଣ ଆହାର ସଂଗ୍ରହ ପାଇଁ ସେ
 କୌଶଳ କୌଶଳ ରଚନା କରି ପାରନ୍ତି ତାହା ଦୁଃଶୀୟ
 ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ହିଂସ୍ର ପଶୁ ଯଦି ଅହିଂସା ପ୍ରକାଶ କରେ କିମ୍ବା
 ଉଦ୍ଭିଦଭୋଜୀ ପଶୁ ଜୀବହିଂସା କରେ, ତେବେ ପରଧନ
 ଗ୍ରହଣ କରି ଅନିଷ୍ଟରେ ପଡ଼ିବେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ହିଂସ୍ର ପଶୁ
 ବୃକ୍ଷ-ସଙ୍ଗ-ପ୍ରଭୃତିରେ ଅହିଂସା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ, ତଥାପି
 ଦୋଷୀ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ତାହାର କାରଣ ତପସ୍ବୀମାନଙ୍କର
 ତପଃ ପ୍ରଭୃତିରେ ସେମାନେ ଏପରି ଏକ ଦିବ୍ୟ ଶକ୍ତି ଲାଭ
 କରୁଥିଲେ ଯେ, ହିଂସା ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ସ୍ବତଃ ଦୃଶା ଜନ୍ମ
 ଥିଲା । ଫଳତଃ ସେମାନେ ପଶୁ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟଭାବ
 ପାଉଥିଲେ । ସୁତରାଂ ମନୁଷ୍ୟର ଯାହା କରଣୀୟ, ତାହା
 କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଥିଲେ । ତତ୍ପରା ସେମାନେ ଉଚ୍ଚ
 ସୋପାନକୁ ଯାଉଥିଲେ । ସ୍ବଧର୍ମ ପାଳନ କରି ଜନ୍ମ ସଫଳ
 କରିବା ସର୍ବଥା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ପରଧନ ପଦ୍ମା ଅତି ଜଟିଳ ।
 ଉଦ୍ଭିଦଭୋଜୀମାନଙ୍କର ପ୍ରଭେଦନାରେ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର
 ମୁକ୍ତି ବଳରେ ଭୁଲି ସ୍ବଧର୍ମ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା କଦାପି
 ମନୁଷ୍ୟର ନୁହେଁ । ତାହା କେବଳ ବହୁଦଶିତାର ଛଳନା
 ମାତ୍ର । ମାନବର ସ୍ବଧର୍ମ ଓ ସାମାଜିକ ସ୍ବଧର୍ମ କେବେହେଁ
 ଦୁଃଶୀୟ ନୁହେଁ । ସୁତରାଂ ଅନାଦରଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ନ
 ଯାରେ । ତାହାକୁ ନିଷାମ ଓ ନିର୍ମମ ଭାବରେ ପାଳନ କଲେ
 ଅଭ୍ୟୁଦୟ ସୁନିଶ୍ଚିତ । —୪୫—

ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ ନିବୃତ୍ତି ।

ଉପରିଲିଖିତ ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦକୁ ଅନୁମାନେ ବହୁ ସ୍ଥଳରେ ପଢ଼ୁଅଛୁ । ସେହି ଶବ୍ଦ ଦୁଇଟିର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ କଣ, ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟି ହୃତକର ଓ କେଉଁଟି ଅହୃତକର ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟ ଜାଣିବା ନିତାନ୍ତ ଅବଶ୍ୟକ । ମନସିକ୍ଷଣ ପ୍ରକାଶ କରି ଅଛନ୍ତି ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଅର୍ଥ ବନ୍ଧନ ଓ ନିବୃତ୍ତିର ଅର୍ଥ ମୁକ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଅଧୀନ ହେଲେ ଯଥାସମୟରେ ନାନାବ୍ୟ ମୁର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରି ଏହି ଜଗତରେ ଅଭିନୟ କରୁଥିବ । ମାତ୍ର ନିବୃତ୍ତିପରାୟଣ ହେଲେ ପୁନରପ ଶରୀର ବନ୍ଧନ ରହିବ ନାହିଁ । ଇହକାଳ ଓ ପରକାଳର ସୁଖ ବାସ୍ତା କରି ଯେଉଁ କର୍ମ କରାଯାଏ, ତାହା ପ୍ରବୃତ୍ତି ମୂଳକ, କିନ୍ତୁ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ପ୍ରଭୃତିର ସାହାଯ୍ୟରେ ଯେଉଁ କର୍ମ କରାଯାଏ, ତାହା ନିବୃତ୍ତି-ମୂଳକ । ସମ୍ପ୍ରତି ଅଧିକାଂଶ ମନୁଷ୍ୟ ପରଲୋକ ଅର୍ଥାତ୍ ଦେହାନ୍ତର ଗ୍ରହଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଚାର ସ୍ଥାନ ହେବାରୁ ପ୍ରବୃତ୍ତି-ଓ ନିବୃତ୍ତିର ଯଥାର୍ଥ ମର୍ମ ବୁଝିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । କାର୍ଯ୍ୟରେ ମିଥ୍ୟା ଜ୍ଞାନ ହେଲେ କାରଣ ପ୍ରତି କଦାପି ମନୋ-ଯୋଗ ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅନୁମାନକର ନିତ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧିକାଂକ୍ଷୀ ତପୋଧନଗଣ ଦିବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଭବ-ବଂଶଧରଙ୍କର ଜ୍ଞାନ-ବିପ-ର୍ଯ୍ୟୟ ଅନୁଭବ କରି ପରଲୋକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବହୁ ତଥ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ମହର୍ଷି କପିଳ କହନ୍ତି ଯେଉଁ ପ୍ରମାଣ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ଅନାୟାସରେ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ ନାହିଁ, ତାହା

ଜାଣିବାପାଇଁ ଅସ୍ତ୍ର ବଚନକୁ ଅନୁସରଣ କରିବା ଉଚିତ ।
 ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଭ୍ରମ, ପ୍ରମାଦ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଦୋଷ, ଦ୍ଵେଷ ଓ
 କପଟ ପ୍ରଭୃତି ନାହିଁ, ତାହାଙ୍କୁ ଅସ୍ତ୍ର ବୋଲାଯାଏ । ତାହାଙ୍କର
 ବଚନହିଁ ଅସ୍ତ୍ର ବଚନ । ସେହି ସଦ୍‌ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସ୍ଵାର୍ଥୀନ ଗୁପ୍ତା ଲୋକଙ୍କର
 ବଚନ ତୁଲ୍ୟ ହେୟ ଜ୍ଞାନ କରିବା ସୁବୁଦ୍ଧି ଲୋକର କାର୍ଯ୍ୟ
 ନୁହେଁ । ଯମ ନତିକେତାଙ୍କୁ ଧରଲୋକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କହୁ ଅଛନ୍ତି,

“ନ ସାମ୍ପରାୟଃ ପ୍ରତିଭ୍ରାତ ବାଳଂ,

ପ୍ରମାଦ୍ୟନ୍ତଂ ବିଭ୍ରମୋହେନ ମୂଢ଼ଂ;

ଅସ୍ତ୍ରଂ ଲୋକୋ ନାସ୍ତି ପର ଇତି ମାନା,

ପୁନଃ ପୁନଃ ବଶମାପଦ୍ୟତେ ମେ ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ଲୋକେ ସାଧାରଣ ଭୋଗ ବିଳାସରେ ବ୍ୟୁତ୍ସନ୍ନ ହୋଇ,
 ଇନ୍ଦ୍ରିୟେକ ବ୍ୟଗତ ଧରଲୋକର ସତ୍ତ୍ଵ ସ୍ଵୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ ।
 ମୂଢ଼ତ୍ଵ ବାରମ୍ବାର ଅମ୍ଭର ବଶ୍ୟତା ସ୍ଵୀକାର କରନ୍ତି । ସାଧ୍ୟ-
 କାର ଉପବାନ୍ କପିଳ କହୁ ଅଛନ୍ତି;

“ଉପାତ୍ତ ମୁପାତ୍ତଂ ଶାଠ୍ କୌଷିକଂ ଶତ୍ରୁରଂ

ଗୁଞ୍ଜାତି, ହାୟଂ ହାୟଂ ଶ୍ଵେପାଦତ୍ତେ ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ମୁକ୍ତିଲାଭ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚର୍ଚ୍ଚିତ୍ର ପ୍ରଭୃତିରେ
 ଗତି ପ୍ରଳ ଶତ୍ରୁବ୍ୟାଧିରସ୍ତୁ ସୁଷ୍ମଶତ୍ରୁର ଇନ୍ଦ୍ରିୟେକରୁ ଧର-
 ଲୋକ ଓ ଧରଲୋକରୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟେକକୁ ଗମନାଗମନ କରୁଥାଏ ।
 ସୂଚକ ମତ—

“ଯୋ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରପଦ୍ୟନ୍ତେ; ଶତ୍ରୁରଭାୟା ଦେହନଃ,

ସ୍ଵାଶୁ ମନ୍ତେନୁ ସଂଯନ୍ତି ଯଥାକର୍ତ୍ତ ଯଥାଶୂତଂ ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବମାନେ ନିଜ ନିଜ ଜ୍ଞାନ ଓ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଶରୀର ଧାରଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ଉଦ୍ଭିଷିତ ଅସ୍ତ୍ର ବଚନମାନଙ୍କରୁ ସହଜରେ ବୁଝାଯାଉଅଛି ଯେ ପରଲୋକରେ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବା ଭ୍ରାନ୍ତି ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ଚତୁର ବ୍ୟକ୍ତି ଦେହାନ୍ତର ଗ୍ରହଣରେ ଭୀତ ହୁଅନ୍ତି ସେ କଦାପି ପ୍ରବୃତ୍ତିର ବଶୀଭୂତ ହେବାକୁ ଲଜ୍ଜା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଅନୁସରଣ କରିବା ଅବିବେକିତାର ଲକ୍ଷଣ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସେହି ହେତୁରୁ ବୁଦ୍ଧଦେବ ପ୍ରବୃତ୍ତିର କରଅଛନ୍ତି “କାମନାର ବିନାଶରେ ଦୁଃଖର ବିନାଶ ।” ଯଥାର୍ଥରେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଅଥବା କାମନା ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ଦୁଃଖର କାରଣ ଅର୍ଥାତ୍ ବନ୍ଧନର ହେତୁ ଅଟେ ।

ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରବୃତ୍ତିର କରଅଛନ୍ତି “ପ୍ରବୃତ୍ତିଂ ଚ ନିବୃତ୍ତିଂ ଚ ଜନା ନ ବିଦୁଃସୁବିଧଃ ।” ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ଲୋକ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ ନିବୃତ୍ତିର ପ୍ରକୃତ ତତ୍ତ୍ୱ ନ ବୁଝି ସ୍ୱେଚ୍ଛାଶୁଦ୍ଧ ହୁଏ, ସେ ଅସୁର-ପ୍ରକୃତିକ ଅଟେ । ଅସୁର-ସ୍ୱଭାବ ଲୋକମାନଙ୍କର ଧର୍ମଶାମ କଦାପି ସଂଶକର ନୁହେଁ । ସେମାନେ ଇହସର୍ବସ୍ୱ ଯୋଗୁଁ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ମାନବ ଜନ୍ମରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦିଅନ୍ତି । ଅସ୍ତ୍ର ବଚନରେ ଅନୁକ୍ଷଣ ସନ୍ଦେହାକୁଳ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟଦ୍ୱାରା ଉଚ୍ଛେଦ ଯାଧନ କରନ୍ତି । ଯୁଦ୍ଧଂ ସେମାନେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଅଧୋଗତ ହୋଇ ତ୍ୟାଗ-ଶରୀର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ଜାଗ୍ରତ ଚୈତନ୍ୟ ଲାଭ କରି ନରନ୍ତର ସୂକ୍ଷ୍ମ ହେବା ଅଙ୍ଗକ ପରିତାପର ବିଷୟ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିକୁ ସତର୍କ କରିବାପାଇଁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହି ଅଛନ୍ତି—

“ଅସୁରଂ ଭବମାପନ୍ନା ମୂଢ଼ା ଜନ୍ମନି ଜନ୍ମନି,

ମାମପ୍ରାପ୍ୟେବ କୌନ୍ତେୟ ଚତୋ ଯାନ୍ତ୍ୟଧମାଂ ଗତଂ ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ଅସୁରପ୍ରକୃତିକ ମୂଢ଼ ଲୋକମାନେ ଜନ୍ମେ ଜନ୍ମେ
ଶାର-ବଦ୍ଧ ହୋଇ ନିକୃଷ୍ଟ ଜୀବ ଜଗତରେ ସ୍ଥାନ ପାଆନ୍ତି ।
ଭକ୍ତି ଭକ୍ତି ଗୁଡ଼ିକରୁ ଜଣାଯାଉଅଛି ଗୁଣ୍ଡିଚା ପରିଣାମ
କେତେବେଳେ ଶୁଣିପ୍ରଦ ନୁହେଁ ।

ଲୋକେ ଜଗତରେ ଦିବା ନିଶି ଦୁଇଟି ପଥରେ ଗତି କରୁ-
ଅଛନ୍ତି । ସେହି ଦୁଇ ପଥର ନାନାପ୍ରକାର ନାମ ଅଛି, ଯଥା-
ପ୍ରକୃତି ପଥ, ନିକୃତି ପଥ; ବନ୍ଧନ ପଥ, ମୁକ୍ତି ପଥ, ପ୍ରେୟଃ
ପଥ, ଶ୍ରେୟଃ ପଥ ଓ ଅପଦ ପଥ, ସମ୍ପଦ ପଥ ।” ନୀତି ଶାସ୍ତ୍ର-
କାରମାନେ ଦୁଇଟି ପଥର ପରିଚୟ ଦେବାପାଇଁ କହୁଅଛନ୍ତି—

ଅପଦାଂ କଥିତଃ ପଞ୍ଚା ଭଦ୍ରସ୍ତ୍ରୀଣାମସଂଯମଃ,

ଚକ୍ରେୟଃ ସମ୍ପଦାଂ ମାର୍ଗଃ ଯେନେଷୁଂ ତେନ ଗମ୍ୟତାଂ ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ମନୁଷ୍ୟ ଭଦ୍ରସ୍ତ୍ରୀଧୀନ ହୋଇ ଯେଉଁ ପଥରେ ଯାହାକରେ
ଚାହାର ନାମ ଅପଦ ପଥ । ଫଳତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଗନ୍ତବ୍ୟ
ପଥ ସମ୍ପଦ ନାମରେ କଥିତ ହୁଏ । ଏହି ଦୁଇ ପଥ ମଧ୍ୟରୁ
ଯାହାର ଯେଉଁ ବାଟରେ ଭକ୍ତି ସେହି ବାଟରେ ଗୁଲ୍ ।
ବିଧାତା ନିଜ ସୃଷ୍ଟିର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବା ନିମିତ୍ତ
ମନୁଷ୍ୟ ନିର୍ମାଣ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୁଇଟି ବାଟ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ
କରି ରଖି ଅଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାନବର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
ଯେ ନିଜର ଅନ୍ତରସ୍ଥ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ପ୍ରଭୃତିକର ଆଜ୍ଞା

ମାନି ଗନ୍ତବ୍ୟ ଏଥ ବାଛି ନେବା ଅବଶ୍ୟକ । ଚଳଣି-
ଶାସ୍ତ୍ରର ମତରେ ଯେଉଁ ପଦାର୍ଥ ପ୍ରଥମତଃ ମିଷ୍ଟ ତାହାର
ପରିଣାମ ମିଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ମିଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥ ବହୁବିଧ ଶ୍ରେଣୀର
ଭଣ୍ଡାର ଅଟେ । ଯାହା ପ୍ରଥମତଃ ତଳ, ତାହାର ପରିଣାମ
ମିଷ୍ଟ । ସୁତରାଂ ରସନେନ୍ଦ୍ରିୟର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ପରି-
ଣାମ ସୁଖପ୍ରଦ ପଦାର୍ଥକୁ ବର୍ଜନ କରିବା ଅବବେଚନାର
କାର୍ଯ୍ୟ ଅଟେ । ପ୍ରବୃତ୍ତି ଏଥର ଅପର ନାମ ବନ୍ଧନ ଏଥ,
ପ୍ରେୟଃ ଏଥ ଓ ଆପର ଏଥ । ଅନ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ନିବୃତ୍ତି ଏଥର
ନାମ ଅଟେ । ପ୍ରଥମୋକ୍ତ ଏଥଟି ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଗମନା-
ଗମନରେ ପ୍ରଥମତଃ ସୁଖକର ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ପରିଣାମ ଘୋର-
ଦୁଃଖଜନକ । ମନୁଷ୍ୟ ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ଓ ଭ୍ରମାଧୀନ ନ ହେଲେ
କଦାପି ପ୍ରେୟଃ ଏଥରେ ଯାତ୍ରା କରିବାକୁ ଲଜ୍ଜା କରେ
ନାହିଁ । ଲୋକମାନଙ୍କର ଅକସ୍ମାତ୍ ଉପସ୍ଥିତ ବିକାର ନାଶ
କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରାଚୀନ ମହାତ୍ମାଗଣ ବହୁ ଅନୁଚିନ୍ତ ସତ୍ୟ
ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ଗୁଡ଼ିକୁ ଅସତ୍ୟ ମନେ କରି ନିଜ
ଲଜ୍ଜାରେ ପରିଣାମ ସୁଖପ୍ରଦ ବାଟ ଚାହିଁବାପାଇଁ ଆସୁର୍ତ୍ତା
କରିବା କଦାପି ଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ ନୁହେଁ । ନୂତନ ଏଥିକ ଦୁଇଟି
ବାଟ ଦେଖିଲେ ସନ୍ଦେହ ମୋଚନ ପାଇଁ ଜାଣିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ
ପଚାରିବୁ । ସେ ଯଦି ତାଙ୍କର କଥାକୁ ଅସତ୍ୟ ମନେ କରି
ଅନ୍ୟ ଏଥରେ ଗୁଲନ୍ତି ସେ ନିରୁପିତ ସ୍ଥାନରେ କେଉଁ ପଦ୍ମ
ପାରିବେ ନାହିଁ । ସେହି ହେତୁରୁ କବି ଗାୟଅଛନ୍ତି ।—
“ପ୍ରେୟଃ ଏଥ ତେଜି ଶ୍ରେୟଃର ଏଥ ଆଶ୍ରୟ କର” । ଶାସ୍ତ୍ରର

ମତ “ଶ୍ରେୟାଂସି ବହୁବିଦ୍ଵାନି” । ଅର୍ଥାତ୍ କୌଣସି ମଙ୍ଗଳ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ରତା ଦେଲେ ସମୟରେ ବହୁ ବିଦ୍ଵ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ବିଦ୍ଵ ଦେଖି କାତର ହେବା ମନୁଷ୍ୟକୁ ନୁହେଁ । ତପସ୍ଵୀ-ମାନଙ୍କର ତପସ୍ୟାରେ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ବହୁ ବିଦ୍ଵ ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ଅଛନ୍ତି, ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ସେମାନେ ଅତି କଷ୍ଟରେ ତାହା ସବୁ ଲାଭନ କରି ସ୍ଵପଥରେ ଗତି କରିଥିବାରୁ ଯେଉଁ ପର-ମାର୍ଥ ଅର୍ଜନ କରି ଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅକ୍ଷୟ ଓ ଅବ୍ୟୟ ।

ପ୍ରବୃତ୍ତି-ବର୍ଜନ ଅନାୟାସ-ସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ସେଥିପାଇଁ କଠୋର ସାଧନାର ପ୍ରୟୋଜନ । ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ କହୁ-ଅଛନ୍ତି ବାସନା ମୂଳକ ଚିତ୍ତ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପରମବନ୍ଧୁ ଓ ନିବୃ-ତ୍ତିର ପ୍ରଧାନ ଅଂଗ୍ରାସ୍ୟ । ସର୍ବାଦୌ ଚିତ୍ତକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନ କଲେ କେହି ମନୁଷ୍ୟ କଦାପି ନିବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ନିବୃତ୍ତିର ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇ ଯେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ମଧ୍ୟ ପରିଣାମ ନିଶ୍ଚୟ ଉନ୍ନତ-ଜନକ । ଅନେମାନେ ଗୀତାରେ ପାଠ କରୁଅଛନ୍ତି ଯେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ନିମିତ୍ତ ପୁନଃ ପୁନଃ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ଅଛନ୍ତି ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ତାହାର ମୂଳରେ ନିବୃତ୍ତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାତ୍ରାରେ ବରଜମାନ ଅଛି । ନିମ୍ନଲିଖିତ ଭକ୍ତିରୁ ତାହା ସମ୍ଭବରେ ବୁଝାଯିବ ।

“ସୁଖଦୁଃଖେ ସମେ କୃତ୍ଵା ଲଭାଲଭୌ ଜହାଜୟୌ,
ତତୋ ଯୁଦ୍ଧାୟ ଯୁଦ୍ଧ୍ୟସ୍ତ ନୈବ ପାପ ମବାପ୍ୟସି ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ହେ ଅର୍ଜୁନ ଲାଭ କ୍ଷତି ଜୟ ପରାଜୟ ଓ ସୁଖ ଦୁଃଖ
ଧନସ୍ତ୍ରକୁ ସମାନ ମନେ କରି ଯୁଦ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଅ
ତେବେ ତୁମ୍ଭକୁ ପାପ ଶୁଣି କରବ ନାହିଁ । ନିବୃତ୍ତିମୁଳକ କର୍ମ
ପ୍ରକୃତ କର୍ମ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ତତ୍ପରା ମନୁଷ୍ୟ ଜମଣଃ
ଉଲ୍ଲତଚର ସୋପାନରେ ଅଧିଭୁତ ହୁଏ । ଲୋକ କି ଉପାୟରେ
ନିବୃତ୍ତି ପରାୟଣ ହେବ, ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ତାହାର ମୀମାଂସା
କରି ଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ କହନ୍ତି ଅହଂ ଜ୍ଞାନ ପରମ ଅବିଦ୍ୟା ।
ତାହା ବାସନା ମୁଳକ ଚିତ୍ତର ଧର୍ମ । ଯେଉଁ ମୁହଁଲୋକ ଅହଂ-
ଭବଦ୍ୱାରା ନିବୃତ୍ତିକୁ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରେ ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟ ଉନ୍ନତ
ଲୋକର କାର୍ଯ୍ୟ ତୁଲ୍ୟ ଅଟେ । ସୁତରାଂ ନିବୃତ୍ତିନିଷ୍ଠ ହେବା-
ପାଇଁ ବାହ୍ୟ କଲେ ଅହଂ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଥାତ୍ ମୁଁ, ମୋର ଏପରି
ଭବ ମହାଦୌ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ହେବ । ଯେତେଦିନ
ମନ କଳ୍ପିତ ଓ ବ୍ୟକ୍ତ ଥିବ, ସେତେଦିନ ମନୁଷ୍ୟ କେବେହେଁ
ଅବିଦ୍ୟାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସେହିହେତୁରୁ ବୃହ-
ସ୍ପତି ନିଜପୁତ୍ର କଟକୁ ଉପଦେଶ ଦେବାବେଳେ କହି ଅଛନ୍ତି
ହେ ବସ ! ତୁମ୍ଭେ ସାଧନା ଦ୍ୱାରା ବାସନାମୁଳକ ଚିତ୍ତକୁ
ନ୍ୟାସ କଲେ ସର୍ବତ୍ୟାଗୀ ହେବ ଓ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଭୂପ ଜଳଜନ୍ତୁର
ଆଦି ଭବସିନ୍ଧୁକୁ ନିରୁଦ୍ଦେଶରେ ଉଦ୍ଧାରୀ ହୋଇ ପାରିବ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ମନରେ ଉଦୟ ହୋଇପାରେ କି ଉପାୟରେ
ଚିତ୍ତକୁ ତ୍ୟାଗ କରାଯିବ । ତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବର୍ଣ୍ଣହତେଷୀ ଶାସ୍ତ୍ର-
କାରମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଲୋଚନା କରିଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ କହନ୍ତି
ଅହଂଭବ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଜ୍ଞାନ ଚିତ୍ତର ସ୍ୱାଜ । ମନରୁପ ବୃକ୍ଷ ତହିଁରୁ

ଉତ୍ତମ ହୋଇ ରହିଯୁ ମାନକୁ ଶାଖା ସଦୃଶ ରତସ୍ତତଃ ପ୍ରସାରିତ
 କରିଅଛି । ଏହି ସଂସାର ସେହି ଚୂଷର ଯୁଗ୍ମର ପୁଷ୍ପ, ନେତ୍ର
 ମନୋହର । ମନୁଷ୍ୟ ସାଧନା ପ୍ରଭବରେ ଅଜ୍ଞାନକୁ ବନାଶ
 କଲେ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ନିଜେ ନିଜେ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ହେବେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।
 ଅଜ୍ଞାନ ନାଶ କରିବାପାଇଁ ସର୍ବଦା ବୈରାଗ୍ୟଶୀଳ ଓ ସନ୍ନତ-
 ମନା ହୋଇ ବ୍ୟାଧିରୋଗୀନା କରିବା ଉଚିତ । ଅବ୍ୟା-
 ଚାର୍ଯ୍ୟରେ ଅନୁକ୍ଷଣ ଲୁପ୍ତ ରହିଲେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଫଳ ହେବ ନାହିଁ ।
 ସେହି ହେତୁରୁ ଅଗୁରୁ ଶଙ୍କର କହୁ ଅଛି—

“କଷ୍ୟ ଲୁଂ ବା କୁତ ଅୟତଃ,
 ତନ୍ମୁ ଚନ୍ଦ୍ରସୁ ତଦଦଂ ଭ୍ରାତଃ”

ଅର୍ଥାତ୍ ହେ ଭ୍ରାତୃମାନେ ! ତୁମ୍ଭେମାନେ କିଏ, କେଉଁଠାରୁ
 ଆସିଅଛ, ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଅନୁକ୍ଷଣ ଚିନ୍ତା କର । ମୁଁ, ମୋର ଏହି
 ଅସଂଭବ ଚୁପିଶୀ ମାୟା ତ୍ୟାଗ କରି ଅନାସକ୍ତ ଭାବରେ
 ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କଲେ ଦିନେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଚିତ୍ତ ଚିତ୍ତ ନିଶ୍ଚୟ ନିର୍ମଳ
 ହେବ । ତେଣୁ ପ୍ରବୃତ୍ତି ନିଜେ ନିଜେ ପରାଟ୍-ମୁଖୀ ହେବ ।
 ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ନିବୃତ୍ତିଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ଜଗତକୁ ଦେଖି
 ଯେଉଁ ଦିବ୍ୟ ଭାବରେ ବିହ୍ୱଳ ହେବେ, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନାତୀତ ।

ତପସ୍ୟା ।

ନିଗତରେ ପ୍ରତିଜୀବ କର୍ମର ବଶୀଭୂତ । କୌଣସି ଜୀବ କର୍ମ
ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସଶେମାନ୍ତ ରହି ନ ପାରେ । ମନୁଷ୍ୟତର
ଜୀବମାନେ ନିତ୍ୟ ବହୁତୃଷ୍ଣିଣୀଳ । ସ୍ମୃତ୍ୟଂ ସେମାନେ କେବଳ
ଅହାର ସମ୍ଭାନ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ କର୍ମରେ ଅନୁକ୍ଷଣ ବ୍ୟସ୍ତ । ମାନବ
ମାନବ ସୃଷ୍ଟି କେବଳ ବହୁତୃଷ୍ଣିରେ ପରିତୃଷ୍ଣ ନୁହେଁ । ସେ
ଅଭ୍ୟନ୍ତର ପ୍ରଦେଶକୁ ନିରାଶନ କରିବାର ସମତା ଲାଭ କରିଅଛି ।
ତେଣୁ ମାନବ ଉତ୍ତମତୃଷ୍ଣିରେ କର୍ମ କରିବାକୁ ଅଧିକାରୀ ।
ଉତ୍ତମ କର୍ମ ପରିଷ୍କର ଘନସ୍ତୁତ୍ୟରେ ଫଳକ । ଯେପରି
ବ୍ୟଞ୍ଜନକର୍ଣ୍ଣ ସ୍ମରକର୍ଣ୍ଣର ସାହାଯ୍ୟ ବିନା ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇ
ପାରେ ନାହିଁ, ସେହିପରି ବହୁତୃଷ୍ଣି ବିନା ଅନୁତୃଷ୍ଣି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ଅସମ୍ଭବ । କାରଣ ଯେ କୌଣସି କର୍ମ ସାଧନ ପାଇଁ ପାଞ୍ଚବୋଟି
ପଦାର୍ଥ ବିଶେଷ ଆବଶ୍ୟକ । ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଶରୀର ପ୍ରଥମ ।
ଶାସ୍ତ୍ରର ମତ—

“ଶରୀର ବାତ୍ସମନୋଭୟନ୍ତୁ କର୍ମ ପ୍ରାରଭତେ ନରଃ;
ନ୍ୟାୟଂ ବା ବିପରୀତଂ ବା ପଞ୍ଚେତେ ତସ୍ୟ ହେତବଃ ।
ଅଧିଷ୍ଠାନଂ ତଥା କର୍ତ୍ତୃ କରଣଂ ଚ ପୃଥକ୍ବିଧଂ;
ବିବିଧାଃ ପୃଥକ୍ ଚେଷ୍ଟା ଦୈବ ଚୈବାହ ତତ୍ତମଂ ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ଶରୀର, ଅହକାର; ଉତ୍ତମଗଣ, ନାନାବିଧ ଚେଷ୍ଟା ଓ
ଦୈବର ଅଧୀନ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟ ନ୍ୟାୟ ବା ଅନ୍ୟାୟ କର୍ମ
କରୁଅଛି । ଉତ୍ତମଗଣ ଉଦାହରଣରୁ ଅନୁମାନେ ଦେଖୁଅଛୁ

ଶରୀରରା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । ନଚେତ୍ ଶରୀର ଅଭାବରେ କୌଣସି କର୍ମ କରି ହେବ ନାହିଁ । ସେହି ମର୍ମରେ ମହାଦେବ ପାଞ୍ଚ-ଶତ୍ରୁ କହୁ ଅଛନ୍ତି “ଶରୀର ମାଦ୍ୟଂ ଶତ୍ରୁ ଧର୍ମ ସାଧନଂ” । ବହୁକର୍ମ ଶରୀରର ପ୍ରଥମ କାରଣ । ଏହା ବୋଲି କେବଳ ଏହି କର୍ମ ମାନବ ଜାତି ପକ୍ଷରେ ପ୍ରଶଂସାର୍ଥ ନୁହେଁ । ତାହାହେଲେ ପଶୁ ଓ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ରହିବ ନାହିଁ । ଉଭୟବଧ କର୍ମ ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବଥା ବାଞ୍ଛନୀୟ । କର୍ମର ଦୁଇ ପ୍ରକାର ସମତା ଅଛି । ଏକପ୍ରକାର କର୍ମ ଅଛି, ଯାହା ମନକୁ ଏପରି କଳ୍ପିତ କରାଯାଏ ଯେ ତହିଁରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅଦୋ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟବଧ କର୍ମ ହୃଦୟକୁ ସର୍ବତୋଭାବରେ ନିମଜ୍ଜ କରାଯାଏ । ତେଣୁ ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାର କର୍ମ ପରିତ୍ୟାଜ୍ୟ ବୋଲି ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ଦ୍ଵିତୀୟଶ୍ରେଣୀ କର୍ମ କଦାପି ବର୍ଜନୀୟ ନୁହେଁ । କେଉଁ କର୍ମ ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଗତ ତାହା ଜାଣିବାପାଇଁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବିଶଦଭାବରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଅଛନ୍ତି । ଯଥା — “ଯଜ୍ଞୋ ଦାନଂ ତପ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପାବନାନି ମନୋସିତାଂ ।” ଅର୍ଥାତ୍ ଯଜ୍ଞ, ଦାନ ଓ ତପସ୍ୟା ମନୋସିତାଙ୍କର ହୃଦୟକୁ ପବନ କରେ । ସୁଲଭୁଛି ବସନ୍ତ ଲୋକ ଯଜ୍ଞ ଓ ଦାନ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ବ୍ୟୟ ସାଧ ଓ ତପସ୍ୟାରୂପ ବହୁକଷ୍ଟସାଧ କର୍ମରେ କେବେହେଁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମନୋସୀ ଶବ୍ଦଟି ପ୍ରୟୋଗ କରି ଅଛନ୍ତି । ମାନବ ଜାତି ମନୋସୀ ହେବା ନିତାନ୍ତ ଅବଶ୍ୟକ ।

ନଚେତୁ ପଶୁ ତୁଲ୍ୟ ଜଗତରେ ବିଚରଣ କରି ଅତିକଷ୍ଟରେ
ଲଭୁ ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମ ବିଫଳ କରିବାକୁ ହେବ ।

ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ତପସ୍ୟାଧାନ ପାଇଁ ଯେଉଁ ପଦ୍ଧତି
ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି, ତହିଁରୁ କିଛି ଅଲୋଚନା କରିବା
ଉଚିତ । ଯଜ୍ଞ ଓ ଦାନ ଏହି ଦୁଇ କର୍ମ ତପସ୍ୟାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।
ଯାହାକିର ହୃଦୟ ତପସ୍ୟାନଳରେ ସମ୍ବୃଦ୍ଧ, ସେ ଯଥାବିଧି
ଯଜ୍ଞ ଓ ଦାନ ପ୍ରଭୃତି କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନରେ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ।
ତେଣୁ ଅନୁମାନକର ଅଭିପ୍ରେତ ପ୍ରବନ୍ଧ ମଧ୍ୟରେ ଉକ୍ତ ଉଭୟ
କର୍ମର ପୃଥକ୍ ଅଲୋଚନା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଧ ହେଉନାହିଁ ।
ତପସ୍ୟା ସାଧନ ପାଇଁ ଶରୀର, ବାକ୍ୟ ଓ ମନ ଏହି ତିନି-
ଗୋଟି ଉପାଦାନ ବିଶେଷଭାବରେ ଲୋଡ଼ା । ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ
କେନ୍ଦ୍ର ଗୋଟିଏ ଯଦି ବିପଥଗାମୀ ହୁଏ ତେବେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟିତ
କର୍ମ ଆଦୌ ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ପ୍ରତ୍ୟେକର
କଲ୍ୟାଣପାଇଁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ତପସ୍ୟାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଅଛି ।
ସେହି ବ୍ୟତିପାଳନରେ ସନ୍ଦେହାକୁଳ ହେବା ସୁବୁଦ୍ଧି
ଲୋକର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ଭଗବାନ ଶାକ୍ତ ଶୂନ୍ୟକୁ ସର୍ବଦା
ଜଣାଇ ଅଛନ୍ତି, ସତ୍ୟ ସମସ୍ତ ଅନିଷ୍ଟର ମୂଳ । ଯେହେତୁ
“ସତ୍ୟସ୍ତୁ ବନଶ୍ୟତ ।” ସତ୍ୟର ଉତ୍ସର୍ଗ ସ୍ଥଳ ଅଜ୍ଞାନ ।
ଅଜ୍ଞାନାଚ୍ଛନ୍ନ ହେବା ମାନବ ପକ୍ଷରେ କେବେହେଁ ପଶ୍ୟ-
ମାୟୁ ନୁହେଁ ।

ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ଶରୀର ପ୍ରଭୃତିର ମଙ୍ଗଳ ସମ୍ପାଦନ
ପାଇଁ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ତପସ୍ୟାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଅଛନ୍ତି ତାହା

ନିମ୍ନରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେଲା । ତତ୍ତ୍ଵରେ ଶାସ୍ତ୍ର-ତତ୍ତ୍ଵସ୍ୟା ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । କାରଣ ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ନୀତିରୂପେ ଓ ସକଳ ନିରଖିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲଭାବରେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଶାସ୍ତ୍ର-ତତ୍ତ୍ଵସ୍ୟା ପ୍ରଥମେ ଜାଣିବା ଉଚିତ । “ଦେବ ଦ୍ଵିଜ ଗୁରୁ ପ୍ରାଜ୍ଞ ପୂଜନଂ ଶୌଚ-ମାର୍ଜନଂ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟମହିଂସା ଚ ଶାସ୍ତ୍ରଂ ତପ ଉଚ୍ୟତେ ।” ଅର୍ଥାତ୍ ଦେବତା, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଗୁରୁ ଓ ଜ୍ଞାନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବା ସଙ୍ଗେ ଶୁଚି ରହବା, ସରଳ ବ୍ୟବହାର କରିବା, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ଅବଲମ୍ବନ ଶାସ୍ତ୍ର-ତତ୍ତ୍ଵସ୍ୟା ନାମରେ ଅଭିହିତ ହୋଇଅଛି । ଉକ୍ତ ନିୟମ ଗୁଡ଼ିକ ପାଳନ କଲେ ଶାସ୍ତ୍ର ନିରାପଦ ହେବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଦ୍ଵିତୀୟରେ ବଚନ-ତତ୍ତ୍ଵସ୍ୟାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଅଛି । କାରଣ ବାକ୍ୟ ଫଳତ ନ ହେଲେ ବୁଦ୍ଧି ଅନିର୍ମଳ ହୁଏ । ବୁଦ୍ଧିର ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ତତ୍ତ୍ଵସ୍ୟା ସିଦ୍ଧିରେ ପଦେ ପଦେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଜନ୍ମାଏ । ଶାସ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ବୁଦ୍ଧିର ସମତା ଅତି ଅଧିକ । ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ରଥସ୍ଵରୂପ ଶାସ୍ତ୍ର ବୁଦ୍ଧିରୂପ ସାରଥ୍ୟଦ୍ଵାରା ନିତ୍ୟ ଫସାରସେଷରେ ଚଳୁଅଛି । ସାରଥ୍ୟ ଅସତ୍ ହେଲେ ରଥ ଯଥା-ନିୟମରେ ଚଳିପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ବାକ୍ୟକୁ ନିୟମାର୍ଥନ ରଖିବା ପାଇଁ ତତ୍ତ୍ଵସ୍ୟା ନାମ ତତ୍ତ୍ଵସ୍ୟା ପାଳନ ଅତି ଅବଶ୍ୟକ ।

“ଅନୁଦେଶକଂ ବାକ୍ୟଂ, ସତ୍ୟଂ ପ୍ରିୟଂ ହୃତଂ ଚ ଯତ୍ ।

ସ୍ଵାଧ୍ୟାୟାଭ୍ୟାସନଂ ତେବ ବାଞ୍ଛୟଂ ତପ ଉଚ୍ୟତେ ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ବାକ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କାରକ ନୁହେଁ ଓ ସତ୍ୟ,

ପ୍ରୀତିକର ଏବଂ ହୃତକର ଅଟେ ତାହା ଯଥାର୍ଥ ବାକ୍ୟ ନାମରେ ପରିଚିତ । ସେଥି ସଙ୍ଗେ ନିତ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରାଭ୍ୟାସ ମଧ୍ୟ କରିବ୍ୟ । ଭୃଶସ୍ତ୍ରରେ ମାନସ-ତପସ୍ୟାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଅଛି । ବଧାତା ମନ ସଙ୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ଶରୀର ଓ ବୁଦ୍ଧିର ସମ୍ବନ୍ଧ ସମ୍ପନ୍ନ ରଖିଅଛନ୍ତି । ମନକୁ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିବା ପାଇଁ ତତ୍ ସମ୍ପନ୍ନୀ ତପସ୍ୟା ପାଳନ ଅଟାଏ ଅବଶ୍ୟକ ।

“ମନଃପ୍ରସାଦଃ ସୌମ୍ୟତ୍ଵଂ, ମୌନମାତ୍ମବିନିଗ୍ରହଃ,

ଭ୍ରାବସଶୁଦ୍ଧିରତ୍ୟେତତ୍, ତସ୍ୟା ମାନସଗୁର୍ୟତେ,” ।

ଅର୍ଥାତ୍ ମନର ପ୍ରସନ୍ନତା, ସ୍ଵଚ୍ଛତା, ମୌନ, ଅସ୍ପଷ୍ଟଯମ ଓ ଭ୍ରାବର ସଂଶୁଦ୍ଧି ମାନସ-ତପସ୍ୟାନାମରେ କଥିତ ହୋଇଅଛି । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଉଦ୍ଧିଷ୍ଟିତ ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ପାଳନ କରିବାପାଇଁ ଦୃଢ଼ସଂକଳ୍ପ ହୋଇ ନିମ୍ନେ ଅଭ୍ୟାସର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହେବେ, ସେ ଧ୍ୟାନେ ଅମୃତଫଳ ଲାଭ କରିବେ ଏହା କହିବା ପୁନରୁକ୍ତି ମାତ୍ର । ଯେମନ୍ତେ ଶାସ୍ତ୍ରର ମତ “ନହ କଲ୍ୟାଣକୃତ କଷ୍ଟିତ ଦୁର୍ବଳତାତ ଗଚ୍ଛତି” । ଅର୍ଥାତ୍ କଲ୍ୟାଣକର କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି କେତେକେଳେ ଦୁର୍ବଳତାରେ ପଡ଼ିବେ ନାହିଁ ।

ସତ୍ତ୍ଵ, ରଜ ଓ ତମ ଏହି ଗୁଣଦ୍ଵୟ ଜଗତରେ ସମସ୍ତ କର୍ମର ପ୍ରଧାନ ହେତୁ । ଶାସ୍ତ୍ରର ମତ—

“ପ୍ରକୃତ୍ୟା ନିୟମାଶାନି ଗୁଣୌଃ କର୍ମାଣି ସର୍ବଶଃ”

ଅର୍ଥାତ୍ ଉକ୍ତ ତନୁଗୁଣ ଦ୍ଵାରା ସର୍ବବିଧ କର୍ମ ସାଧିତ ହେଉଅଛି । ମାତ୍ର ଅହଙ୍କାର ବିମୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଉକ୍ତ ଗୁଣମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେହେଁ ମୁଁ କରୁଅଛି ବୋଲି ମନେକରେ ।

ତାହା ପରମାର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ତପସ୍ୟା କର୍ମରେ ମଧ୍ୟ
ଭକ୍ତ ତନିଗୁଣଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ରହୁଅଛି । ତନ୍ମଧ୍ୟରେ କେଉଁ
ଗୁଣାବଲମ୍ବୀ ତପସ୍ୟା କପର ଫଳ ପ୍ରଦାନକରେ ତାହା ଜାଣିବା
ବାଞ୍ଛନାୟ । ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କର୍ମର ପଥ ନିଷ୍ଠାକ କରବାପାଇଁ
ଦିବ୍ୟ ତପସ୍ୟା ବିଶଦଭାବରେ ଜଣାଇ ଅଛନ୍ତି । ସେ ଗୁଡ଼ିକ ଧୀର-
ଚିତ୍ତରେ ଅଲୋଚନା କଲେ ସମସ୍ତ ସଂଶୟ ଦୂରୀଭୂତ ହେବ ।

“ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ପରୟା ତପ୍ତଂ ତପସ୍ତତ୍ ଦିବ୍ୟଂ ନରୈଃ ।

ଅଫଳାକାଂ ସିଦ୍ଧିର୍ଯୁକ୍ତେଃ ସାଞ୍ଜିକଂ ପରତତ୍ତ୍ୱେତ ॥”

ଅର୍ଥାତ୍ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହଜ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ନିଷ୍ଠାମୟ ଭାବରେ
ପୁରୋକ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରରୁ, ବାଚନିକ ଓ ମାନସିକ ତପସ୍ୟା ସାଧନ
କରିବାର ନାମ ସାଞ୍ଜିକ ତପସ୍ୟା ।

“ସତ୍ତ୍ୱକାରମାନପୂଜାର୍ଥଂ ତସୋ ଦମ୍ଭେନ ତୈବ ଯତ୍ ।

ନ ଯତେ ତଦ୍ଦମ୍ଭ ପ୍ରୋକ୍ତଂ ରାଜସଂ ତଳମଧୁକ ॥”

ଅର୍ଥାତ୍ ଲୋକମାନଙ୍କଠାରୁ ସତ୍ତ୍ୱକାର, ସମ୍ମାନ ଓ ସମାଦର
ପାଇବାପାଇଁ ଅତ୍ତ୍ୱକାର ଅଶ୍ରୟ କରି ଯେଉଁ ତପସ୍ୟା କରାଯାଏ,
ତାହା ରାଜସ ତପସ୍ୟା । ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ଓ ଅନିଶ୍ଚିତ ।

“ମୁକ୍ତ ଗ୍ରାହେଣାସନୋ ଯତ୍ ପୀତୟା ଋୟତେ ତପଃ,

ପରସୋପାଦନାର୍ଥଂ ବା ତତ୍ ତାମସମୁଦାହୃତଂ ॥”

ଅର୍ଥାତ୍ ପରର ଅନିଷ୍ଟସାଧନ ପାଇଁ ଅବିବେକଭାବରେ
ନିଜକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପୀଡ଼ା ଦେଇ ଯେଉଁ ତପସ୍ୟା କରାଯାଏ, ତାହା
ତାମସ ତପସ୍ୟା । ଏହି ଉଚ୍ଚଳଭୂମିରେ ଅଦ୍ୟାବଧି ଗୋଟିଏ

ପ୍ରବାଦ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି ଯେ “ପରର ପାଞ୍ଚର ଯେ ମନ୍ଦ, ତା ମନ୍ଦ ପାଞ୍ଚନ୍ତି ଗୋବନ୍ଦ” । ଏହି ଉକ୍ତିରୁ କୃତବିଦ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ବୁଝିପାରିବେ ଯେ ରାଜସ ଓ ତାମସ ତପସ୍ୟା କିପରି ନୀତିକର୍ମ । ତାହାର ଫଳ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅମଙ୍ଗଳକର, ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ । ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜକୁ ସତର୍କ କରିବା ପାଇଁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜଣାଇ ଅଛନ୍ତି—

“ରଜସ୍ବଫଳଂ ଦୁଃଖମଜ୍ଞାନଂ ତମସଃ ଫଳଂ ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ରାଜସ ତପସ୍ୟାର ଫଳ ନିତାନ୍ତ ଦୁଃଖଜନକ ଓ ତାମସ ତପସ୍ୟାର ଫଳ ନିବିଡ଼ ଅଜ୍ଞାନ । ଅଜ୍ଞାନର ପରିଣାମ ପରମଯନ୍ତ୍ରଣା-ଦାୟକ ଏହା କହିବା ଦ୍ବିରୁକ୍ତିମାତ୍ର । ପରଶେଷରେ ଅନୈମାନ୍ତେ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହେଲା ଯେ ସଞ୍ଜମୂଳକ ତପସ୍ୟା ମାନବଜାତିର ଅବଶ୍ୟ ସାଧନାୟ । ଉକ୍ତ ତପସ୍ୟା କିନ୍ତୁ ସାଧନକରି ଦେବାକୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ସୁଫଳ ଅଛି । ଶାସ୍ତ୍ରର ମତ—

“ସ୍ବଲ୍ପମପ୍ୟସ୍ୟ ଧର୍ମସ୍ୟ କ୍ଷାୟତେ ମହତୋ ଭୟାତ୍”

ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ଧର୍ମର ଅଳ୍ପପରିମାଣ ମଧ୍ୟ ମହାଭୟରୁ ପରିହାର କରେ । କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ ଏତିକିମାତ୍ର ସାବଧାନ ହେବା ଉଚିତ ଯେ ସାତ୍ତ୍ବିକ ତପରୁ ସ୍ବଳିତ ହୋଇ ଯେପରି ଅନ୍ୟ ଦ୍ବିବିଧ ତପସ୍ୟା ଅବଲମ୍ବନ ନ କରେ । ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି, ନାନାବିଧ କୁପଥ୍ୟ ସେବନ କଲେ ଅଳ୍ପମାତ୍ର ଔଷଧର ଶକ୍ତି ହ୍ରାସ ହୋଇଯାଏ, ତେଣୁ ତାହା ଫଳପ୍ରଦ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହିପରି ରାଜସ ଓ ତାମସ

ତପସ୍ୟାର ପ୍ରଭାବରେ ଶରୀର ଏବଂ ମନ ପ୍ରଭୃତିକୁ ନିତ୍ୟ କଳ୍ପସିତ ରଖିଲେ ଅଲମ୍ପୀୟ ସାହିତ୍ୟିକ ତପସ୍ୟାର କ୍ଷମତା ନଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ଅଶ୍ରମାନୁସାରେ ମଧ୍ୟ ତପସ୍ୟା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଅଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମର ତପସ୍ୟା-ବଧି ଅଲୋଚନା କରାଯାଉ । ଅଧୁନିକ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଉକ୍ତ ଦୁଇ ଅଶ୍ରମରେ ନିଜ ନିଜ ଅଧୁଃ କାଳ ଯାପନ କରୁଅଛନ୍ତି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦୁଇ ଅଶ୍ରମର ତପୋବଧି ଅବଶ୍ୟକ ହେଲେ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଅଲୋଚନା କରାଯିବ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମର ତପସ୍ୟା-ନିୟମ ନିମ୍ନରେ ନିବୃତ୍ତ ହେଲା ।

ବ୍ରହ୍ମଚରୀ ଗୁରୁକୁଳେ ବସନ୍ ଦାନ୍ତୋ ଗୁରୋହିତଂ
 ଆଚରନ୍ ଦାସବନ୍ଦନାୟେ ଗୁରୋ ମୁଦୁହସୌହୃଦଃ ॥
 ସାୟଂ ପ୍ରାତରୁପାସୀତ ଗୁଣଗ୍ନ୍ୟର୍କସ୍ତେଷାମାନ
 ସାନ୍ଧ୍ୟେ ଉତ୍ତେ ଚ ଯତବାନ୍ ଜପନ୍ ବ୍ରହ୍ମ ସନାତନଂ ॥
 ଛନ୍ଦାଂସ୍ୟଧୀୟାତ ଗୁରୋରହୂତଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୁଯଜ୍ଞିତଃ
 ଉପକ୍ରମେଽବସାଜେ ଚ ଚରଣୌ ଶିରସା ନମେତ୍ ॥
 ମେଖଳାଜନବାସାଂସି ଜଟାଦଣ୍ଡକମଣ୍ଡଳୁନ୍
 ବକ୍ତୃୟାଦୁପସାତଂ ଚ ଦର୍ଶିପାଣି ଯଥୋଦିତଂ ॥
 ମୁଣ୍ଡାଲୋ ମିତରୁର୍ ଦକ୍ଷଃ ଶ୍ରାଦ୍ଧଧାନୋ ଜିତେନ୍ଦ୍ରୟଃ
 ଯାବଦର୍ଥଂ ବ୍ୟବହରେତ୍ ସ୍ତ୍ରୀଷୁ ସ୍ତ୍ରୀନିର୍ଜିତେଷୁ ଚ ॥
 ବର୍ଜୟେତ୍ ପ୍ରମଦା ଗାଥାମଗୁହସ୍ତୋ ବୃହଦ୍ବ୍ରତଃ ॥

ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରହ୍ମଗୁଣ ଉଦୟଦମନପୁଷ୍କର ଗୁରୁକ ପ୍ରତି
 ଭକ୍ତିମାନ ହୋଇ ଦାସଭୂକ୍ୟ ଅତିନମ୍ରଭାବରେ ଗୁରୁକର
 ହୃତାଚରଣ କରି ତାଙ୍କ ଅଶ୍ରମରେ ବାସ କରିବେ । ଉଭୟ
 ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ବାକ୍ୟ ସଂଯତ କରି ଜଗନ୍ନାଥରଙ୍କର ସ୍ତୁତି ପାଠ-
 ପୁଷ୍କର ଗୁରୁ, ଅଗ୍ନି, ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଧାନ ଦେବଗଣକୁ
 ଉପାସନା କରିବେ । ଗୁରୁ ଅହ୍ନାନ କଲେ ସଂଯତ ହୋଇ
 ତାହାଙ୍କଠାରୁ ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରିବେ ଓ ଅରମ୍ଭ ଏବଂ
 ଶେଷରେ ଗୁରୁକ ଚରଣରେ ମସ୍ତକ ଲଗାଇ ପ୍ରଣାମ କରିବେ ।
 କୁଣ୍ଡଳଦ୍ୱୟରେ ରଖି ଗୁରୁକର ଅଦେଶାନୁସାରେ ମେଖଳା, ଅଜନ,
 ବସ୍ତ୍ର, ଜଟା, ଦଣ୍ଡ, କମଣ୍ଡଳ ପ୍ରଭୃତି ଧାରଣ କରିବେ ।
 ମୁଣ୍ଡାଳ, ପରମିତାହାରୀ, କାର୍ଯ୍ୟନିପୁଣ, ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନ୍, ଜିତେନ୍ଦ୍ରସ୍ୱ
 ହୋଇ ସ୍ତ୍ରୀ ମାନଙ୍କ ସହୃଦ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ-ଅସକ୍ତ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସହୃଦ
 ପ୍ରୟୋଜନାନୁସାରେ ବ୍ୟବହାର କରିବେ । ଅତି ମିଳା ମିଶା
 କରିବେ ନାହିଁ । ଗୁହସ୍ତ ଭଲ ବ୍ରହ୍ମଗୁଣ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହୃଦ
 କଥୋପକଥନ ପରତ୍ୟାଗ କରିବେ । ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟିତ କଲ୍ୟାଣକର
 ବସ୍ତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମନେ କରି ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମଗୁଣ ନିରଦଙ୍କାର-
 ଭାବରେ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ତାହାକୁ ପ୍ରତିପାଳନ କରିବେ,
 ତାହାକୁ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ତପସ୍ୱୀ ବୋଲିଯିବ । ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମଗୁଣ
 ହୃଦୟରେ କପଟ ପୋଷଣ କରି ଲୋକ ସମାଜରୁ ସମ୍ମାନ ଲାଭ
 କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଉକ୍ତ ନିୟମ ଗୁଡ଼ିକ ଅଂଶତଃ ପାଳନ
 କରିବେ ତାହାକୁ ରାଜସ ତପସ୍ୱୀ କୁହାଯିବ । ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମଗୁଣ
 କାୟ ଲେଶ ଭୟରେ ଉକ୍ତ ନିୟମ ଗୁଡ଼ିକ ଅପାର ମନେ କରି

ସେଇଗୁଣ ଓ ଗୁରୁଙ୍କର ଦୁଃଖଦାୟକ ହେବେ, ତାହାକୁ ତାମସ
ତପସୀ କୁହାଯିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୁହସ୍ତାଶ୍ରମର ତପୋବିଧି ସଂସେ-
ପରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉଅଛି ।

ଶ୍ରଦ୍ଧାଧାନୋ ଯଥାକାଳ ମୁଦଶାନ୍ତ ଜନାବୃତଃ ।

ତତ୍ତ୍ୱ ସଙ୍ଗାତ୍ ଶନକୈଃ ସଙ୍ଗମାସୁକ୍ଳାୟାମୁକାଦିଷୁ

ବିମୁଷ୍ଟେନ୍ ମୃତ୍ୟୁମାନେଷୁ ସ୍ୱପ୍ନଂ ସ୍ୱପ୍ନବଦୁତ୍ତ୍ୱିତଃ ॥

ମୃତୋଷ୍ଟ୍ରଘରମର୍ଜାଶୁସଂସ୍ପୃଷ୍ଟଘରମକ୍ଷିକାଃ

ଅମୃନଃ ପୁତ୍ରବତ୍ ପଶ୍ୟେତ୍ ତୈରେଷାମନ୍ତ୍ରରଂ କୟତ୍ ॥

ଶିବର୍ଷଂ ନାତିକୃତ୍ତେଣ ଭଜେତ ଶୁଦ୍ଧମେଧାପି

ଯଥାଦେଶଂ ଯଥାକାଳଂ ଯାବଦେବୋପପାଦତଂ ॥

ଅଶ୍ୱାଦାନ୍ତୋଽବସାୟିତ୍ୟଃ କାମାନ୍ ସବିଭଜେଦ୍ ଯଥା ।

ଅପେକ୍ଷାମାସୁନୋଦାସଂ ନୃଣାଂ ସତ୍ତ୍ୱଶ୍ରଦ୍ଧୋ ଯତଃ ॥

ଅର୍ଥାତ୍ ଗୁପ୍ତବ୍ୟକ୍ତି ଶ୍ରଦ୍ଧାଶୀଳ ହୋଇ ପବନ-ହୃଦୟ ସାଧୁ-
ଜନଙ୍କ ସହବାସରେ ନିଜର ହୃଦୟ ନିର୍ମଳ କରି ସ୍ୱପ୍ନଦୃଷ୍ଟି ସ୍ତ୍ରୀ,
ପୁତ୍ର, ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ଯେପରି ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ପରିତ୍ୟାଗ କରାଯାଏ
ସେହିପରି ନିଜର ଦେହ ଓ ଅପତ୍ୟ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କଠାରେ ହିମେଂ
ମମତା ବର୍ଜନ କରିବେ । ଗୁହରେ ଉପସ୍ଥିତ ମୃଗ, ଓଃ, ଗଧ,
ମାଙ୍କଡ଼, ମୂଷିକ, ସଂସ୍ପୃଷ୍ଟ, ପକ୍ଷୀ ଓ ମଂଜିରା ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ନିଜ
ପୁତ୍ରପରି ମଣିବେ । କାରଣ ନିଜର ପୁତ୍ର ଓ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ
କିଛିମାତ୍ର ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ । ଗୁପ୍ତ ଅତିକଣ୍ଠ ନ କରି ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ,
ଓ କାମ ଏହି ତିନିବର୍ଗ ଦେଶ, କାଳ ଓ ଦୈବାନୁସାରେ
ଯେତକି ଲବ୍ଧ ହେବ, ସେତକିମାତ୍ର ଅନାସକ୍ତ ଭାବରେ ସେବା

କରିବେ । ଶୁଦ୍ଧାଗତ ଅଶୁଣ୍ଠାଳ ସମସ୍ତକୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟାଦି
ଦାନ କରିବେ । ଯେଉଁ ପତ୍ନୀଠାରେ ଗୃହ ପୁରୁଷଙ୍କର ମମତା
ଅଧିକ ଦେଖାଯାଏ, ତାହାକୁ ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ଅତିଥି
ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିବେ । ଯେଉଁ ଗୃହସ୍ଥ ଉକ୍ତ ବଧୂ ଗୃହକ
ପୁରବର୍ତ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ନିଶ୍ଚୟ ମନରେ ପାଳନ କରିବେ,
ସେ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ତପସୀ । ଯେଉଁ ଗୃହ ସମ୍ମାନ ଓ ଉପାଧି ଲାଭ
ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭିତରେ କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରି ଉକ୍ତ ବଧୂ ଅଂଶତଃ
ପାଳନ କରିବାକୁ ଯତ୍ନଶୀଳ ହେବେ, ସେ ରାଜସ୍ୟ ତପସୀ । ଯେଉଁ
ଗୃହ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଗୁରୁ, ବଳାସ ପରାୟଣ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠୋର ସ୍ୱଭାବ,
ସେ ତାମସ୍ୟ ତପସୀ । ସେହିପରି ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ପ୍ରଭୃତି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ
ବର୍ଣ୍ଣର ମଧ୍ୟ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ତପୋବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାହୋଇଅଛି ।
ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୁରାଣ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ କେତେକ
ଅଲୋଚନା କରାଯାଇଅଛି । ସୁତରାଂ ଏଠାରେ ପୁନଶ୍ଚ
ଅନାବଶ୍ୟକ ।

ଜଗତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବ କର୍ମୀଧୀନ । କେହି ନିଷର୍ଗ । ହୋଇ
ସଶେମାନ୍ତ ରହୁପାରିବେ ନାହିଁ । ତପସ୍ୟା, ଦାନ ଓ ଯଜ୍ଞ ଏହି
ତିନିଗୋଟି ସାତ୍ତ୍ୱିକ କର୍ମ ବ୍ୟଞ୍ଜିତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ହେ
ମାନବ ତୁମ୍ଭେମାନେ ସାତ୍ତ୍ୱିକ କର୍ମରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର ଅର୍ଜନ
କରି ଏହି ଜଗତକୁ ଅସିଅଛି । ଏଠାରେ ଯଦି ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ି
ନିଜର ଅଧିକାରକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନ ଲଗାଅ, ତେବେ ତାହା
ନିଜାନ୍ତ ପରିତାପର ବସ୍ୟ । ପରିଶେଷରେ ଏହି ମହାଜନୋକ୍ତି
ନିମ୍ନରେ ଉଦ୍ଧାର କରି ପ୍ରବନ୍ଧର ଉପସଂହାର କଲି ।

ଅରାଧ୍ୟତୋ ଯଦି ହରିପ୍ରସାଦଃ ତତଃ କଂ

ନାରାଧ୍ୟତୋ ଯଦି ହରିପ୍ରସାଦଃ ତତଃ କଂ ।

ଅନ୍ତଃସ୍ଵର୍ଗ୍ୟଦି ହରିପ୍ରସାଦଃ ତତଃ କଂ

ନାନ୍ତଃସ୍ଵର୍ଗ୍ୟଦି ହରିପ୍ରସାଦଃ ତତଃ କଂ ॥

ହେ ମାନବ ଯଦି ନିଜର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ବାଞ୍ଛା କର, ତେବେ
ହୃଦୟରେ ଓ ବାହାରେ ଜଗନ୍ନାଥର କର ଅସ୍ତିତ୍ଵ ଅନୁଭବ କର ଓ
ତାହାଙ୍କର ଶ୍ରୀଚରଣ କମଳରେ ନିଜର ସମସ୍ତ କର୍ମ ଉତ୍ସର୍ଗ
କରି ତାହାଙ୍କୁ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସେବା କର ।
ଅନ୍ୟଥା ଅଧୋଗତି ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ।

ବିଶ୍ୱରୂପ ।

ଅମ୍ବେମାନେ ବିଶ୍ୱରୂପ ଶବ୍ଦଟି ବହୁ ପ୍ରକାରରେ ପାଠ କରୁ-
ଅଛୁଁ । ସେ ଶବ୍ଦଟି ମଧ୍ୟ କର୍ତ୍ତୃକୁ ବହୁ ମଧୁର ଶୁଣା ଯାଉଅଛି ।
ତାହା କି ମୂର୍ତ୍ତି, ତାହାକୁ ଅର୍ଜୁନ ମହାଭାରତ ସମୟ
ସମୟରେ କପରି ଦେଖିଲେ, ତାହାକୁ ଦେଖିଲେ କି ଦଳ
ଲାଭ ହୁଏ, ମାନବ ଜାତି ତାହା ଦେଖି ପାରିନ୍ତି କି ନାହିଁ,
ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଶ୍ନ ମନୁଷ୍ୟ ମନରେ ଉଦ୍ଭବ ହେବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ଭବ ।
ବର୍ତ୍ତମାନ ତତ୍ତ୍ୱସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ଅଲୋଚନା କରାଯାଉ ।
ଅମ୍ବେମାନେ ବିଶ୍ୱରୂପ ଏହି ପଦଟିକୁ ସୁଲଭାବରେ ଅର୍ଥ କଲେ
ଦେଖୁଅଛୁଁ ଯେ, ବିଶ୍ୱର ଅର୍ଥ ସଂସାର ଓ ରୂପର ଅର୍ଥ ମୂର୍ତ୍ତି,
ଅର୍ଥାତ୍ ସମଗ୍ର ସଂସାର ଯେପରି ଗୋଟିଏ ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରୁଅଛି ।
ଗୀତା ପାଠ କଲେ ଦେଖାଯାଏ, ସେ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଶୁକ୍ଳ କୃଷ୍ଣ
ପ୍ରଭୃତି ସବୁ ପ୍ରକାର ବର୍ଣ୍ଣ ବିଦ୍ୟମାନ, ତହିଁରେ ଦେବ,
ମାନବ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜୀବ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତେ ବିଶ୍ୱଜିତ ଓ
ଅସଂଖ୍ୟ ମୁଖ, ଅସଂଖ୍ୟ ନେତ୍ର, ଅସଂଖ୍ୟ ବାହୁ, ଅସଂଖ୍ୟ
ଉଦର, ଅସଂଖ୍ୟ ପାଦ, ବହୁବିଧ ଅଲୁତ ଜନସା, ନାନା-
ପ୍ରକାର ଭୂଷଣ ଓ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରାଦି ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ସେ ମୂର୍ତ୍ତିର
ତେଜ ସହସ୍ର ଭୂସ୍ୱର କରଣର ସମସ୍ତେ ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ତହିଁରେ
ସମସ୍ତ ଜଗତ ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ଅବସ୍ଥିତ । ତନ୍ମଧ୍ୟରେ କେହି
ସ୍ଥାନରେ ତପୋଧନଶୃଙ୍ଗ ତପସ୍ୟା- ନିରତ, କେହି ସ୍ଥାନରେ

ଭୟଙ୍କର କଳହର ଉଦ୍‌ଘାମ ବେଳ ପ୍ରକାଶିତ, କେଉଁ ସ୍ଥାନରେ
 ପଦ୍ମତମାନେ ସମ୍ଭୁଜିତ ଭାବରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ, କେଉଁ ସ୍ଥାନରେ
 ନଈ ନିକର ତରଙ୍ଗାୟିତ ହୋଇ ନିତ୍ୟ କଳକଳନାଦପୂର୍ବକ
 ସାଗରଭଗୁଣରେ ବହମାନ, କେଉଁଠାରେ ଦେବତା, ଗନ୍ଧର୍ବ,
 ମାନବ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜଙ୍ଗମଗଣ ନିଜ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଘୁ,
 ଶିଶୁଗଣ କ୍ଷୀଡ଼ାବ୍ୟସ୍ତ, କେଉଁଠାରେ ଜନନୀମାନେ ଶିଶୁ
 ସନ୍ତାନକୁ ଅଙ୍କରେ ଧାରଣ କରି ଅନନ୍ଦରେ ଉଦ୍‌ଘା,
 କେଉଁଠାରେ ନାନାବଧ ପୈଶାଚିକକାଣ୍ଡର ଝାଣ ଦୃଶ୍ୟ
 ସଂଘଟିତ ଓ କେଉଁଠାରେ ଭକ୍ତଗଣ ପଦସତ୍ତ୍ୱବରେ ସୁବ-
 ପାଠରେ ନିରତ, ଇତ୍ୟାଦି । ଅର୍ଜୁନ ଏହି ମୁର୍ଖି ଦେଖି-
 ଶୁଭେ । ସେ କାହିଁକି ଏପରି ମୁର୍ଖି ଦର୍ଶନ କଲେ, କିମ୍ବା
 ନିଜର କର୍ମ ଦ୍ୱାରା ସେ ମୁର୍ଖି ଦେଖା ଯାଇପାରେ, ତାହା
 ନିରୂପଣ କରିବାପାଇଁ ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ଅନୁସରଣ କରିବା ଉଚିତ ।
 ଅମ୍ଭେମାନେ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିତାନ୍ତ ଶିଶୁ । ଶିଶୁ ଯେପରି
 ତାହାର ସନ୍ଦେହ ମୋଚନ ପାଇଁ ଜାଣିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ
 ବାବମାର ପ୍ରଶ୍ନ କରେ, ସେହିପରି ଅମ୍ଭେମାନେ
 ମୀମାଂସକମାନଙ୍କୁ ମନର କଥା ପଚାରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ।
 ସେମାନଙ୍କ ଅଭାବରେ ତତ୍‌ପ୍ରକାଶିତ ବଚନକୁ ନିଷ୍ଠୁର
 ଅଲୋଚନା କରିବୁଁ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ବବରଣ
 ଚର୍ଚ୍ଚା କଲେ ଦେଖୁଅଛୁଁ, ସେ ପ୍ରଥମେ ଅସ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନ ଓ
 ମୁରୁ ପ୍ରଭୃତିକୁ ବିପକ୍ଷ ଦଳ ଦେଖି ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୋହଗ୍ରସ୍ତ
 ହେଲେ । ତାହାଙ୍କର ମନ ଅତି ଦୁଃଖ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ତାହାକୁ ବସନ୍ତକୁ ଅକର୍ଷଣ କଲେ । ହାତରୁ
ଧନୁଶର ଖସି ପଡ଼ିଲା ଓ ଦେହରେ କମ୍ପ ଉଠିଲା । ସେହି
ସମୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭୂଲ୍ୟ ସାଧୁ ଉପଦେଶକ ଉପସ୍ଥିତ ନ
ଥିଲେ ଅର୍ଜୁନ ନିଶ୍ଚୟ ପଥଭ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତେ । ଶେଷରେ
ନିତାନ୍ତ ଅପଦାର୍ଥ ଓ ନିବୀର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଜଗତରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ
ହୋଇଥାନ୍ତେ, କିନ୍ତୁ ତାହା ହୋଇନାହିଁ । ଭଗବାନ୍
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବହୁ ଉପଦେଶଦ୍ୱାରା ତାହାଙ୍କର ମନର ଗତି
ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱୟଂ ବିଶ୍ୱରୂପର ପ୍ରକାଶକ । ସେ
ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ପ୍ରଥମତଃ ଉପଦେଶ ନ ଦେଇ ସହସା ବିଶ୍ୱରୂପ
ଦେଖାଇ ଥିଲେ ତ କିଛି ସତ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ ତାହା
କରି ନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ? ତାହାକୁ ବହୁ ସୋପାନ ଅବଲମ୍ବନ
କରିବା ଉକ୍ତ ରୂପ ଦେଖାଇବାର ହେତୁ କଣ ? ଏଥିରେ
ନିଶ୍ଚୟ କିଛି ଅର୍ଥ ଅଛି । ଅମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ, ମାନବ ସମାଜକୁ
ପଥ ଦେଖାଇବାପାଇଁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉତ୍ସିହିତ ପ୍ରଣାଳୀ
ରଚନା କରିଅଛନ୍ତି । ଯାହାଦେଉ ତତ୍ତ୍ୱପ୍ରଦତ୍ତ ଉପଦେଶା-
ବଳୀକୁ ସବଦା ଅଲୋଚନା କରିବା ବାଧ୍ୟମୟ । ତାହା ହେଲେ
ନିଜ ନିଜ ପଥ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ
ମିଳିବ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ କହିଲେ ଶରୀରର
ପରିଚ୍ଛେଦକ ଅସ୍ତ୍ର ଶାଶ୍ୱତ ଓ ଅବଧ । କିନ୍ତୁ ମୁଖିକା
ପ୍ରକୃତରେ ନିର୍ମିତ ଶରୀରଟି ନଶ୍ୱର ଓ ବଧ୍ୟ । ଯୁଦ୍ଧ
ଭୂମିର ସ୍ୱଧର୍ମ, ଭୂମ୍ଭେ ନିଜ ଧର୍ମ ପାଳନ କରି ସେମାନଙ୍କର
ବିନାଶଶୀଳ ଶରୀରକୁ ବିନାଶ କଲେ ଭୂମିର ପରମ ପଦ

ଲଭ ହେବ । ଅନ୍ୟଥା ସ୍ୱର୍ଗ-ରୂପ-ଦୋଷରେ ତୁମ୍ଭେ
 ଅଧୋଗତ ହେବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ୍ଭେ ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ
 ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ ନ କଲେ ମଧ୍ୟ ଦିନେ ସେମାନଙ୍କର
 ଶତ୍ରୁର ଭବ୍ୟାମରୁ ଯାହା କରିବ । ତେବେ ତୁମ୍ଭେ
 ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନରେ ଟୁଟି କରୁଅଛ କାହିଁକି ? ସେମାନେ
 ଯଦି ତୁମ୍ଭର ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତେ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ
 ମାରିବା ଅବଶ୍ୟ ଦୁଷଣୀୟ ହୁଅନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ତାହା ନୁହେଁ ।
 ଯେବେ କୌଣସି ହଂସ ଜନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅନ୍ଧମଣ କରେ, ସେହି
 ମନୁଷ୍ୟ ଯେବେ ତାହାକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଯୁକ୍ତ
 ହୋଇଥାଏ, ସେ କିଛି ପ୍ରଜାକାର ନ କରି ସ୍ୱଇଚ୍ଛାରେ ନିଜ
 ଶତ୍ରୁର ବିସର୍ଜନ କଲେ, ତାହାକୁ ଅତି ପାଷଣ୍ଡ ବୋଲି
 କୁହାଯିବ । ଶକ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱେ ଶତ୍ରୁର ପ୍ରତି ଅବହେଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ
 ଘୋର ଅନ୍ୟାୟ । ତୁମ୍ଭେ କୌଣସି ପ୍ରଜାକାର ନ କଲେ ତୁମ୍ଭର
 ଶତ୍ରୁର ରକ୍ଷା ସମ୍ୟକ୍ ଅସମ୍ଭବ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିବା
 ତୁମ୍ଭର ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଅର୍ଜୁନ କହତୁ ପ୍ରକୃତସ୍ଥ ହେବାକୁ
 ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଧୀରେ ଧୀରେ କର୍ମ, ଜ୍ଞାନ ଓ ଧ୍ୟାନ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟରେ
 ବହୁ ସାରିଗର୍ଭ ବଚନ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ମନୁଷ୍ୟଗଣ ଯେପରି
 କର୍ମ କରୁଅଛନ୍ତି, ଜଗଦୀଶ୍ୱର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅନୁକ୍ଷଣ କର୍ମରେ
 ଲିପ୍ତ ରହୁଅଛନ୍ତି । ସେ କର୍ମ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ ସମସ୍ତ ଜଗତରୁ କର୍ମ
 ଲିପ୍ତ ହେବ । ପ୍ରକୃତରେ କିଛିମାତ୍ର ଲୀଳା ପରିଦୃଷ୍ଟ ହେବନାହିଁ ।
 କିନ୍ତୁ ଦୁରକର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ପ୍ରଭେଦ ଦେଖାଯାଏ । ବିଧାତା
 ପ୍ରତ୍ୟହ କୋଟି କୋଟି ଜୀବ ସୃଷ୍ଟି କରି ସେମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା

ନାନାପ୍ରକାର ଲାଳା ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛନ୍ତି, ମାତ୍ର କିଛିଦିନ ପରେ ନିଜେ ସମସ୍ତ ଲାଳାରେ ବଦଳି ଯିବେ । ସେଥିରେ ନାକର ଅନନ୍ଦ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଦୁଃଖ ନାହିଁ ॥ ସେ ସବୁଦିନ ନିବିକାରଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଅଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ଜାତିର କର୍ମ ଠିକ୍ ସେହିପରି ହେବା ବାହ୍ୟମୟ । ଜୟ, ପରାଜୟ ଶତ୍ରୁ, ମିତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତକୁ ସମାନ ମନେ କରି ସ୍ୱଧର୍ମ ପାଳନ କଲେ କଦାପି ଦୋଷ ସ୍ପର୍ଶ କରବ ନାହିଁ । କର୍ମୀ ମନୁଷ୍ୟ ତ୍ୟାଗୀ ହେବା ଅବଶ୍ୟକ । ତ୍ୟାଗରେ ପ୍ରକୃତ ଅନନ୍ଦର ନିବାସ, ଅସକ୍ତିରେ ଅନନ୍ଦର ଅଭାବ ମାତ୍ର ଅଛି, ତାହାର ପରିଣାମ ଘୋର ଯନ୍ତ୍ରଣା ପୂର୍ଣ୍ଣ । କେବଳ ତ୍ୟାଗଦ୍ୱାରା ଅମୃତ ଲାଭ ହୁଏ, ଅନ୍ୟ କାହିଁରେ ପ୍ରକୃତ ଶାନ୍ତି ନାହିଁ । ଅମୃତମାନେ ଅନୁଭବ କରୁଅଛନ୍ତି, କୋଣସି ପ୍ରିୟଜନ ବୟୋଗ ଜନିତ ଦୁଃଖ ସମୟରେ ଯେବେ ମନେ କରୁଁ, ସସାର କେବଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ରଜାଳୟ ଅଟେ, ସ୍ତ୍ରୀ ପୁତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତେ ଦିନେ ନିଜ ନିଜ ମମତା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସ୍ୱଧର୍ମକୁ ଯାହା କରବେ; ତେବେ ଅକ୍ଷୟାତ୍ମ ମନରେ ଶାନ୍ତି ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । କେବଳ ତ୍ୟାଗର ଚିନ୍ତାରେ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗିକ ଶାନ୍ତି ଅନୁଭବ କରୁଅଛି । ପ୍ରକୃତ ତ୍ୟାଗଧର୍ମ ପ୍ରତିପାଳନ କଲେ କି ଶାନ୍ତି ନ ମିଳିବ ? ମନେ ହୋଇପାରେ, ଘର ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ତ୍ୟାଗଧର୍ମ ବୋଲିଯାଏ । କିନ୍ତୁ ତାହା ନୁହେଁ, ନିଷାମ ଓ ନିର୍ମମ ଭାବରେ ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରିବାକୁ ତ୍ୟାଗଧର୍ମ କୁହାଯାଏ । ଦାରପରିଗ୍ରହ ନ କରି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ

ବେଶ ସାଜବାକୁ ତ୍ୟାଗ ବୋଲିଯାଇ ନ ପାରେ । ଗୃହ୍ୟବ୍ୟକ୍ତି
 ଯଦ୍ୱା କଲେ ତ୍ୟାଗୀ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ତ୍ୟାଗଧର୍ମୀ
 ପାଳନ କଲେ ମନୁଷ୍ୟର ଜ୍ଞାନୋଦୟ ହୁଏ । ଜ୍ଞାନ ମାନବ
 ଅତି ବିନୟୀ ହୁଅନ୍ତି ଓ ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମ ପ୍ରକୃତ ସମସ୍ତଙ୍କ
 ପ୍ରତି ସମାନ ବ୍ୟବହାର କରି ବଶ୍ୱ-ବ୍ୟାପାରର ସ୍ନେହ-
 ଅକର୍ଷଣ କରନ୍ତି । ଅମ୍ବେମାନେ ଦେଖୁଅଛୁଁ, କେତେଗୁଡ଼ିଏ
 ପୁଅ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଉପଯୁକ୍ତ ପଥରେ ଚାଲି ଅନୁକ୍ଷଣ ପିତା
 ମାତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାହା ପ୍ରତି ପିତାମାତା-
 ଙ୍କର ସ୍ନେହ କିଛି ଅଧିକ । ଅବ୍ୟାୟ କୁପୁଷ୍ଟାରେ ଯେ
 ପିତାମାତାଙ୍କର ଆଦୌ ସ୍ନେହ ନାହିଁ ତାହା ନୁହେଁ । ସୁପୁଷ୍ଟ-
 ଠାରେ ସ୍ୱଭାବତଃ କିଛି ଅଧିକ ହୋଇ ଉଠେ ।
 ଜଗନ୍ନାଥର ସେହି ନିୟମରେ ସ୍ନେହ ଓ କରୁଣା ଦାନ କରନ୍ତି ।
 ସେଥିପାଇଁ ଗୀତାରେ ଲେଖାଅଛି “ଯେ ଯଥା ମାଂ ପ୍ରପଦ୍ୟନ୍ତେ
 ତାଂସ୍ତଥୈବ ଭଜାମ୍ୟହଂ ।” ଯେଉଁଲୋକ ଅମୃତ ଯେପରି
 ସେବା କରନ୍ତି, ଅମ୍ବେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ତଦନୁରୂପ ସ୍ନେହ ପ୍ରକାଶ
 କରୁଁ । ଏତଦ୍ୱାରା ଲୋକେ ମନେ କରିପାରନ୍ତି, ଜଗନ୍ନାଥର
 ଭେଦବୁଦ୍ଧି ସମ୍ପନ୍ନ, ମାତ୍ର ତାହା ନୁହେଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଜ୍ଞାନର
 ପ୍ରକୃତ ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ସ୍ୱଧର୍ମକୁ ବର୍ଜନ କରି ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିତା
 ପ୍ରକାଶ କଲେ ବ୍ୟାପାରର ସ୍ନେହଜନନ ହେବାକୁ ସମ୍ଭବ
 ଅଯୋଗ୍ୟ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ କରୁଣାମୟ ଇଶ୍ୱର ଇନ୍ଦ୍ରିୟରେ
 କୌଣସି ଦଣ୍ଡବ୍ୟାଧାନ ନ କରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା
 କରନ୍ତି । ଅମରଣ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ନ ହେଲେ ପରେ

ଯାହା ହେଉ । ଜ୍ଞାନ ବ୍ୟକ୍ତି ଅତି ସାବଧାନ ଭାବରେ ଜଗତର ପ୍ରତି କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି । କେବଳ ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅତିରେ ସିଦ୍ଧ ହୁଏନାହିଁ । ଧ୍ୟାନ ନିତାନ୍ତ ଅବଶ୍ୟକ । ଶାସ୍ତ୍ରର ମତ “ଜ୍ଞାନାତୁ ଧ୍ୟାନଂ ବିଶିଷ୍ଟତେ ।” ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନ ଅପେକ୍ଷା ଧ୍ୟାନ ମହତ୍ତ୍ୱର । ଅମ୍ବେମାନେ ବୁଦ୍ଧ-ଦେବଙ୍କର ଜୀବନ ଚରିତ ଅଲୋଚନା କଲେ ଦେଖୁଅଛୁ, ସେ ଛଅ ବର୍ଷ ନିର୍ଜନ ଭୂମିରେ ବସି ଏକାଗ୍ରଭାବରେ ସମାଧିମଗ୍ନ ହୋଇଥିଲେ । ତତ୍ପରେ ବୁଦ୍ଧ ଲଭି କଲେ । ଧ୍ୟାନର ଅର୍ଥ ଚିନ୍ତା କରିବା । ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ କମ୍ପା ଯେ କୌଣସି ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ବରଳରେ ବସି ପ୍ରଥମତଃ ମନକୁ ବଶୀଭୂତ କରି ଗଭୀର ଚିନ୍ତା କଲେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ହେବ । ସେହି ଚିନ୍ତାର ନାମ ଧ୍ୟାନ । ଧ୍ୟାନ-ପରେ ମାନବ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କଲେ ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ଉତ୍ସରମୟ ଦେଖନ୍ତି । ଜଳ, ସ୍ଥଳ, ଅକାଶ ପ୍ରଭୃତି ସର୍ବତ୍ର ଜଗଦ୍‌ଶ୍ୱରଙ୍କର ପ୍ରକାଶ ବୁଝି ପାରନ୍ତି । ଏହି ଭାବକୁ ବିଧାତାଙ୍କର ବିଭୂତ ନିରୂପଣ ବୋଲାଯାଏ । ସେହିଦେହରୁ ଗୀତାରେ ବିଭୂତ-ଯୋଗ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ତତ୍ପରେ ଭକ୍ତି ଦବ୍ୟ ଚୟ ଲାଭ କରନ୍ତି । ସେହି ଚୟରେ ଜଗତକୁ ଦେଖିଲେ ଜଗଦ୍‌କର୍ତ୍ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଜଗତର କି ସମ୍ପର୍କ, ତାହା ଅତି ଅଭୂତ ଭାବରେ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ ଓ ବିଶ୍ୱରୂପ ଶବ୍ଦର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ନିରୂପଣ କରି ହୁଏ । ସାଧକ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶ୍ୱରୂପ ଶବ୍ଦର ଏହି ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ଯେ, ବିଶ୍ୱବିଧାତା ସଂସାରକ ସମସ୍ତ ଲୀଳାର ସମସ୍ତ ରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ

ହୁଅନ୍ତି । ତାହାକୁ ଅନ୍ତର ବଶଦ କରି କୁହାଯାଇ ପାରେ,
କର୍ତ୍ତାକର୍ମର ମିଳନଭୂମି ଅଛନ୍ତି । ମାନବ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଦବ୍ୟ
ତତ୍ତ୍ୱ ଲଭ କଲେ ଦିନେ ବୃକ୍ଷରୂପ ଦେଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ
ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସାଧାରଣ ନେତ୍ରରେ ଦେଖିଲେ ଜଗତ
କେବଳ ସୁନଈବରେ ପ୍ରକଟିତ ହୁଏ, ମାତ୍ର ତାହାର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଲୀଳା
ଅପ୍ରକଟ ଅବସ୍ଥାରେ ରହେ ।

ବୃକ୍ଷରୂପ ଦର୍ଶନରେ ମାନବ ଜାତିର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର ଅଛି ।
ପ୍ରତି ମାନବ ସଂସାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।
କିନ୍ତୁ ସେ ମୋହ ଅତ୍ୟନ୍ତ କରିବାପାଇଁ ସଦୃଶଦେଶକକୁ
ଅନୁସରଣ କରିବା ଉଚିତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେକ୍ଷରେ ସଦୃଶରୂ-
ପର ଅତି ଦୁର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ॥ ସୂତ୍ରାଂ ଅମ୍ବେମାନେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ମତକୁ
ଅବଲମ୍ବନ କରି ନିଜେ ନିଜେ ସାଧନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବା
ବାଞ୍ଛନୀୟ । ନତେଜୁ ମାନବ ଜନ୍ମ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଫଳ ହେବ ।
ଅମ୍ବେମାନେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ କର୍ମ୍ୟରୁ ଭୁଲ୍ ଅଛନ୍ତି, ସେ ବୃକ୍ଷରୂପ
ଦର୍ଶନ କରି ଅତି ଶୀଘ୍ର ହୋଇ ବହୁ ଫଳ ପାଠ କରିଥିଲେ ।
ତତ୍ପାତ୍ର ମନେ ହୋଇପାରେ ଉତ୍କଳଜନ ମୁର୍ଖି ଦେଖିବାକୁ
ସାଧନା କରିବା ନିତାନ୍ତ ଅମନୁଷ୍ୟତାର ଲକ୍ଷଣ । ହାତ
ଏପରି କଲ୍ଲନାରେ ଉପସ୍ଥିତ ନ ହୋଇ ତାହାର କାରଣ
ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ଉଚିତ । ଅମ୍ବେମାନେ ଦେଖୁଅଛନ୍ତି,
ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କେତେକ ଛାତ୍ର ଗୁରୁପଦସ୍ଥ ପ୍ରଣାଳୀରେ ତଳ
ସ୍ତରଭିତ୍ତି ସାଜା କରି ଗୁରୁଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ-
ଅଛନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟ କେତେଜଣ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ ନ କରି

ନୀତି ଗୁରୁଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ପ୍ରଥମୋକ୍ତ ଛାତ୍ରମାନେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଦେଖି ପରମ ଅନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରିବେ ଓ ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଛାତ୍ର ଗୁରୁଙ୍କୁ ଯମର ଅବତାର ବୋଲି ଭବ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଓ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ହେବେ । ଏହା ବୋଲି କି କୁହା-
ଯାଇ ପାରେ ଯେ, ଗୁରୁମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରକୃତ ଭୟର କ୍ଷେତ୍ର ଅଟେ ? ତାହା କହାଯି ନୁହେଁ । ଅର୍ଜୁନ ଗୁରୁପଦସ୍ଥ ପ୍ରଣାଳୀରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ ନ କରି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କରୁଣାରୁ ଦବ୍ୟତସ୍ତୁ ପାଇ ସହସା ବିଶ୍ଵରୂପ ଦର୍ଶନ କଲେ । ସୁତରାଂ ଶୀଘ୍ର ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଯେଉଁ ମାନବ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟିତ ପ୍ରଣାଳୀରେ ସ୍ଵକର୍ତ୍ତବ୍ୟକୁ ଯଥାବିଧି ପ୍ରତିପାଳନ କରି ଦବ୍ୟ ତସ୍ତୁ ଅର୍ଜୁନ କରିବେ, ସେ ସେହି ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଦେଖିଲା ଶକ୍ତି ପରମ ପରିତୁଷ୍ଟ ହେବେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସେ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଭୟର କାରଣ ଲବମାସ ନାହିଁ, ତାହା ଅଭୟର ଅଧାର ।

ବିଶ୍ଵରୂପ ଦର୍ଶନରେ ମାନବ ଜାତିର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର ଅଛି ବୋଲି ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କଲେ କି ଫଳ ଲାଭ ହେବ, ତତ୍ତ୍ଵସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ଅଲୋଚନା କରାଯାଉ । ରଜା କନ୍ୟା କୌଣସି ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ୍ କରବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଲେ ପ୍ରଥମତଃ ଅନେକ ସାଧନା କରିବାକୁ ହୁଏ । ଇଚ୍ଛାମାତ୍ରେ ଦର୍ଶନ ଲାଭ ହୁଏନାହିଁ । ପ୍ରଥମେ ରଜା ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ପ୍ରିୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରାଯାଏ କନ୍ୟା ତାଙ୍କ ବଚନ ମାନି ଚଳିବାକୁ ହୁଏ । ସେହିପରି ଯେଉଁଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତରେ ମନର ଭବ ଜଣାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା-

କଲେ ପ୍ରଥମେ ବହୁ ସାଧନା ଅବଶ୍ୟକ ହୁଏ । ଯେଉଁମାନେ ଜଗତ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପ୍ରିୟବ୍ୟକ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ କନ୍ୟା । ସେମାନଙ୍କ ବଚନକୁ ଅସାର ବୋଲି ମନେ କଲେ କଦାପି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ହେବ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଜାତି ନିଜର କର୍ମଦ୍ୱାରା ବହୁତ ସୋପାନ ଅତିକ୍ରମ କରି ଜଗଦୀଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟ-ବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନରେ ପହଞ୍ଚିଥାନ୍ତି । ଅତି ନିକଟରେ ରହି ଯେବେ ଅମୃତମାନେ ନିଜର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂରଣ କରି ନ ପାରୁଁ, ତେବେ ଅତି ଅଧମ ବୋଲି କଥିତ ହେବୁଁ । ବିଶ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶନ ମନୁଷ୍ୟକୁ ବିକାଶର ଚରମ ସୀମା । ତତ୍ତ୍ୱାର ମନୁଷ୍ୟଜନ୍ମ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାଧକ ହୁଏ, ମାୟା ଓ ମୋହ ବହୁଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ହେବାରୁ ମର-ଣର ଅମରତ୍ୱ ଲାଭ କରେ, ଜୀବନ ଧନ୍ୟ ହୁଏ, ପୃଥିବୀ-ଅଳଂକୃତା ହୁଏ, ପିତୃମାତୃକୁଳ ସୁପବିତ୍ର ହୁଏ, ପୃଥିବୀ-ଇତିହାସ ଉତ୍ତମ ଉପକରଣର ଉତ୍କାର ହୁଏ, ପରିଶେଷରେ ମାନବ ଅମୃତରେ ଲାଜ ହୁଏ । ପୁଣି ତପସ୍ୱୀମାନେ ବିଶ୍ୱ-ଲାଳା ବୁଝିଥିବାରୁ ବୃକ୍ଷରୁ ପତ୍ରଟିଏ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ସ୍ନାନସମୟରେ ପ୍ରଥମତଃ ମନ୍ତ୍ରୋ-ଚ୍ଚାରଣଦ୍ୱାରା ଜଳକୁ ପରିଚୁଷ୍ଟ କରୁଥିଲେ । ତପୋବନରେ ଅହଂସା ପ୍ରଭୃତି କରି ଶ୍ୱାପଦମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅହଂସ କରୁ-ଥିଲେ । ସେମାନେ ବୁଝିଥିଲେ, ସଂସାରରେ ଯେ କୌଣସି ସ୍ନାନରେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଗୃହୀତା ପ୍ରକାଶ କଲେ ଜଗଦୀଶ୍ୱରଙ୍କ ଶରୀ-ରରେ ବାଧା ଲାଗିବ, କାରଣ ଇଶ୍ୱର ଅଶୀଳ ଜଗତର ସମସ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ଅମୃତମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଖାଇବା ପାଇଁ କନ୍ୟା

ଆମୋଦ ଭୋଗପାଇଁ ବହୁ ଜୀବର ପ୍ରାଣନାଶ କରୁଅଛି ॥ ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟର ସବୁନାଶ କରିବାକୁ ଲବମାସି କୁଣ୍ଡିତ ହେଉନାହିଁ । ଏହା କପର ଜାତି-ବରୁଦ, ତାହା ସହଜରେ ଅନୁମେୟ ।

ବିଶ୍ଵରୂପରୁ ମାନବ ସହଜରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ- କରପାରେ ଯେ, ରାଜା, ପ୍ରଜା ଓ ଧନୀ ଦରଦ୍ର ପ୍ରଭୃତି ପାର୍ଥବ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅତି ନିଶ୍ଚର । ସମସ୍ତେ ଏକ ମାନବ ଜାତି । ତାରତମ୍ୟ କେବଳ ବିକୃତ-ଦୃଷ୍ଟି ଦ୍ଵାରା ସାଧିତ ହେଉଅଛି । ନାଟକ ଅଭିନୟରେ ଆମ୍ଭେ-ମାନେ ଦେଖୁଅଛୁ, କେହି ରାଜପରିଚ୍ଛଦ ପରିଧାନ କରି କେହି ଅବା ଦ୍ଵାରା ବେଶ ଧରି ଦର୍ଶକ ସମ୍ମୁଖରେ ନିଜ ନିଜ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କଲେ । ଦ୍ଵାରା ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ଉଚିତ ସମ୍ମାନ ପ୍ରକାଶ କଲା ଓ ରାଜା ମଧ୍ୟ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରତି ତତ୍ତ୍ଵଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଇଲେ । ମାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷରେ ବେଶଭବନକୁ ଫେରିଲେ ସମସ୍ତେ ନିଜର ସ୍ଵାଭାବିକ ରୂପ ଧାରଣ କରିବେ । ସେତେବେଳେ ଦେଖିବ, ଦ୍ଵାରାରୂପ ମିଥ୍ୟା, ରାଜାରୂପ ମଧ୍ୟ ମିଥ୍ୟା । ଦୁହେଁ ଏକ ମାନବ ଜାତି । ସେହିପରି ବିଶ୍ଵରୂପକୁ ଚିନ୍ତାକଲେ ମନରୁ ଭେଦଜ୍ଞାନ ତରୋହୁତ ହୁଏ ।

“ବିଦ୍ୟାବିନୟସମ୍ପନ୍ନେ ବ୍ରାହ୍ମଣେ ଗବ ଦସ୍ତ୍ରିନଃ;

ଶୁନି ତୈବ ଶ୍ଵପାକେ ଚ ପଣ୍ଡିତାଃ ସମଦର୍ଶିନଃ ।”

ଏହି ଅର୍ଥବଚନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଫଳ ହୁଏ । ବିଶ୍ଵରୂପ ଦର୍ଶନପାଇଁ ମାନବ ଏକାନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାନ୍ବିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରଦ୍ଧା ନ ଥିଲେ କେବଳ ବହୁସ୍ତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ-

ଦ୍ଵାରା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏକାନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧା
 ଭକ୍ତିର ରୂପାନ୍ତର ମାତ୍ର । ପ୍ରଥମତଃ ହୃଦୟରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା
 ପୋଷଣ କରି କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବା ଉଚିତ । ଅମ୍ବେ-
 ମାନେ ଦେଖୁଅଛୁ, ମନରେ ସ୍ନେହର ସଞ୍ଚାର ହେଲେ
 ମାନବ ବନୟୀ ଓ ନରହକାର ହୁଏ । ମନୁଷ୍ୟ ପିତୃସ୍ଥାନ
 ପାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଉଚ୍ଚତମ ସୋପାନରେ
 ରହବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାଏ । ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ପୁଅ ଲାଭ କଲେ
 ମନେ କରେ, ପୁତ୍ରଟି ମୋ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଗୁଣବିଶିଷ୍ଟ ଓ
 ଯଶସୀ ହେବ କି । ସେତେବେଳେ ସେ କ୍ଷୁଦ୍ର ହେବାପାଇଁ
 ସ୍ଵଭାବତଃ ଇଚ୍ଛା କରେ ଓ ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟଭାବ ଗ୍ରହଣ କରେ ।
 ତାହାର ପରିବର୍ତ୍ତନର କାରଣ ପୁତ୍ର-ସ୍ନେହ । ଶ୍ରଦ୍ଧା ମନୁଷ୍ୟକୁ
 ସ୍ଵକ୍ଷେପକୁ ଅନୟନ କରେ । ସେହି ଶ୍ରଦ୍ଧାର ମାତ୍ରା ଅଧିକ
 ହେଲେ ଲୋକ କି କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନ ପାରେ ? ବିଶ୍ଵରୂପ-
 ଦର୍ଶନର ଅପର ନାମ ସାଂଖ୍ୟୋଚ୍ଚିତ ପ୍ରେମ ଅର୍ଜନ । ଉକ୍ତ
 ଧ୍ୟାନ ଦର୍ଶନ କଲେ ଦର୍ଶକର ନିଜ ପର ଜ୍ଞାନ ରହେ ନାହିଁ ।
 ଜନ୍ମ ଓ ମରଣକୁ ଜାଣି ଜଗତର ଦୈନିକ କର୍ମ ବୋଲି ଭାବ
 ସେଥିରେ ଅନନ୍ତ ଓ ଦୁଃଖିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଦୃଷ୍ଟି ଉପରୁ
 ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲରୂପ ଯବନିକା ଅପସାରିତ ହୁଏ । ମାନବ ଯଥାର୍ଥ
 ମନୁଷ୍ୟରୂପ ଲାଭ କରେ ।

ସମ୍ପ୍ରତି କେହି କେହି ଏ ସମସ୍ତକୁ ଅନ୍ଧବିଶ୍ଵାସ ବୋଲି
 ମନେ କରିପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଅମ୍ବେମାନେ କହୁଁ, ଯେଉଁ
 ଲୋକର ମସ୍ତିଷ୍କ ଶୋଷ-ପ୍ରଭାବରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୂଷିତ ହୁଏ,

ଉପକାରଦାର୍ ତାହାକୁ ଉତ୍ତମ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ତାହା ଶୁଣେ ନାହିଁ ଓ ଉପଦେଶକ ପ୍ରତି କଠୋର ବ୍ୟବହାର କରିବାରେ ଲବମାତ୍ର କୁଣ୍ଠିତ ହୁଏନାହିଁ । ଏହା ବୋଲି କି ଉପଦେଶକୁ ଅସାର ବୋଲି କଲ୍ଲନା କରି ଅନ୍ୟତ୍ର ପ୍ରକାଶ କରିବ ନାହିଁ ? ତାହା କଦାପି ନୁହେଁ । ଅମ୍ବେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ସ୍ମୃତରାଂ ଉତ୍ତମ ଉପଦେଶ ବାଣୀ ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ଶ୍ରବଣରେ ବସି ଢାଳୁଅଛି । ଦୁଷ୍ଟିସ୍ଥାନ ମନୁଷ୍ୟକୁ କେନ୍ଦ୍ର ତତ୍ତ୍ୱସ୍ଥାନ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେବେ କହନ୍ତି, ଜାଳବର୍ଣ୍ଣ ମହାସିନ୍ଧୁ ଅଦର୍ଶିତ ତରଙ୍ଗାକୁଳ ହୋଇ ପ୍ରକୃତିର ଅପୂର୍ବ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛି । ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶରଦକୁ ସୁନିର୍ମଳ ଗଗନରେ ଉଦ୍‌ଘଟିତ ହୋଇ ସ୍ଥିର ଯୁଗୀତଳ କୌମୁଦୀରେ ପୃଥ୍ବୀକୁ ପରିଚ୍ଛୁ କରୁଅଛି । ଜାବକୁଳ ବହୁ-ବିଧ ମୁର୍ଦ୍ଧି ଧାରଣ କରି ଓ କୁସୁମସମୂହ ନାନାବର୍ଣ୍ଣରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ଜଗଦାଶ୍ୱରଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ କଲ୍ଲନାକୁ ପ୍ରଭୁର କରୁ-ଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେ ଅଳ୍ପ ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇ ଯେବେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅସତ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କରେ, ତେବେ କି ପ୍ରକୃତିର ଲାଲା ଅସତ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯିବ ? କଦାପି ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସେହିପରି ଅମ୍ବେମାନେ ଜ୍ଞାନ-ନେତ୍ର-ସ୍ଥାନ ହୋଇ ଜ୍ଞାନମାନଙ୍କର ବଚନକୁ ଯେବେ ଅସାର ବୋଲି ମନେ କରୁଁ, ତାହା ଦୁରଦୃଷ୍ଟ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ଅମ୍ବମାନଙ୍କ ସନ୍ଦେହ ଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥବଚନ ଅସତ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇ ନ ପାରେ । ବିଷ୍ଣୁପଦ ଦର୍ଶନ ଅର୍ଥାତ୍ ସାବଭୌତିକ ପ୍ରେମ ଅର୍ଜନଦାର୍

ଉତ୍ତମିତ ପ୍ରଣାଳୀରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ମାନବ-ସମାଜର ଅବଶ୍ୟ
ବଧେୟ । ସେଥିରେ ସନ୍ଦର୍ଭ ହେବା ମାନବକୁ ନୁହେଁ ।
ପ୍ରାଚୀନ ନୀତିଜ୍ଞଗଣ ପ୍ରଚାର କରିଅଛନ୍ତି, “ଉଦାର ଚର-
ତାନାଂ ତୁ ବସୁଧୈବ କୁଟୁମ୍ବକଂ” ଶୀତାରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକା-
ଶିତ ହୋଇଅଛି—

“ସର୍ବଭୂତେଷୁ ଯେନେକଂ ଭ୍ରାବମବ୍ୟୟମୀକ୍ଷତେ,
ଅବରକ୍ତଂ ବିରକ୍ତେଷୁ ତତ୍ତ୍ଵଜ୍ଞାନଂ ବିଦି ସାତ୍ତ୍ଵିକଂ ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସମସ୍ତ ଜୀବ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ପରମାତ୍ମା-
ଙ୍କର ଅବତାର ଦେଖି ସମଦର୍ଶୀ ହୁଅନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ଜ୍ଞାନକୁ
ସାତ୍ତ୍ଵିକ ଜ୍ଞାନ ବୋଲିଯାଏ । ହେ ମାନବ ! ସେହି ସାତ୍ତ୍ଵିକ
ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କର, ଧନ୍ୟ ହୁଅ, ଐହିକ ଓ ପାରହିକ ମଙ୍ଗଳର
ପତ୍ରା ନିଷ୍ପନ୍ନକ କର । ଜଗତରେ ସର୍ବ ଜୀବ ତୁମ୍ଭର ପରମ
ବନ୍ଧୁ ଯେବେ । ତୁମ୍ଭେ ଅହରହ ଅସଂଖ୍ୟ ମିତ୍ରପରବେଷ୍ଟିତ
ହୋଇ ଅନନ୍ଦରେ କାଳାତିଯାତ କରିବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।
ଐହିକ ଧୂକ୍ଷ ଅତି ନିଶ୍ଚର, ଚରବସ୍ତୁପାଇଁ ଚେଷ୍ଟିତ ହୁଅ ।

ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନ ।

ମନୁଷ୍ୟକୁ ଲାଭ କରିବାପାଇଁ ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯମ ଏକାନ୍ତ ଅବଶ୍ୟକ, ଏହା ଆମ୍ଭେମାନେ ସମସ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରରୁ ପାଠ କରୁଅଛୁ । ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ କି ବସ୍ତୁ, ଶରୀରରେ ସେମାନଙ୍କର କିପରି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଅଛି, ସେମାନଙ୍କର ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ କି ସମ୍ପର୍କ ବିଦ୍ୟମାନ ଓ ମନର ସ୍ଥାନ କେଉଁଠାରେ, ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟ ସସନ୍ଦେହ ଜାଣିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସୁତରାଂ ତତ୍ତ୍ୱସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ଅଲୋଚନା କରାଯାଉ । ପ୍ରାଚୀନ ଦର୍ଶନକାରମାନେ କହନ୍ତି, ଶରୀରରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ତେରଗୋଟି । ଦଶଗୋଟି ବହୁରିନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ତନିଗୋଟି ଅନ୍ତରିନ୍ଦ୍ରିୟ । ବହୁରିନ୍ଦ୍ରିୟ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ଯଥା, ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ । ଚକ୍ଷୁ, କର୍ଣ୍ଣ, ନାସିକା, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଭୁକ୍ତ, ଏହି ପାଞ୍ଚଗୋଟି ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ । ଏ ଗୁଡ଼ିକ ଶରୀରରେ ଉପଯୁକ୍ତ-ସ୍ଥାନରେ ରହି ପ୍ରାକୃତିକ ଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମାଉଅଛନ୍ତି । ବାକ୍, ହସ୍ତ, ପାଦ, ପାୟୁ ଓ ଉପସ୍ଥ ଏହି ପାଞ୍ଚଗୋଟି କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ । ଏ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜସ୍ଥାନରେ ରହି ନାନାପ୍ରକାର କର୍ମ ସମ୍ପାଦନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଯାତ୍ରା ମତରେ ଜ୍ଞାନ ଓ କର୍ମ ଦୁଇଟି ମାତ୍ର ପ୍ରତି ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ବସ୍ତୁ । ସୁତରାଂ ଦୁଇ ଜାତି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ମନ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ଅହଂକାର ଏହି ତନିଗୋଟି ଅନ୍ତରିନ୍ଦ୍ରିୟ । ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ କହନ୍ତି, ବୁଦ୍ଧି ଓ ଅହଂକାର ମନର ଅବସ୍ଥାନର ମାତ୍ର । ସୁତରାଂ କେବଳ ମନକୁ ଅନ୍ତରିନ୍ଦ୍ରିୟ ବୋଲି କହଲେ କିଛିମାତ୍ର ଅସଙ୍ଗତ ହେବନାହିଁ ।

ସେହିହେତୁରୁ କେତେକ ଶାସ୍ତ୍ରକାରଙ୍କ ମତରେ ଭକ୍ତସ୍ୱ-
 ଏଗାର ଗୋଟି । ଯାହାହେଉ ଶରୀରରେ ମନର ଅଧିପତ୍ୟ ଅତି
 ଅଧିକ, ଏହା ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଭିମତ । ଅତଏବ ମନ ବିଷୟରେ
 କିଛି ଅଲୋଚନା କରିବା ଉଚିତ । ମହର୍ଷି କପିଳ କହନ୍ତି,
 ମନ ଗୋଟିଏ ଭକ୍ତସ୍ୱ । ଅନ୍ୟ କେତେକ ଶାସ୍ତ୍ରକାର ମନକୁ
 ଭକ୍ତସ୍ୱ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ କହନ୍ତି,
 ମନ ଓ ଅସ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟରେ କିଛି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ । ମନ ବିଶେଷ
 ବିଶେଷ ଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଭଲ ଭଲ ନାମ ଗ୍ରହଣ କରେ ।
 କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱାଦି ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ମନର ନାମ ବୁଦ୍ଧି ଓ ଜ୍ଞାନଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା
 ତାହାର ନାମ ଅସ୍ତ୍ର ହୁଏ । ଏହା ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ରର ମତ ନୁହେଁ ।
 ବୌଦ୍ଧଦର୍ଶନକାରମାନେ କହନ୍ତି, ମନ ଅସ୍ତ୍ର ନୁହେଁ । ମନ ଜଡ଼
 ପଦାର୍ଥ ଓ ଅସ୍ତ୍ରର ଅଧୀନ । ବିଜ୍ଞାନନାମକ ଏକ ଜଗଦ୍‌ବ୍ୟାପୀ
 ପଦାର୍ଥ ଅଛି, ତାହାର ନାମ ଅସ୍ତ୍ର । ସେ ମନ ପ୍ରଭୃତି ଭକ୍ତସ୍ୱ-
 ମାନଙ୍କର ପରିଚାଳକ । ମହର୍ଷି କପିଳ କହନ୍ତି, ଅସ୍ତ୍ର ତୈତନ୍ୟ-
 ରୂପୀ ଓ ମନ ଜଡ଼ରୂପୀ । ଅସ୍ତ୍ର ଦବ୍ୟତେଜୋମୟ ଓ ଜଡ଼ରୂପୀ-
 ମନ ନିତ୍ୟ ଅପ୍ରକାଶ । ଅସ୍ତ୍ର ମନ ସଙ୍ଗେ ସଂଯୁକ୍ତ ହେଲେ
 ତାହାର ପ୍ରକାଶ ଅଧିକତର ହୁଏ । ଯେପରି ସୂର୍ଯ୍ୟକରଣ ସ୍ଥଳ
 କାତରେ ସଂଯୁକ୍ତ ହେଲେ ଅତି ଗରୁ ଓ ଅତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୁଏ,
 ସେହିପରି ମନଃ-ସଂଯୁକ୍ତ ଅସ୍ତ୍ରର ପ୍ରକାଶ ଅତି ଅଧିକ ଦେଖା-
 ଯାଏ । ମନ ମଳିନ ହେଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଅସ୍ତ୍ରପ୍ରକାଶର ପ୍ରତିବିମ୍ବ-
 ଗ୍ରହଣରେ ଅକ୍ଷମ ହେଲେ ଅସ୍ତ୍ରର ପ୍ରକାଶ ଅତି ଅଳ୍ପ ହୁଏ
 ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଅସ୍ତ୍ରର କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୁପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହି-

ହେତୁରୁ ମନୁଷ୍ୟ ମୁକ୍ତି ହେଲେ ମନ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଓ ବସନ୍ତ-
 ଗ୍ରହଣରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସମ ହୁଏ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ବଦ୍ୟମାନ
 ଥାଏ । ସୁତରାଂ ମୁକ୍ତିରାଜ୍ୟ ପରେ ମନୁଷ୍ୟ ବୁଝି ପାରେ ଯେ,
 ମୁଁ ଅଜ୍ଞାନ ହୋଇଥିଲି, କିଛି ଜାଣି ପାରି ନାହିଁ । ଏପରି
 ଅନୁଭବର ହେତୁ ଏହି ସେତେବେଳେ ମନ ତମସାକ୍ଷୀ ହୋଇ
 ସ୍ଵାମୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅସମ ଥିଲା, ଏହା ଆତ୍ମା ନିଜେ ଦେଖୁଥିଲେ ।
 ଏକମାତ୍ର ମନର ସାହାଯ୍ୟରେ ଆତ୍ମା ସବ୍ୟାପାର ଓ ମନର
 ଅଭାବରେ ଆତ୍ମା ନିବ୍ୟାପାର, ଏହି ଉକ୍ତି ମହର୍ଷି ସାଙ୍ଗ୍ୟକାର
 ପୁନଃ ପୁନଃ କହୁଅଛନ୍ତି । ସାଙ୍ଗ୍ୟ ମତରେ ମନ ନଷ୍ଟ ଓ
 ସାବୟବ । ମନ ମୂଳ ପ୍ରକୃତିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ପ୍ରତି ଦେହରେ
 ଭବନିତ ଅଛି । ସେ ନଷ୍ଟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥୂଳ ଶରୀର ପରି
 ଅବ୍ୟୟନୀ ନୁହେଁ । ତତ୍ତ୍ଵଜ୍ଞାନ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଥୂଳ ଦେହ
 ନଷ୍ଟ ହେଲେହେଁ ମନର ବିନାଶ ହୁଏ ନାହିଁ । ନୈସର୍ଗିକ-
 ମାନେ କହନ୍ତି, ମନ ନିତ୍ୟ ଓ ନିରବୟବ । ସୁତରାଂ ତାହାର
 ସୟ ଓ ବୃଦ୍ଧି ନାହିଁ । ମନ ବାୟୁସାୟ ପରିମାଣୁ ତୁଲ୍ୟ ଅତି ସୁକ୍ଷ୍ମ
 ବସ୍ତୁ । ସୁତରାଂ ସେ ଯେଉଁ ପଦାର୍ଥରେ ସଂଯୁକ୍ତ ହୁଏ ସେଥିରେ
 ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିମଗ୍ନ ହୋଇଯାଏ । ଅନ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଗ୍ରହଣରେ ତାହାର
 ଶକ୍ତି ରହେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସାଙ୍ଗ୍ୟର ମତ ତାହା ନୁହେଁ ।
 ସାଙ୍ଗ୍ୟ କହନ୍ତି, ମନ ସୁକ୍ଷ୍ମ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ପରିମାଣୁ ପରି ନୁହେଁ ।
 ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ଵ-ଅଗୋଚର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମନ ପରିମାଣୁ ପରି ଅତି
 ସୁକ୍ଷ୍ମ ଓ ନିରବୟବ ହେବ, ଏହାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ।
 ନୈସର୍ଗିକମାନେ କେବଳ ଯୁକ୍ତିରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି, ଯୁକ୍ତି

ସବୁ ସତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଏ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ
 ଅପ୍ର ବଚନ ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରମାଣ ମଧ୍ୟରେ ଗ୍ରହଣୀୟ । ଯୁକ୍ତି
 ଅପ୍ର ବଚନର ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ମାତ୍ର । ବେଦ ମତରେ ମନର
 ଅବସ୍ଥା ଅଛି । ସୁତରାଂ ସାମ୍ୟ ତାହା ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ।
 ମନ ସାବଧାନ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ତାହାର କ୍ଷୟ, ବୃଦ୍ଧି
 ସାଧ୍ୟତ ହୁଏନା ନାହିଁ । ଉପନିଷଦରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ମହର୍ଷି
 ଉଦ୍ଦାଳକଙ୍କର ଉପାଖ୍ୟାନ ପାଠ କଲେ ମନର କ୍ଷୟ ଓ ବୃଦ୍ଧି
 ସହଜରେ ବୁଝି ହେବ । ଉକ୍ତ ମହର୍ଷି ତାହାଙ୍କର ପୁତ୍ରକୁ
 ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା ଦେବା ସମୟରେ ଦିନେ କହିଲେ, “ଅଳ୍ପମୟଂ ହ
 ଶୌମ୍ୟ ମନଃ ।” ଅର୍ଥାତ୍ ମନ ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟର ପରିଣାମ ବିଶେଷ
 ଅଟେ । ତଦ୍ୱାସ୍ତୁ ପୁତ୍ର ଶ୍ରେତକେତୁ ତାହାର ମର୍ମ ବୁଝିବାକୁ
 ଅକ୍ଷମ ହେବାରୁ ମହର୍ଷି ତାହାକୁ ପଞ୍ଚଦଶ ଦିବସ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
 ନିରାହାର ରଖି ଶୋକ୍ତଶ ଦିବସରେ ପୂର୍ବରୁ ଅଧୀତ ସମସ୍ତ
 ବେଦ ପରୀକ୍ଷା କଲେ । ପୁତ୍ର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହେବାରୁ
 ର୍ଷି କହିଲେ, ଅନାହାର ବଶତଃ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନ ଅତି କ୍ଷୀଣ
 ହୋଇ ନିର୍ବାଣପ୍ରାୟ ହୋଇଅଛି । ସୁତରାଂ ସୁରାଗ ହେଉ ନାହିଁ ।
 ତତ୍ପରେ ର୍ଷିପୁତ୍ର ଅହାର କରି ସକଳ ହେବାରୁ ସମସ୍ତ ପାଠ
 ସ୍ମୃତିପଥାରୁଦ୍ଧ ହେଲା । ଏତଦ୍ୱାରା ଉତ୍ତମ ହୃଦୟଙ୍ଗମ
 ହେଉଅଛି ଯେ, ମନର କ୍ଷୟ ଓ ବୃଦ୍ଧି ଅଛି ।

ଲୋକେ ମନେ କରି ପାରନ୍ତି, ମନ ଦେହ ପରି ଅଣୁ ନିଷ୍କୁ
 ହୁଏ ନାହିଁ, ତେବେ ଦେହର ବିନାଶ ପରେ ମନ କେଉଁ-

ସ୍ଥାନରେ ରହେ ? ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ସାଙ୍ଗ୍ୟାଦ ସମସ୍ତ
ଆତ୍ମିକ ଶାସ୍ତ୍ର କହନ୍ତି, ସ୍କୁଲ ଶାସ୍ତ୍ରର ଅଭ୍ୟାସରେ ଗୋଟିଏ
ସୁସ୍ଥ ଶାସ୍ତ୍ର ଅଛି । ସେହି ସୁସ୍ଥ ଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରାଣ, ମନ, ବୁଦ୍ଧି ଓ
ଇନ୍ଦ୍ରଯୁମାନଙ୍କର ସମଷ୍ଟି । ମୁତବଂ ତାହା ଅତି ସୁସ୍ଥ, ଅତଏବ
ବାୟୁ ପରି ଅଦାହ୍ୟ, ଅକ୍ଳେବ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି । କେଦାନ୍ତ ସୁସ୍ଥ
ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ଜାବ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଲୋକର ମୁକ୍ତି ନ ହେବା
ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ସୁସ୍ଥ ଶାସ୍ତ୍ର ପୁନଃ ପୁନଃ ସ୍କୁଲ ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ଆଶ୍ରୟ
କରେ । ସୁସ୍ଥ ଶାସ୍ତ୍ରର ସତ୍ୟତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ “ପରକାୟ ପ୍ରବେଶନ”
ନାମକ ଯୋଗ-ସାଧକମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଦୃଢ଼ ପ୍ରମାଣ
ଅଟେ । ପୁଣି ଯୋଗୀମାନେ ନିଜର ସୁସ୍ଥଶାସ୍ତ୍ରକୁ ଏପରି ଆୟତ୍ତ
କରିଥିଲେ ଯେ, ସ୍କୁଲ ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ବାହାରେ ରଖି ଇଚ୍ଛାମତ
ବିଚାରଣ ଓ ପର ଶାସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରୁଥିଲେ ।
ବର୍ତ୍ତମାନ ଉକ୍ତ ଯୋଗ ବଲ୍ଲୁପ୍ତ ହୋଇଅଛି । ସାଙ୍ଗ୍ୟ ମତରେ
“ସନ୍ନିୟତ୍ତାଦ୍‌ଗତଶ୍ଚେତଃ” ଅର୍ଥାତ୍ ମନ ନିତ୍ୟ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ
ଓ ଗତିଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ । ଶାସ୍ତ୍ର-ବିଦ୍ୟା-ବିଶାରଦ ମହର୍ଷି ତରଳ
କହନ୍ତି, ଇନ୍ଦ୍ରଯୁ ଓ ମନ ଆତ୍ମା ସଙ୍ଗେ ସଂଯୁକ୍ତ ହେଲେ
ଆତ୍ମାର ଚୈତନ୍ୟ ଗୁଣ ଜନ୍ମେ । ମନ ସମୁଦାୟ ଶାସ୍ତ୍ର-
ନିୟମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକ । ମନରେ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଶକ୍ତି ଅଛି । ତାହାର
ନାମ ସଂସ୍କାର । ସେହି ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବେଗ ଓ
ସ୍ଥାନ ପ୍ରଭୃତି କାର୍ଯ୍ୟ ନିତ୍ୟ ଲାଗିଅଛି ।

ମହର୍ଷି କପିଳ କହନ୍ତି, ମନ ଗୋଟିଏ ଇନ୍ଦ୍ରଯୁ । ଅନେକ

ମନାସୀ ମନକୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ନାହାନ୍ତି । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସାଙ୍ଗ୍ୟାଗୁଣ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କର ମତକୁ ଖଣ୍ଡନ କରି କହିଅଛନ୍ତି, ଶବ୍ଦ, ରୂପ, ରସ ପ୍ରଭୃତି ବାହ୍ୟ ବସ୍ତୁର ଧର୍ମଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ବହୁରୂପୀମାନେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ସେହିପରି ସୁଖ, ଦୁଃଖ ଓ ଯତ୍ନ ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ତର ଧର୍ମଗୁଡ଼ିକୁ ମନ ଗ୍ରହଣ କରେ । ଯଥାର୍ଥରେ ମନ ସୁଖ, ଦୁଃଖ ବୁଝିବାପାଇଁ ଏକମାତ୍ର କାରଣ ଅଟେ । ମନରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଲକ୍ଷଣ ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ବିରାଜିତ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମନ ଅନ୍ତରିନ୍ଦ୍ରିୟ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ଲୋକେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିପାରନ୍ତି, ମନ କେଉଁ ଶ୍ରେଣୀର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ? ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ମହର୍ଷି ସାଙ୍ଗ୍ୟକାର କହିଅଛନ୍ତି, “ଉତ୍ତରାୟନଂ ମନଃ” ଅର୍ଥାତ୍ ମନ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଦୁଇଟିର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ନେତା ମନ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟରେ ସଂଯୁକ୍ତ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ସେହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବୋଲି ଗଣ୍ୟ ହୁଏ । ଯେ କୌଣସି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ମନକୁ ଛୁଡ଼ି ସ୍ପର୍ଶ କର୍ମରେ ଲାଗିଲେ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ୱାରା କୌଣସି ଜ୍ଞାନଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ କିମ୍ବା କୌଣସି କର୍ମ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହି ହେତୁରୁ ସାଙ୍ଗ୍ୟାଗୁଣ୍ୟମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଲବ୍ଧ ଜ୍ଞାନକୁ ଦୁର୍ଲଭତ୍ତ୍ୱରେ ବିଭାଜନ କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ଭାଗର ନାମ ନିବିକଲ୍ଯ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗର ନାମ ଅନୁଭବ ଓ ବୋଧ ଇତ୍ୟାଦି । ପ୍ରଥମ ଭାଗର ଅର୍ଥ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ମନକୁ ଛୁଡ଼ି ନିଜେ ନିଜେ ବସ୍ତୁଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କୌଣସି ତତ୍ତ୍ୱ ନିରୂପିତ ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗର ଅର୍ଥ ମନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଲବ୍ଧ ବସ୍ତୁରୁ ଭଲ ମନ୍ଦ

ବବେଚନା କରିଅଛି । ଯୁତରାଂ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରକୃତଭାବରେ
 ଚତୁର୍ଥକୁ ଅନୁଭବ କରିଅଛି ଓ ଜ୍ଞାନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛି ।
 ଅନ୍ତରାତ୍ମା ଓ ବହରାତ୍ମା ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ପ୍ରଭେଦ ପରିଲକ୍ଷିତ
 ହୁଏ । ଦୁଇ ଇନ୍ଦ୍ରଯୁର ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ବର ଓ ବ୍ୟଞ୍ଜନବର୍ଣ୍ଣ ପରି ଅଟେ ।
 ଅନ୍ତରାତ୍ମା ସାଦାଶ୍ୟ ବନା ବହରାତ୍ମା ନିଜକାର୍ଯ୍ୟ ମୁଗ୍ଧରୂପେ
 କରପାରେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ବହରାତ୍ମା ବନାସାଦାଶ୍ୟରେ ଅନ୍ତ-
 ରାତ୍ମା ବସ୍ତୁଗ୍ରହଣ କରିପାରେ । ସାଧ୍ୟ କାରକରେ ଲେଖାଅଛି,
 “ସାମୁତକାଳଂ ବାହ୍ୟଂ ହିକାଳମାଭ୍ୟନ୍ତରଂ କରଣଂ”
 ଅର୍ଥାତ୍ ବହରାତ୍ମା ଉପସ୍ଥିତ ବସ୍ତୁ ଗ୍ରହଣ କରେ, କିନ୍ତୁ
 ଅନ୍ତରାତ୍ମା ତନି କାଳର ବିଷୟ ନିରୂପଣ କରିପାରେ ।
 ଉଦାହରଣ ସ୍ବରୂପ କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ, “ପରଶୁରାମ ସହିୟୁ
 ନନନ କରିଥିଲେ” ଇତ୍ୟାଦି ଭାବ ମନ ସ୍ଥିର କରି ନ ଦେଲେ
 ବାରିନ୍ଦ୍ରଯୁ କଦାପି ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଅନ୍ତା । ନାହିଁ ।
 ବହରାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଧିକାର ଅଛି ।
 ତାହା କଦାପି ପରବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ନ ପାରେ । ମାତ୍ର ସକଳ
 ଇନ୍ଦ୍ରଯୁ ଉପରେ ମନର ଅଧିକାର ଅଛି । ଯୁତରାଂ ମନ ସକଳ
 ବିଷୟ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରେ । ସେହିହେତୁରୁ ମହର୍ଷି ତରକ କହୁ-
 ଅଛନ୍ତି, ମନ ଇନ୍ଦ୍ରଯୁମାନଙ୍କର ପ୍ରେରୟିତା ଅଟେ । ଭଗବାନ୍
 ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରଭୁର କରଅଛନ୍ତି, “ଇନ୍ଦ୍ରଯୁଗାଂ ମନସ୍ତାସ୍ମି”
 ଅର୍ଥାତ୍ ଜଗଦୀଶ୍ବର ଇନ୍ଦ୍ରଯୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନରୂପେ
 ଶରୀରରେ ବିରାଜିତ ରହୁଅଛନ୍ତି । ଯୁତରାଂ ପ୍ରତିପଦ ହୁଏ,
 ମନ ଗୋଟିଏ ଇନ୍ଦ୍ରଯୁ ଏଥିରେ କିଛି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ

ଲୋକେ ମନେ କରି ପାରନ୍ତି ଯେ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଅଛି, ସେହିପରି ମନର ସ୍ଥାନ ଶରୀରର କେଉଁ ବସ୍ତୁରେ, ତାହା ଜାଣିବା ଅବଶ୍ୟକ । ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରାଚୀନ ମନସିଷ୍ଟା ତତ୍ତ୍ୱ ନିରୂପଣ କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ମତ ସମାନ ନୁହେଁ । ନୈସ୍ୱା-
 ମିକମାନେ କହନ୍ତି, ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟର ସ୍ଥାନ ମସ୍ତିକ, ସ୍ମୃତିର ମନର ସ୍ଥାନ ମସ୍ତିକ ଅଟେ । ଯେହେତୁ ମନ ସମଗ୍ର ଜ୍ଞାନର ଦ୍ୱାର ଅଟେ । ମନ୍ତ୍ରଣି ପତଞ୍ଜଳ କହନ୍ତି, ମନର ସ୍ଥାନ ନାଭିରେ ଅର୍ଥାତ୍ ହୃଦୟରେ । ସାଙ୍ଖ୍ୟାବୃତ୍ତ୍ୟମାନେ କହନ୍ତି, “ଭୂମଧ୍ୟେ ତ ମନଃ ସ୍ଥାନଂ” ଅର୍ଥାତ୍ ଭୂସୁଗଳର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ମନର ସ୍ଥାନ । ତନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ କହୁଅଛି, ଭୂଦ୍ରୁମ୍ବର ମଧ୍ୟଭାଗ ମନର ସ୍ଥାନ ଅଟେ । ଏହି ଉକ୍ତିମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ମସ୍ତିକର ଏକ ଅଂଶ ମନର ସ୍ଥାନ ବୋଲି ଜଣାଯାଉଅଛି । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ କେତେକ ମନାଶୀ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି, ଶରୀରସ୍ଥ ଇଡ଼ା ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଧାନ ନାଡ଼ରୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସ୍ନେହମୟ ସୂକ୍ଷ୍ମ ତନ୍ତ୍ର ବାହାରି ବୃହତ୍ସରୀର ନିମ୍ନ ଭାଗରେ ସ୍ଥିତି ହୋଇଅଛି । ସେହି ସ୍ଥାନଟି ଗ୍ରନ୍ଥଳ ଅଟେ । ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥଳ ଅଂଶଟି ମସ୍ତିଷ୍କରେ ବୁଡ଼ି ରହିଅଛି । ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥଳ ବୃନ୍ତ ଭାଗର ନାମ ଅଜ୍ଞାଚକ୍ର । ମନ ସେହି ଅଜ୍ଞାଚକ୍ରରେ ବାସ-
 କର ସ୍ୱାମୀ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରୁଅଛି । ଉଦ୍ଭିଷିତ ପ୍ରମାଣମାନ-
 କରୁ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହେଉଅଛି, ମସ୍ତିକ ମନର ସ୍ଥାନ ଅଟେ ।

ମନ ନିର୍ମାଣ କରି ଯୁବକେ ମଧ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ମନୁଷ୍ୟ ମନ

ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଏକ ଦୃଶ୍ୟ ନିର୍ମାଣ କରେ ଯେ, ତାହା ବାହାରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାପାଇଁ ବହୁ ଅର୍ଥ ଓ ବହୁ ଲେକର ପ୍ରୟୋଗକୁ ହୁଏ । ଅନେମାନେ ଯେଉଁ ଅଟାଳିକାଦି ଦୃଶ୍ୟର ନିଦେଶ ଅଛି, ତାହା ସବାଦୌ ମନ ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇ ପରେ ବାହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ମନର ଏହି ଅଧିକାରକୁ ପ୍ରମାଣ କରିବାପାଇଁ ମହର୍ଷି ବ୍ୟାସଦେବ କହୁଅଛନ୍ତି, “ମନସାର୍ଥାନ ବିନିଶ୍ଚିତ୍ୟ ପଶ୍ଚାତ୍ ପ୍ରାପ୍ନୋତ କର୍ମଣା ।” ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଥମେ ମନ ମଧ୍ୟରେ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଙ୍କିତ ହୋଇ ପରେ ତାହା ବାହାରେ କର୍ମରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଯଥାର୍ଥରେ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଯାହା ନିର୍ମିତ ହୋଇ ନ ଯାରେ, ତାହା ବାହାରେ କଦାପି ଦେଖାଯିବ ନାହିଁ । ଉଦ୍ଭିଷିତ ଉକ୍ତିମାନଙ୍କରୁ ଅନେମାନେ ବୁଝିପାରୁଅଛୁଁ ଶରୀର ମଧ୍ୟରେ ମନର ସମତା ଅତି ଅଧିକ । ସର୍ବତ୍ର ତାହାର ଅଧିକାର ଅଛି । ଅତୀତ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ମନର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଅଛି ନୁହେଁ । ସେହିଦେହରୁ ମହର୍ଷି ଚରକ କହୁଅଛନ୍ତି, ମନ ଅମ୍ଭାର ଚୈତନ୍ୟ-ଦାତା ଅଟେ । ମନର ଗତି ପରି ଚଞ୍ଚଳ ଗତି ଅନ୍ୟ କାହାର ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ମନ ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ, ତାହାକୁ ଅଭ୍ୟାସଦ୍ୱାରା ବଶୀଭୂତ କରି ପାରିଲେ ସମସ୍ତେ ଶାସିତ ହେବେ, ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ ଅଟେ । ସେହି କାରଣରୁ ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ପୁନଃ ପୁନଃ କହୁଅଛନ୍ତି, ସବାଦୌ ମନଃ ସଂଯମ ଅତି ଆବଶ୍ୟକ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସାଧନାଦ୍ୱାରା ମନକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ପାରିବେ, ସେ ସଂସାରରେ ସମ୍ଭବ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସର୍ବତ୍ୟାଗୀ ବୋଲି କଥିତ ହେବେ । ଯେହେତୁ ବାସନାମୂଳକ ମନ ସମସ୍ତ

ଅନ୍ଧସ୍ମର ହେତୁ ଅଟେ । ଶୈଶବରୁ ମନ ଉପରେ ଶାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟି
ରଖିବାପାଇଁ ଶିକ୍ଷାକରିବା ଓ ପରେ ସେହି ଶିକ୍ଷାନୁରୂପ କାର୍ଯ୍ୟ
କରିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାନବର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଏହା କହିବା
ବାହୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର ।

ବିଜ୍ଞାପନ ।

ଶ୍ରୀ ରାଜକିଶୋର ମହାନ୍ତଙ୍କ କୃତ ପୁସ୍ତକାବଳୀ-

୧—ବନବାସୀ	(୨ୟ ସମ୍ପର୍କ)	ଟ
୨—ଅଭିମନ୍ୟୁବଧ	,,	ଟ
୩—ସାବିତ୍ରୀ	,,	ଟ
୪—ରଘୁବଂଶ (ଭଲ, ଛନ୍ଦରେ ଲିଖିତ ଓ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ)		ଟ
୫—ପିଞ୍ଜ-ସୋପାନ	(କାବ୍ୟ)	ଟ
୬—ପୁରାବର୍ଣ୍ଣକ		ଟ

